

2016/1 • XXIII. évf. 1. szám

Ára: 600 Ft

FOLKMAGAZIN

„Ízig-vérig urbánus”
A soha meg nem hallott ima
A székykaputól a törülközőig
Melyik a legősibb magyar hangszer?

NÉPTÁNCANTOLÓGIA

NÉPTÁNCANTOLÓGIA

2016. FEBRUÁR 20. 11 ÓRA
BUDAPESTI OPERETTSZÍNHÁZ

KÖZREMŰKÖDNEK:

ALBA REGIA TÁNCGYŰTTES – Székesfehérvár

BALASSI TÁNCGYŰTTES – Békéscsaba

CIRKALOM TÁNCGYŰTTES – Topolya (Vajdaság)

FORRÁS NÉPTÁNCGYŰTTES – Százhalombatta

JÁSZSÁG NÉPI EGYŰTTES – Jászberény

LAJTHA LÁSZLÓ NÉPTÁNCGYŰTTES – Eger

NÓGRÁD TÁNCGYŰTTES – Salgótarján

NYÍRSÉG TÁNCGYŰTTES – Nyíregyháza

SOMOGY TÁNCGYŰTTES – Kaposvár

SZELENCE TÁNCGYŰTTES – Óbese (Vajdaság)

SZINAVÖLGYI NÉPTÁNCMŰHELY – Miskolc

VÁLASZÚT TÁNCGYŰTTES – Budapest

ZALAI TÁNCGYŰTTES – Zalaegerszeg

SZÁSZCSÁVÁSI ZENEKAR – Erdély

RENDEZŐ:

DIÓSZEGI LÁSZLÓ

JEGYRENDELÉS:

neptancantologia@gmail.com, www.martinszovetseg.hu

JEGYEK KAPHATÓK:

a Martin György Néptáncszövetségnél (Tel/fax: 06-1/269-5680)
a Budapesti Operettszínházban, www.operettszinhasz.hu (Tel: 06-1/312-4866)
az Inter Ticket országos hálózatban, www.jegy.hu (Tel: 06-1/266-0000)

NÉPTÁNCOSOK BÁLJA

2016. FEBRUÁR 20-ÁN
19 ÓRÁTÓL
FÁKLYA KLUB
(1067 Budapest, Csengery u. 68.)

Muzsikál:
SZÁSZCSÁVÁSI ZENEKAR
BAZSEVA ZENEKAR
SOMOS EGYŰTTES

Jegyek a rendezvény előtt, a helyszínen kaphatók.

FOLKMAGAZIN

TÁMOGATÓ:

nca

Nemzeti Kulturális Alap

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

A TARTALOMBÓL:

7. „Ó, áldott Szűzanya!”
Szarvas István
8. A soha meg nem hallott ima
Sándor Klára
14. „Ízig-vérig urbánus”
Rácz Judit
17. 60+ „Használjon...”
Takács András
18. Melyik a legősibb magyar hangszer?
Zubreczki Dávid
20. Új könyv a népi hangszerek történetéről és tipológiájáról
Pávai István
22. „Gyermek-páva”
Sándor Ildikó
23. FOTÓGALÉRIA – „Gyermek-páva”
Farkas József
28. ELHIVATOTTAK A VÉGEKEN
Bereczky Ildikó tiszteletes asszony II.
Kóka Rozália
30. Halmos Béla hagyatéka
Adonyi Adrienn
32. „Maác”
Szőnyi Vivien
34. TALLÓZÓ
Küzdelem a tánc és a muzsika ellen – II.
Takács Sándor (P. VAS JÁNOS ROVATA)
37. SZÉKI TÖRTÉNETEK
Kocsis Rózi: Vizes kendő, vizes lepedő
JUHOS KISS SÁNDOR ROVATA
38. MAGTÁR
Disznóölés
Széki Soós János
40. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Jakutia, a természetes ízek hazája
Juhász Katalin
43. Társadalmi ideológia vagy nemzeti művészet?
Barta L. Tamás
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Egy százéves kutatói hagyatéék

A székegykaputól a törülközőig – Szinte Gábor gyűjtései
Kiállítás a Néprajzi Múzeumban

A 2015 áprilisában nyílt kiállítással a Néprajzi Múzeum újabb kutatói hagyatéékot mutat be: Szinte Gábor (1855-1914) rajztanár, gyűjtő, fényképész, rajzoló dokumentációs anyagát. Szinte a XX. század elején alakuló néprajztudomány egyik tevékeny „terepmunkása”, a népköltészet, a népdalok példájára hivatkozva javasolta a hagyományos népi alkotások felgyűjtését, „a kaputól az utolsó törülközőig”, ezért a kiállítás a tőle kölcsönzött *A székegykaputól a törülközőig* címet viseli. A tárlat Szinte Gábor munkásságát elsősorban az 1900 és 1914 között a Néprajzi Múzeumba került anyag alapján értelmezi: több mint háromszáz fotográfiája és majdnem száz rajza, a gyűjtőutakról készült jelentések, publikációk és műtárgyak segítségével. A százhuszonhét településen készült nitrocellulóz filmek, üvegnegatívok, pozitív képek, rajzok és színes akvarellek zömmel erdélyi (Csík, Kolozs, Udvarhely megyei) és máramarosi, szatmári helyszíneket örökítenek meg. Az egyes tematikus egységek a korabeli dokumentációs módszerekre is rávilágítanak, hiszen a hagyatéék azt is kiválóan szemlélteti, hogy milyen módszerekkel, technikákkal, dolgoztak a korabeli (rajztanár) gyűjtők: puszmasolatok, szerkezeti rajzok, alaprajzok, modellek, fényképek segítségével rögzítettek a történeti, művészeti, régészeti, néprajzi értékű épületeket, alkotásokat, tárgyakat.

Az életmű három teremben kerül bemutatásra, hat tematikus egységbe tömörítve. Az életrajzot bemutató bevezető részt köve-

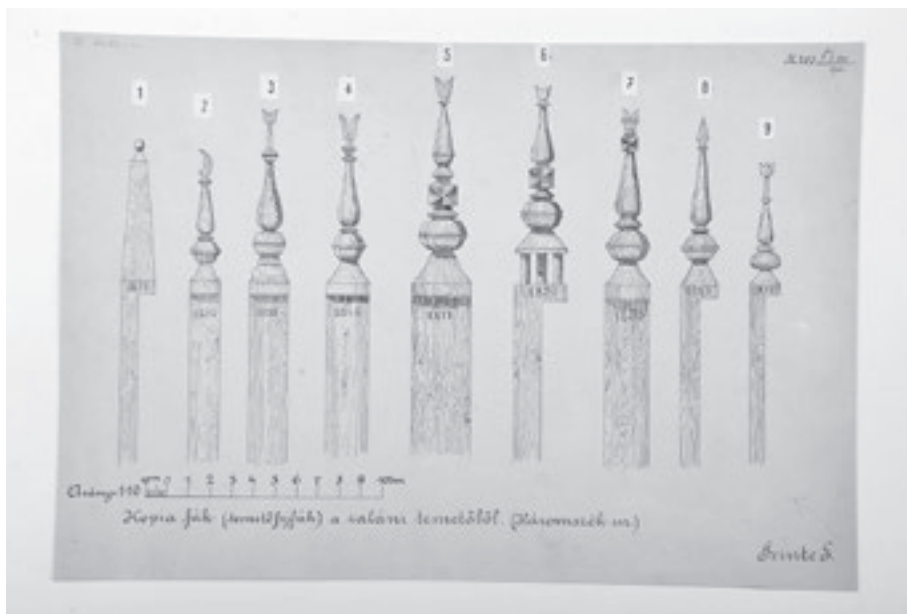
Szinte Gábor portréja, Budapest, 1898 körül
Reprodukció: Értésítő a Budapesti VIII. Ker. Magyar Királyi Állami Főgimnasyumról 1913/1914 tanévben

tően Szinte Gábor műemlékvédelemmel és régészettel kapcsolatos tevékenységét, majd a következő két teremben népi építészeti gyűjtéseinek főbb területeit (fatemplomok, székegy házak, székegykapuk, fejfák) ismerheti meg a látogató. Az eredeti fényképek és grafikák megvilágított állványokon kaptak helyet, így is hangsúlyozva a kiállítási anyagban betöltött elsődleges funkciójukat. Ugyanakkor a népi építészeti anyagától eltérő, fémből készült installációkra kerültek a dokumentációhoz kapcsolódó tárgyak (makettek, fejfák, székegykapu-elemek). Az indigókék és melegbarna falakon láthatók a nyalagalakú fényképreprodukciók és olvasha-

A kiállítás bevezető része – fotó: Sarmyai Krisztina

Címlap: Hajdu-Németh László (Budapest), a „Gyermek-páva” résztvevője – fotó: Farkas József

Fejfatípusok a zaláni református temetőből. Zalán, 1900 - Néprajzi Múzeum; R 6023_a

Székely leány és legény
Homoródmás, 1900 - Néprajzi Múzeum; F 3738

tók a tömör információkat tartalmazó szövegtáblák. A témák befogadását, mélyebb megismerését segítik és a fiatal generációk számára is elérhető tudást közvetítenek a vizuális és interaktív pontok. A kiállítás elején Szinte Gábor fiktív jegyzeteit láthatjuk a fényképfelvételeiből összeállított rövidfilmen, mely a képek háttérben megbújó érdekességekre, a gyűjtés fáradságos munkájára hívja fel a figyelmet. Egy számítógépes székelykapu-rajzoló programmal saját kapu tervezésére is van mód: oszlopdíszekkel, kapuláb-elemekkel, madarakkal, rozettákkal. Emellett egyes műtárgyaknál okostelefonra letölthető plusz tartalmak is elérhetőek.

A sepsikőröspataki unitárius családból származó Szinte Gábor családjáról, személyéről, hétköznapjairól keveset tudunk, néhány fotó és újságcikk szemlélteti a munkában gazdag életutat. Ezekből kiderül, hogy természetszerető turista, szenvedélyes hor-

gász volt, száznyolcvan személynek tudott pisztrángot fogni és sütni egy-egy kirándulás alkalmával. Szinte az európai színvonalú Országos Mintarajztanodában szerzett középiskolai rajztanári oklevelet 1879-ben. Az itt tanult módszereket alkalmazta gyűjtőútjain, ennek illusztrálására a kiállításban a korból származó rajztanodai minta-makettek (kiskapu, útszéli kereszt, kerekés kút, torony) és régi rajzolóbak is helyet kaptak. Tanulmányait követően Szinte először Vácra, majd 1883-ban Dévára került rajztanárként, innen 1897-ben Budapestre kérte át magát. Az iskolai szünetekben kezdetben műemlékvédelmi, majd néprajzi gyűjtéseket folytatott.

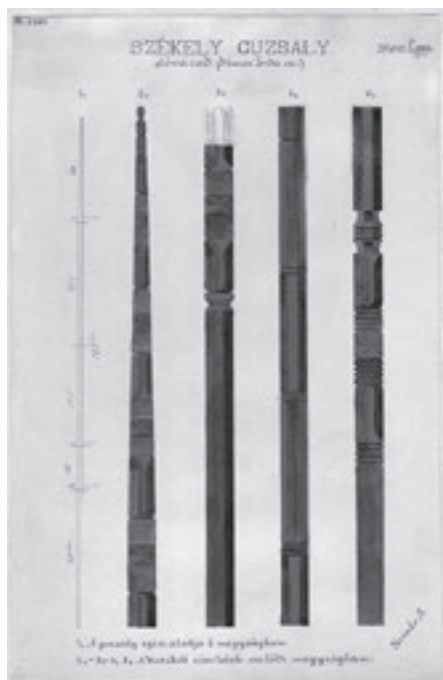
Dévai tartózkodása idején, az 1880-as években kapcsolódott be a műemlékvédelem területén folyó tevékenységbe, melynek keretében a Műemlékek Országos Bizottságának irányításával országsszerte társadalmi

Freskórajzok a lebontott dévai református templomból - fotó: Sarnyai Krisztina

munkában levelező tagok, tanítók, rajztanárok, egyházi személyek dolgoztak. Szinte is részt vett az országos, freskókat feltáró munkálatokban: Sztrigyszentgyörgyön, Berekszőn, Déván a templomok felmérésére, freskóinak rajzolására kapott megbízást. Kolváron feltárta és kutarta a kápolna falfestését, valamint részletes tájleírást készített a környékről és a várról. 1888-ban a hátszegi ferences monostor középkori maradványainak feltárásában is részt vett. E szerteágazó munkálatok közül a kiállításban a lebontott dévai református templom freskómásolatait és a freskók színvázlatait, valamint a berekszői görög katolikus templom részletes felmérési rajzát tekinthetjük meg. A pauszra 1:1 arányban készült átkopírozott freskórajzokat szemlélve a nehéz munkát, a létráról, állványokról való dokumentálás nehézségeit is elképzelhetjük. A pauszok mellett a freskók eredeti színét megőrző, egy esetleges későbbi restaurálásnál forrásként szolgáló kisebb színvázlatok kaptak helyet. Szinte régészettel kapcsolatos tevékenysége ugyan csak dévai rajztanárkodása idején teljesedett ki. Torma Zsófiát (az első magyar régésznőt) többször elkísérte felmérési és ásatási munkáira, így a régésznő tordosi, római kori feltárásait is ő dokumentálta.

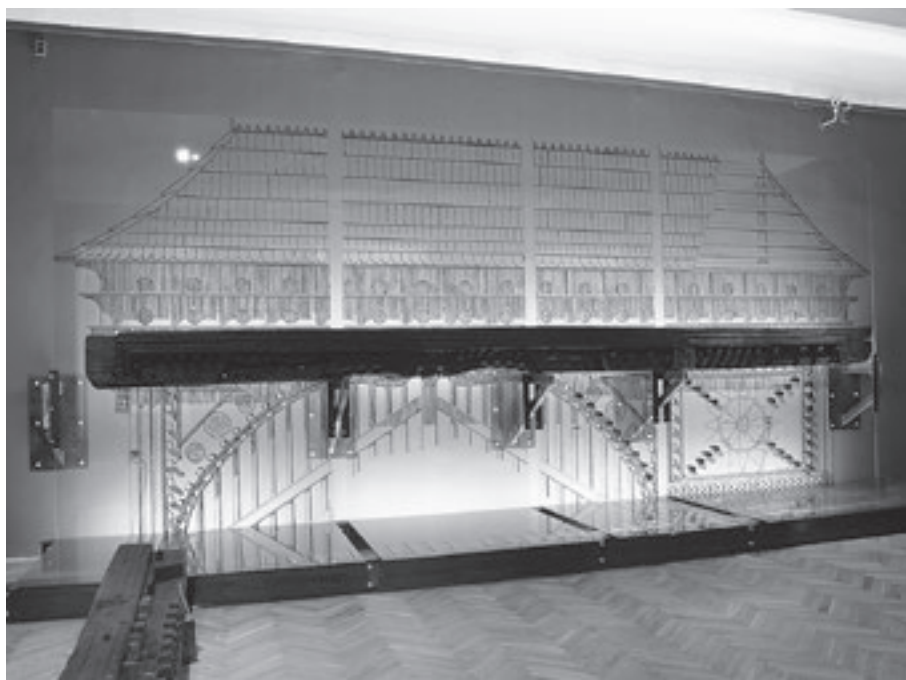
Szinte Budapestre költözését követően, Jankó János felkérésére kezdett néprajzi kutatásokba. A múzeumi irattári adatok szerint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól több alkalommal kapott támogatást 1899–1913 között, hogy gyűjtéseket végezzen a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának a népi kultúra területén. Jankó János kezdetben ornamentális és népipari motívumok felgyűjtésével bízta meg, később a székelykapuk és a népi építészet ku-

Székely guzsaly, Sóváradi, 1902
Néprajzi Múzeum; R 2365

tatása lett a fő területe. A különböző idősza-
kokban végzett munkái jól illusztrálják azt
a folyamatot melynek során Szinte őstörté-
neti, régészeti, művészeti érdeklődése a né-
pi kultúra, elsősorban a népi építészet terü-
letére tevődik át, felismerve azt, hogy ezek
dokumentálása elengedhetetlen kulturális
örökségünk megőrzése érdekében.

A népi ízlés megnyilvánulásait keresve és
a díszítményeket kutatva jutott el a székely-
földi temetőkhöz, ahol felismerte, hogy a pro-
testáns temetők fejfáiban is megragadható a
népművészet, a táj, a természet és az ember
kölcsonös összefonódása. Szinte a kor mű-
vészeihez, rajztanáraihoz hasonlóan a saját
magyar vonásokat, a nép díszítőművé-
szetét kereste a fejfákon. Észrevette, hogy a
fejfák helyét átveszik a kőből készült sírkö-
vek, ezért rajzokkal, leírásokkal és famodel-
lekkel dokumentálta a fából faragott sírjele-
ket. Megállapította, hogy a fejfák szimboli-
kus jelrendszere feledésbe merült és a fel-
tárt adatok alapján azok változók települé-
sek, készítőik, megrendelőik szerint. A kiállí-
tásban egy tablón jelenik meg Szinte rajza
azokról a fejfákon előforduló szimbólumok-
ról, melyeket egy unitárius esperes és egy re-
formátus lelkész segítségével gyűjtött össze.
A fejfák típusait és faragásait a kiállításon
Szinte gyűjtési területéről származó eredeti
darabok szemléltetik. Ezek a fejfák és a mel-
lettük kiállított guzsalyzárak, együtt mu-
tatják be a díszítmények sokféleségét és azt
a nem elhanyagolható szempontot, hogy a
minták, faragások nem mindig szimbolikus
jelentésűek. Szinte Gábor kutatásai idején
sokan hangsúlyozták a református fejfák ősi
jellegét, társadalmi és kultikus vonatkozá-

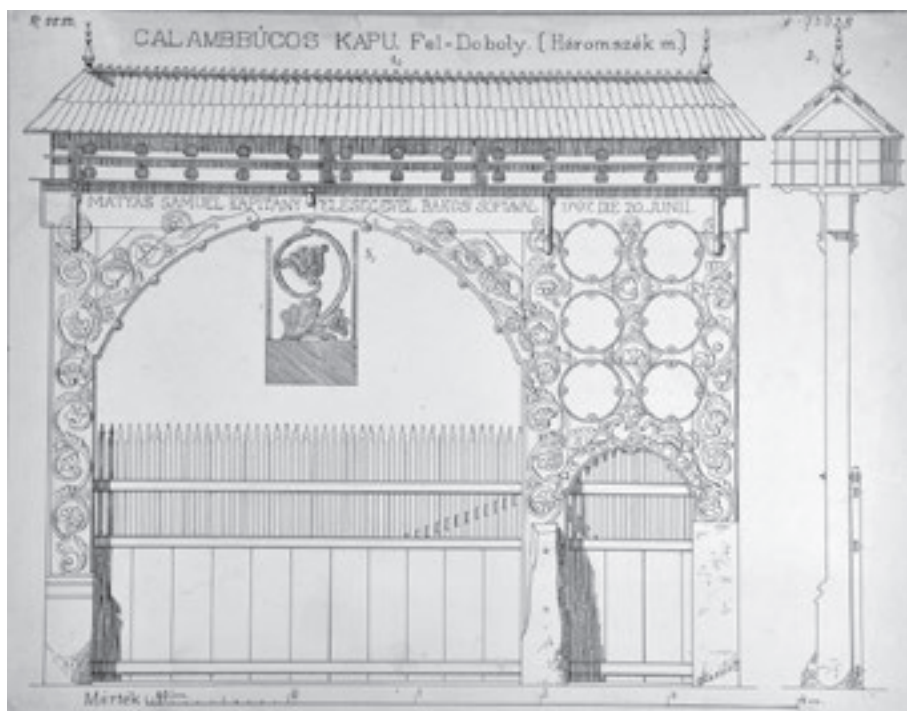

Az 1673-as mikházi kapu és installációja – fotó: Sarnyai Krisztina

sait, eredetükről eltérő vélemények alakul-
tak ki. A kiállítás ismerteti az eredettel, törté-
nettel kapcsolatos különböző nézeteket és
utal a két világháború között feledő fejfa-
faragás tárgyára, mely mára a közös nemze-
ti-népi múlt jelképévé vált.

Szinte Gábor néprajzi munkásságának
egyik legismertebb és a néprajztudomány-
ban legtöbbet hivatkozott hozadéka a szé-
kelykapuról közel tíz éven át gyűjtött anya-
ga. A helyszínen fotókkal és vázlatokkal do-
kumentálta a kapukat, a hitelesség és a mé-
retarány pontossága végett körzővel és vo-
nalzóval készített rajzain a kapuk szerkeze-
tére koncentrált; formavilágukat cikkeiben,

jelentéseiben részletesen leírta. Szinte be-
kapcsolódott a székelykapuk eredetvitájába
is, azokat a cinteremkapuból vezette le. El-
mélete ma már nem állja meg a helyét, de
felvett adatai, képi dokumentációja elsőd-
leges forrásnak tekinthetők. Hibásnak tar-
totta a székelykapu elnevezést, a galambbú-
gos nagy- és kiskapu kifejezést alkalmazta a
székelyek szóhasználatára hivatkozva. A ki-
állítás reflektál a több kutatót is foglalkoz-
tató székelykapu eredetének, fejlődésének
kérdésére is. Gyűjtőútjai során azt tapasztal-
ta, hogy a kapuállítás szokása eltűnőben
van, ezért munkájának az is célja volt, hogy
mintákat adjon újabb kapuk építéséhez. A

Galambbúgos kapu 1797-ből, Feldoboly, 1900-as évek – Néprajzi Múzeum; R 2550

Székely ház, Dénes József tulajdona, épült 1857-ben, Csíkménaság, 1899 – Néprajzi Múzeum; F 3078

XX. század eleji visszaszorulás ellenére a székelykapu-állítás és a kapun alkalmazott formakincs a következő száz évben sajátos tartalommal ruházódott fel a faragóiskolák, az oktatás, majd a politikai változások révén. Újjáéledt a magyar nyelvterületen, úgy a közösségi szintereken, mint a magánházaknál. A székelykapu, akárcsak a faragott fejfa, nemzeti szimbólummá vált.

A kiállítás leglátványosabb eleme és egyik legfontosabb eredménye, hogy bemutatásra kerülhetett a legrégebbi, ma is létező székelykapu, a mikházi ferences kolostor 1673-ban készült kapuja. Létezésére és archaikus voltára Szinte hívta fel a figyelmet 1900-as gyűjtőútja után. A Néprajzi Múzeum munkatársai 1911-ben tárgyalásokat kezdtek a kapu megvásárlásáról. 1912 májusában egy vihar ledöntötte a kaput, mely végül 1913-ban került a Néprajzi Múzeumba, eladója Pater Kristó Modest házfőnök volt. A kapu a színhagyomány szerint Kajáni mikházi ferences rendi szerzetes terve alapján készült. Története ezzel még nem ér véget. 1965-ben másik két székelykapuval együtt leselejtezték, de főbb elemei megmaradtak, köztük a kiállításon bemutatott szemöldökfa és nyolcvan darab, különböző korszakból származó faszeg, illetve a bal oldali kapuláb. Díszítését egyszerű bemetszések (kötéldíszes kiképzés), facsapok, néhány rozetta, a felső gerenda közepén egy kagylódísz és a kapu tükrére vésett napmotívum alkották. Szinte Gábor megállapítása szerint ezt a kaput még nem árasztotta el a virágos ornamentika, melyet a XVII. századi köznépi reneszánsz stílus eredményezett. Az átépítések ellenére szerkezetében megmarad-

tak a román és gótikus formák. A kiállítás látványtervezője egy, a kapu eredeti méretéhez igazodó üveglapra matricázott székelykaput tervezett, melybe beépül a fő gerenda. A hét méteres, háromszázötven kilós gerenda szemmagasságba installálva lehetőséget ad a bárdal megmunkált, faragott, több száz éves tölgyfa díszítésének megismerésére.

Szinte Gábor másik fontos, évtizedes kutatási területe a székely (vagy keleti) ház volt. A ház eredetének kérdésével nem foglalkozott, azonban felállított egy fejlődési sort: a helyi adottságokat és igényeket tartotta meghatározónak a székely ház kialakulásában, az egyséjtű egyes háztól a két-három szobás házig való fejlődésében. A székely ház alakulásának, jellegének meghatározó elemei az eres és a tűzhely, melyet Szinte a ház „karakterisztikumának” nevez. A székely, szász, csángó együttélésből adódó hatásokat is vizsgálta, a modernizációból eredő változásokat, illetve egy-egy újonnan készült ház építését is dokumentálta. Felhívta a figyelmet a gabonataroló-cséplő épületre és a csűrístálló szerepére, mely a gazdálkodó székely ember életének legalább annyira fontos helyszíne volt, mint a ház.

A falusi templomokra Szinte már a műemlékek dokumentálásával foglalkozó dévai évei alatt felfigyelt, elsősorban az építetők és donátorok kilétét kutatta. Székelyföldi népi építészeti kutatásait követően, az 1910-es években a magyar és román fatemplomok szerkezetének tanulmányozására kapott múzeumi megbízatást. Az erdélyi szakrális népi építészet sajátos vonásainak kutatására az is ösztönözte, hogy a Kár-

pátokon belül megtalálható nyugati eredetű gótikus stílusú kis fatemplomokat egyre inkább kisajátították a románok, mint saját ősi kultúrvagyont. Szintének köszönhetjük az első összefoglaló adatgyűjtést ezen a területen is. Megfigyelte, hogy a fatemplomok a házakhoz, jármos csűrőkhöz hasonló faépítészeti eljárással, helyi anyagokból, helyi technikákkal készülnek. A magyarságnál a falusi fatemplomok kőtemplomokra cserélődtek, és a román közösségekben is kezdtek lebontani, eladni, átépíteni a fatemplomokat, ezért tartotta fontosnak a korabeli néprajzos szakma, köztük Szinte Gábor is a templomok mielőbbi felmérését, megörökítését. Szinte rajzaival és fényképeivel a fatornyok, boronafalak, tornácok és erkélyek, ajtók építészeti elemeit, szerkezeti megoldásait és díszítőmunkáit dokumentálta. 1912 tavaszán indult el mezősegi és kalotaszegi gyűjtőútjára fiával, Szinte László mérnökkel. Hatvan települést jártak végig, és húsz fatemplomot dokumentáltak. A kiállításban erről a nagy gyűjtőútról származó eredeti pozitív fényképeket, szerkezeti rajzokat, üvegnegatív másolatokat láthatunk. A gyűjtőút eredményeként készítette el Szinte a lebontott magyarbikali harangláb makettjét, mely mára már elveszett, de egy, a kiállításra készített újabb rekonstrukción megismerhetjük azt a mérnöki tudást mellyel az egyszerű falusi ácsok, molnárok rendelkeztek a XVII-XVIII. században. A fényképanyag segítségével nyomon követhetők a fatemplomokhoz kapcsolódó különböző történeti stílusok nyomai, a stílusok keveredéséből létrejövő újabb formák és a templomépítészeti megoldások hatása a lakóházak, kerítések, kapuk építésére, megformálásra. 1913-ban a Szatmár, Máramaros, Szilágy és Szolnok-Doboka megyei fatemplomokat kutatta tovább, azonban a helyszínen gyűjtött adatait az úton szerzett betegsége miatt már nem tudta feldolgozni. Az utolsó útján készült fotók a részletes adatolás hiányában is forrásértékűek, hiszen a rajtuk szereplő fatemplomok egy része azóta elpusztult. A korábbi, Kolozs megyében készült anyaggal ellentétben ezeken a lakosság népviseletét is bemutatja.

A kiállítás Szinte Gábor dokumentációs örökségét dolgozza fel, munkásságát behelyezve a XIX. század végi, XX. század eleji néprajzi kutatástörténetbe, ugyanakkor reflektál az egyes témákkal kapcsolatos, napjainkig elért eredményekre is. Szinte Gábor hagyatéka a korszak paraszti-népi tárgykultúrájának újfajta megközelítését tükrözi, ahol elsőrendű forrásként szerepel a rajz és a fénykép, vagyis maga a dokumentáció.

Bata Tímea, Tasnádi Zsuzsanna
(látványtervező: Kiss Beatrix)

„Ó, áldott Szűzanya!”

Bodza Klára és művésztársai lemezbemutató koncertje

Adventi hangulatban került sor Budapesten, a Párbeszéd Háza – a jezsuiták budapesti kulturális központja – dísztermében Bodza Klára népdalénekes és művésztársai koncertjére. Nemcsak a hangverseny volt teltházas, de a műsor meghirdetett résztvevői is teljes létszámmal megjelentek. Érezhető volt, hogy nagy szeretettel, odafigyeléssel és magas szakmai tudással mutatják be a lemez karácsonyi darabjait, zenéit, énekeit, verseit és imádságait.

fotó: Baán Katalin

A koncert előtt Sajgó Szabolcs atya mondott bevezetőt, méltatta és bemutatta a résztvevő művészeket.

A koncert darabjai szünet és taps nélkül szólaltak meg, ezzel a rendezők kérésének tett eleget a közönség. A hangverseny a vendégek áhítattal hallgatták, s végül szünni nem akaró vastappsal jutalmazták.

Bodza Klára 1967 és 1974 között a Fővárosi Zeneiskola diákja volt. 1974 és 1976 között a Szegedi Tudományegyetem ének-zene szakán tanult.

1968-ban a „Nyílik a rózsa” című népzenei TV-vetélkedő nyertese. 1969 és 1981 között szabadfoglalkozású zeneművészként dolgozott. 1981 és 1987 között a III. kerületi Zeneiskola népzenei tagozatán tanított. 1987-től a XXII. kerületi Nádasdy Kálmán Művészeti és Általános Iskola népi ének tanára, valamint a népzenei tagozat vezetője volt. 1985-től a Tátika Énekegyüttes alapítója és vezetője. Kidolgozta a magyar népdal zeneiskolai szintű oktatási módszereit. Népdalgyűjtő munkát is végzett. A népdal előadásmódjáról megjelent tankönyvek társszerzője. Tíz hanglemezen működött közre énekesként, 1996-ban önálló hangkazettája, 1997-ben önálló CD-je jelent meg a Tátika Énekegyüttes közreműködésével.

2015 februárjában Budapesten, a Hagyományok Házában nagy sikerrel mutatta be művésztársaival az „Ó, áldott Szűzanya!” című szakrális lemezét. A Németh László- (1988) és az Eötvös József- (2007) díjak tulajdonosa.

Az „Ó, áldott Szűzanya!” című lemezről válogatott anyag megszólaltatói a következők voltak. Dunai Tamás kiváló művész a zenei részeket csodálatosan szötte össze Erdélyi Zsuzsanna híres gyűjteményének archaikus imádságaival és Reményik Sándor költő istenes verseivel. Fellépett Czidra László több tanítványa. Az Excan-to régizenei együttes fúvós triója – Kállay Gábor, Harsányi Zsolt és Kállay Katalin – mély, belső átéléssel muzsikált. Közreműködött Csörsz Rumen István régizene-kutató, a régi pengetős hangszerek (koboz, lant) nagymestere. Elbűvölte a hallgatóságot Balogh Kálmán, a világjáró cimbalomművész, aki a népzene kivül a régizeneben és sok más zenei műfajban is igen járatos, Kiss Krisztián, a rutinos technikával játszó népi furulyás, Juhász Zoltán zeneakadémiai tanítványa, valamint Ábrahám Brigitta, Szerencsés Martina, Pojendán Gergő énekesek, akik Bodza Klára zeneakadémiai diptomás tanítványai.

Az elhangzó művek váltogatva szólaltak meg, hol a népzene hangjain (moldvai adventi dalok, szatmári és moldvai karácsonyi énekek), hol a régizene stílusában (Balassi Bálint 67. zsoltára, középkori karácsonyi hangszeres dallamok).

Bodza Klára művésznőnek a koncert után gratuláltam a csodálatos esthez, és arról kérdeztem, ő mennyire elégedett: – A koncert megelőző hónapokban sokat fohászkodtam Istenhez, adjon elég erőt, hogy úgy énekelhessem végig a koncertet, ahogyan azt a barátaim és az egész koncert-hallgató közönség elvárja tőlem.

Megtörtént a csoda, az „égi” segítséget megkapta, ezért a teltház koncert nagyon bensőségesre sikerült a Párbeszéd Háza belső kápolnájában 2015. december 12-én.

Szarvas István (www.hetedhethatar.hu)

A soha meg nem hallott ima

A katolikus egyház szerepe a csángók nyelvcserejében

1991-ben egy moldvai csángó falu katolikus papja nyilvánosan megszegyenyített a gyülekezetéből húsz embert, mondván, hogy egy tál lencséért eladták a lelküket, mikor részt vettek a pápa budapesti látogatásán. [*Csoma és Bogdánfalvy 1993, 165.*] Ez a húsz ember más moldvai falvak zarándokainak százaival együtt egy lengyelül, azaz II. János Pál anyanyelvén írt kérelmet adott át a pápának. A szöveg egyszerű volt: „Segíts nekünk, Szentatyánk, küldj nekünk magyar papokat!”. [*Magyar 1994, 81.*]

A történet sokaknak furcsának tűnhet: miért volna árulás az, ha egy katolikus ember részt vesz a pápa miséjén, és miért kérnek moldvai falvak lakói magyar papot? Azok számára viszont, akik a csángók kultúrájával, történetével, mai életével foglalkoznak, a fentebb leírt jelenségek ismerősek – egyébként a magyar közvélemény jelentős része is hallott már a csángók magyar nyelvű vallási életének moldvai tilalmáról. A 16. század óta keletkezett források azt bizonyítják, hogy az 1991-ben lengyelül megfogalmazott kérdés nem is új: a csángók időről időre kérték Rómát, küldjenek olyan papokat nekik, akik értik anyanyelvüket.

*

TELJES NYELVI JOGFOSZTOTSÁGBAN

Ma a moldvai csángó falvak katolikus lakosságának csak töredéke – kevesebb mint ötvenezer ember – tud még valamilyen csángó dialektust is beszélni, négyötödük román egynyelvű. A csángó dialektust beszélők nyelvtudása sem egyenletes: az idősebbeknek még ez az anyanyelvük, de a középgenerációból már sokan románul beszélnek a saját korosztályukkal is, a legfiatalabbak domináns nyelve pedig általában akkor is a román, ha beszélnek még a falu csángó dialektusát. A nyelvcsere-folyamatokat a modern Európában általában gazdasági és kulturális tényezők irányítják, az egyes államok vagy elősegítik ezt különböző asszimilációs technikákkal, vagy nem. Mivel azonban a csángók a legutóbbi időkig megtartották zárt közösségeiket, régi kultúrájukat, iparosodás előtti gazdaságukat, és nem érintette őket az urbanizáció, gyanítható, hogy a nyelvcsere esetükben más tényezők határozták meg. A gyanút alátámasztja az a körülmény, hogy ellentétben más nyelvcserefolyamatokkal, a vallási élet a csángóknál az első, és nem az utolsó nyelvhasználati tartomány, amelyben a nyelvcsere lezajlott. [*Sándor 1996*] Ez elég furcsa, ha arra gondolunk, hogy a *katolikus* és a *magyar* szinonimaként voltak használatosak Moldvában – erre alább visszatérünk még.

A nyelvi jogokkal foglalkozó irodalomban számos példát olvashatunk, hogyan sértik meg különböző államok a kisebbségek nyelvi emberi jogait. Ezekhez hasonló példákat nagy számban lehetne idézni a közelmúlt csángó történelméből is. A román állam felelőssége tagadhatatlan a csángók mai helyzetének kialakulásában és fenntartásában; annak a helyzetnek a kialakításában, amit úgy írhatunk le röviden, hogy a nyelvi jogok teljes hiánya.

Az ideológia, amely alapján a román állam lényegében ma is megtagadja a csángóktól a kisebbségi jogokat, a következő: szerintük a csángók elmagyarosított románok, akiknek vissza kell térniük eredeti nyelvükhöz és kultúrájukhoz. Ez az elmélet azonban nem a román állam találmánya, hanem a Vatikáné: a pápai állam évszázadokon át érvelt ezzel amellest, hogy az ortodox románoknak „viszsa” kell térniük a római katolikus hitre. Ezért az alábbiakban nem annak az államnak a szerepéről lesz szó, amelyben a csángók élnek, hanem annak az államnak a szerepéről, amely, úgy tűnik, nagyobb részt vállalt a csángók asszimilálásában: ez a Vatikán.

*

A VALLÁS SZEREPE A CSÁNGÓK ÉLETÉBEN

Egy-két évtizeddel ezelőttig mind a csángók gazdasági és kulturális körülményei, mind vallási életük az iparosodás előtti társadalmakra emlékeztető jegyeket mutatott. [*A csángó falvak sokáig alig változó hagyománymintái az utóbbi években – elsősorban a fiatalabbak számára – akár jelentősen is megváltozhattak, és Moldvában is tapasztalható a modernizáció jegyei. Ezzel együtt az itt leírt szociokulturális és politikai körülmények részben továbbra is érvényesek.*] A vallás nem egyszerűen a hagyományos csángó kultúra egyik komponense volt, hanem életmód, amely meghatározta az erkölcsöt, és amely nagyon erősen s ugyanakkor nagyon természetesen hatotta át a hétköznapi élet egészét. A csángó közösségek legfontosabb ünnepei a templom védőszentjének ünnepén tartott évi búcsúk voltak; a közösségek még az 1990-es években is kiközösítették azokat, akik nem követték a szigorú vallási előírásokat. [*Kotics 1997*] A vallási erkölcs megsértését a pap szigorúan büntette, többnyire nyilvános megszegyenyítéssel, előfordult, hogy brutálisan megalázta és kizárta az egyházból azokat, akik a pap ellen szóltak vagy tettek valamit. [*Kallós 1993, 101.*] Vagyis az állam hivatalos hatalma mellett még egy, a csángók számára fontosabb hatalom szabályozta a csángók életét: a vallás. Ebből adódik, hogy a csángók többsége kétkezdés nélkül elfogadta, amit a pap mondott és tett. Általában a pap volt az, aki kizárólagos társadalmi kontrollal rendelkezik a közösség fölött. [*Kotics 1997, 49–50.*]

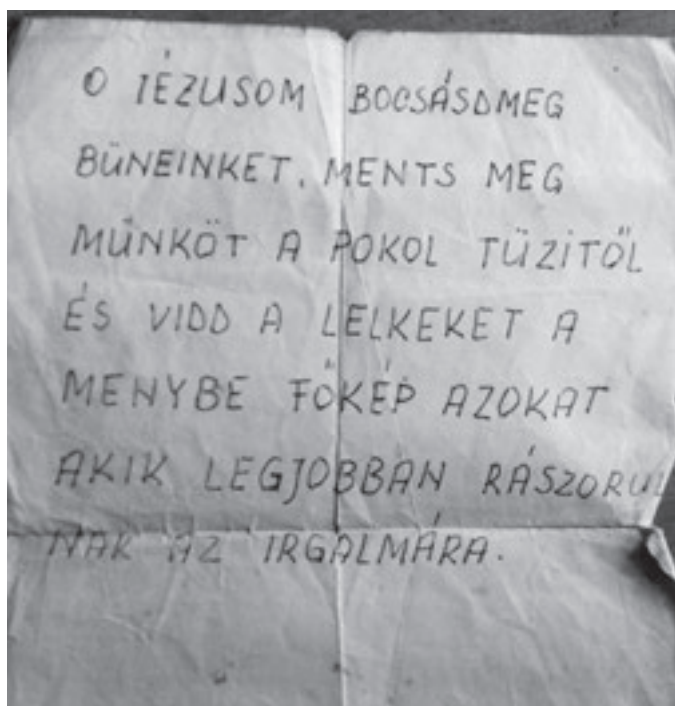
A vallás általánosan elfogadott elsődlegessége mellett még egy tényező erősítette a katolikus egyház tekintélyét a csángó falvakban. A csángók, mivel a 19. század elején már régen Moldvában éltek, nem vettek részt a magyar nemzetállam kifomálódásában – valójában nem vettek részt egyetlen mai európai értelemben vett nemzet kifomálódásában sem. Ebből adódóan etnikai identitásuk sem kötődött modern nemzeti identitáshoz. A csángó identitástudat két fő komponense a kereszténység (a csángók esetében ez mindig azonos a katolicizmussal), és a lakóhelyhez való kötődés, lojalitás volt.

Teljesen érthetően, hiszen a vallás volt az egyetlen jegy, amely a csángókat megkülönböztette ortodox román szomszédaiktól, akik nagyon hasonló módon éltek, és azokban a falvakban, amelyekben a csángók már nyelvet cseréltek (a falvak többsége ilyen volt), azonos nyelvet is beszéltek. Így a csángó etnikai tudat meghatározó jegyivé a vallás vált. Ha egy csángótól azt kérdezték, milyen *nemzetiségű*, akkor sokan azt a választ adták, hogy „katolikus”. Ennek az azonosításnak a gyökerei a 16–17. századra nyúlnak vissza, amikor néhány kisebb német közösség kivételével Moldvában csak magyar katolikusok éltek. A *katolikus* és a *magyar* szavak ebben az időben váltak szinonimává, olyannyira, hogy a katolikus papokat mind a csángók, mind a románok »magyar pap«-nak hívták, akkor is, ha olaszok, németek vagy lengyelek voltak. Ez az oka annak, hogy a katolikusokat máig nevezik *ungur*-nak (azaz »magyar«-nak), azokban a falvakban is, ahol már senki nem beszél a románon kívül más nyelvet. Később aztán, minél inkább elfogadták a csángók magukra vonatkoztatva a *csángó* nevet, annál inkább helyettesíthette a *csángó* a *magyar*-t. Időközben a csángók többsége nyelvet cserélt, és román anyanyelvűvé vált, így a *csángó* Moldvában »moldvai katolikus«-t jelentett, függetlenül attól, hogy az adott embernek vagy közösségnek mi volt az anyanyelve.

*

A LÁGY ASSZIMILÁCIÓ ÉVSZÁZADAI

A csángók vallási életének legfontosabb fordulópontjait több mint kétszáz dokumentumra – levelekre, összeírásokra, leltárookra – ala-

Csernyik Maric (sz. 1945) kézírása (Lujzikalagor, 2001)
In: Csoma Gergely: *Elvesztett szavak*. Etnofon Kiadó, 2004

pozva rekonstruálhatjuk. [A dokumentumok többségét Benda 1989 és Domokos 1987 publikálta. A következő leírás elsősorban ezeket az iratokra épül, de kiegészül olyan adatokkal is, amelyeket a két szerző a dokumentumok elemzésekor közölt.] Az így kialakuló kép világosan megmutatja, miért kezdődött a csángók nyelvcsereje a vallással kapcsolatos nyelvhasználati tartományokban.

A 16. század végéig két magyar püspökség működött Moldvában. Funkciójukat lassan egy új, a bákói püspökség vette át, és ezzel nagyjából egyidőben alapítottak kolostort Bákóban az erdélyi ferences rendtartomány részeként. Ebben az időszakban Moldova katolikus papjai magyarok voltak. A 16–17. században Moldova az oszmán, az erdélyi és a havasalföldi csapatok fölvonulási területévé vált. A folytonos háborúk, a nincstelenség és a pestisjárványok következtében sok moldvai katolikus közösség pap nélkül maradt. Időközben a reformáció Magyarországon is, Erdélyben is tért hódított, így ott is nagy szükség volt katolikus papokra: az erdélyi ferencesek innentől kezdve nem tudtak elég szerzetest küldeni Moldvába.

A bákói püspökség felügyeletét a Szentszék elvette a magyaroktól, és 1611-ben a lengyeleknek adta. A hívek Rómához intézett levelei arról tanúskodnak, hogy ezek a püspökök legfőbb kötelességüknek nem éppen a rájuk bízott nyáj lelki szükségleteinek szolgálatát tartották: sok volt a panasz rájuk, hogy nem tartózkodnak moldvai székhelyükön, legfeljebb az egyházi adó összegyűjtése kedvéért utaznak Moldvába, s így a katolikus világi papság gyakorlatilag felügyelet nélkül tevékenykedik.

A csíksomlyói kolostor obszervánsai ugyan még kétszer visszakapták egykori bákói filiáléjukat, de mindkétszer csak rövid időre: 1601 és 1604, valamint 1670 és 1678 között. Ettől eltekintve azonban a kolostor mindvégig a minoritáké maradt. [Domokos 1987, 65, 84, 87.] A minoriták befolyását az biztosította, hogy 1622-ben a missziós feladatokra alapított Hitterjesztés Szent Kongregációja küldött papokat Moldvába, s ezek többsége minorita ferences volt. A Rómából küldött szerzetesek többsége olasz volt, akik büntetésnek vették a moldvai missziót. Magyarul nem tanultak meg, a hívekkel nem tudtak érintkezni. De erkölcsi életükre is sok volt a panasz: hogy részegesek, ágyast tartanak, egyházi kötelességeiknek nem tesznek eleget. A magyar falvak többször fordultak levéllel Ró-

mához, hogy küldjön magyar papot, de mindhiába – jóllehet kérésük jogosságát megerősítették a pápai vizitátorok jelentései, akik szintén lehetetlennek találták azt a helyzetet, hogy a papok nem értenek a hívek nyelvén. [Benda 1989, 43–44.]

A moldvai misszió élére olykor-olykor obszerváns főnök került, s ezek rendre megpróbálták visszahelyezni jogaiba (szintén obszerváns) csíksomlyói kolostort, azaz szerették volna visszaadni nekik a bákói rendházat. Ez, mivel újra magyar szerzetesek megjelenését biztosította volna, sokat enyhíthetett volna az áldatlan nyelvi helyzeten, de Róma nem járult hozzá ezeknek a terveknek a valóra váltásához, mert Lengyelország nem nézte volna jó szemmel, ha a moldvai katolikus egyházban erősödik a magyar befolyás, s a Vatikán jobbnak látta nem megsérteni a lengyel érdekeket, mint eleget tenni a moldvai hívek kéréseinek. [Benda 1989, 44.]

A 17. században a jezsuiták is megjelentek Moldvában. Nagyobbik részük szintén lengyel volt, s bár magyarok is akadtak közöttük, a rend moldvai célja nem elsősorban a hívek szolgálata, hanem a rend helyzetének megerősítése volt: a szerzetesek általában rövid időt töltöttek Moldvában, s tevékenységük akkor is a városokra, s ezen belül is leginkább a fejedelmi udvarra és az előkelők köreiből korlátozódott. Befolyásuk erősítése céljából tartottak fenn például iskolát a román előkelők gyerekeinek. És hát nem vetették meg a földi örömeiket ők sem: számos dokumentum maradt fenn, amelyben a hívek a jezsuiták botrányos életviteléről panaszkodnak – például hogy ellopják a kegytárgyakat, nőekkel élnek együtt, s hogy semmi kapcsolatuk nincs a hívekkel, mivel nem beszélnek azok nyelvét.

Ebben a zavaros időszakban tehát négy katolikus szervezet volt jelen Moldvában: a világi papság lengyel felügyelet alatt, a zömmel lengyel jezsuiták, a minorita rendhez tartozó, többnyire olasz ferencesek, és az obszerváns rendhez tartozó bosnyák és magyar ferencesek. A helyzetet tovább rontotta, hogy a négy szervezet inkább az egymás elleni harcokkal, mintsem a rájuk bízott hívekkel volt elfoglalva. Még a Kongregáció által küldött minoriták és az időnként felbukkanó obszerváns szerzetesek között is folyamatos volt az ellenségeskedés, egymás becsmérlése.

Ráadásul a négy érdekcsoport jelenlétével együtt is igen nagy volt a paphiány Moldvában. A szófiai érsek, Petrus Deodatus, 1641-ben 25 katolikus településből mindössze 4 olyat talált, amelyben volt pap; mivel ezek közül az egyik Bákó volt, amelyhez 5 környező falu tartozott, ebben az időben 9 település katolikus lakosai részesülhettek rendszeresen az alapvető egyházi szolgáltatásokban (keresztezés, mise stb.), s tehettek eleget rendszeresen alapvető vallási kötelezettségeiknek (áldozás, gyónás stb.). [A gyónás persze ebben az esetben formális volt, hiszen a papok többsége nem értette a hívek nyelvét. Deodatus jelentésének szövegét l. Benda 1989, 204–230, Domokos 1987, 292–322.]

Nem csoda tehát, hogy a népi vallásosság egyre nagyobb szerepet kapott, tulajdonképpen ez vált a vallási élet legfőbb színterévé. A vallási életet a deákok (parasztkántorok, licenciátusok) irányították, akik lényegében minden papi funkciót betöltöttek. Nemcsak a harangozás és a gyerekek tanítása volt a feladatuk, hanem ők vezették a mise előtti közös imádságot, sőt sokszor papi teendőket is elláttak: eskettek, kereszteltek temettek, gyóntattak [Egykori szerepükről és ennek megváltozásáról részletesen l. Tánzos 1996, 190–222.] – s mivel a közösség tagjai voltak, mindezt természetesen a közösség anyanyelvén tették. A liturgia nyelve azonban értelemserűen a latin maradt, és a hívek gyónás alkalmával sem tudtak kapcsolatba kerülni nyelvüket nem ismerő papjaikkal.

A 18. században a jezsuiták eltűntek a színről, de egyébként nem sok változás történt, legalábbis a csángók helyzetében: a hívek továbbra sem kaptak anyanyelvi szolgálatot, azt a néhány falut kivéve, ahol magyar ferencesek tevékenykedtek. A század utolsó évtizedeiben Ausztria vette át az ellenőrzést a terület fölött. Addigra egy

Aknavásár – Târgu Ocna
 Bahána – Bahna
 Bákó – Bacău
 Berengyest – Berindești
 Bogdánfalva – Valea Seacă
 Bukila – Buchila
 Csíkmadéfalva – Siculeni
 Csíksomlyó – Șumuleu-Ciuc
 Csobotfalva – Ciobotani
 Diószén – Gioseni
 Dózsaújfalu – Gheorghe Doja
 Forrófalva – Faraoni
 Gorzafalva – Grozești
 Gyergyószárhegy – Lăzarea
 Iași – Jászvásár
 Kápota – Capăta
 Klézse – Cleja
 Külsőrekecsin – Fundu Răcăciuni
 Lészped – Lespezi
 Lujzikalagor – Luizi-Călugăra
 Magyarfalva – Arini
 Nagypatak – Valea Mare
 Ónfalva – Onești
 Pusztina – Pustiana
 Románvásár – Roman
 Somoska – Somușca
 Szabófalva – Săbăoani
 Szitás – Sitași
 Tamásfalva – Tămășeni
 Trunk – Galbeni

folkMAGAZIN grafika

vatikáni rendelet szerint a templomi szertartást a hívek anyanyelvén kellett végezni, de az osztrák konzulok jelentései félreinformáltak Rómát, azt állítva, hogy a moldvai katolikusoknak nincs szükségük magyar papokra. Mikor a csángók panaszai – minden nehézség ellenére – mégis eljutottak a Vatikánba, a pápa leveleikre azt válaszolta, hogy a nekik küldött papok az ország nyelvén prédikálnak. Ez többé-kevésbé igaz is volt: az olasz anyanyelvű papok viszonylag könnyen megtanultak románul.

A korai időszakokban az egyház tehát egyszerűen nem törődött azzal, hogy moldvai hívei teljes értékűen gyakorolhatják-e hitüket. A 19. század elején a helyzet változott, de nem a kívánt irányba, sőt, ha lehet, még rosszabbá vált: a vallási élet a csángók erőszakos asszimilációjának legfőbb terepévé lépett elő.

Az 1. táblázat azokat a katolikus szervezeteket sorolja föl, amelyek a 16. századtól kezdve jelen voltak Moldvában, és azt tünteti föl, hogy milyen nyelvet használtak magyar anyanyelvű híveikkel.

*

A TUDATOS NYELVI ASSZIMILÁLÁS KEZDETEI

A modern értelemben vett román nemzet, sok más európai nemzethez hasonlóan, a 19. században született. A nemzeti érzés megerősödött, következésképpen a Szentszék korábbi nemtörődöm viselkedését, amely a csángók nyelvcserejének korábbi húzóereje volt, főlvaltotta az új nemzetállam tudatos asszimiláló politikája.

A misszió prefektusa már az 1830-as években kénytelen volt a misszió papjainak megtiltani, hogy a híveket nyelvük miatt gúnyolják, és esztelenységnek nevezte, hogy a misszionáriusok „a hitből oláh nyelvű oktatást akarnak adni annak a népnek, amely csak magyarul tud”. 1843-ban azonban a misszió püspökének utasítására Gorzafalván, Bákóban s más magyar falvakban, ahol „eddigelő csupán magyarul dicsőíték a’ mindenhatót, oláhval főlvaltani rendeltetett az isteni tiszteletet”, Szabófalván s más falvakban pedig még azt is megtiltotta, hogy a kántorok magyarul tanítsák a gyerekeket írni és olvasni. Jerney János 1844-ben járt Moldvában, az ő leírásából tudjuk, hogy Szabófalván Paolo Sardi apostoli vizitátor rendeltére csak minden második vasárnap volt szabad magyarul misézni.

Az asszimilálásban élenjáró Hitterjesztés Szent Kongregációja végül az ortodox egyház tiltakozására kivonult Moldvából: azt nehezményezték, hogy Romániában a nem-keresztény országok katolikusainak gondozására alapított *misszionáriusok* tevékenykednek, holott Románia keresztény állam, s végül elérték, hogy Róma visszahívta a Moldvába küldött szerzeteseket. [Mikecs 1989, 212.]

1844-ben megszüntették a bákói püspökséget, és érsekséget alapítottak Bukarestben, illetve püspökséget Jászvásáron, Moldva legfontosabb városában. Ezzel egyidőben ezeken a helyeken katolikus szemináriumot is létrehozottak, s ennek nyomán csökkent a korábbi paphiány. Azonban mind a fiatal román katolikus egyház, mind fiatal papjai erőszakosabbak voltak a nyelvet illetően, mint elődeik.

A 19. század végére Moldvában bevezették a közkutatást, és a tanítás nyelve kizárólag a román volt. Minthogy azonban a hitoktatás a templomban és nem az iskolában zajlott, egy ideig még kétnyelvű katekizmusok is forgalomban voltak. 1895-től viszont törvény tiltotta használatukat; a román nyelvű hitoktatást kötelező iskolai tárggyá tették, a kétnyelvű katekizmusokat pedig román egynyelvűekre cserélték. 1893-ban a templomokban, az egyházi anyakönyvekben és a sírfeliratokon megtiltották a magyar nyelv használatát. A korábban gyakori segélykérő folyamodványok, amelyekben csán-

Név	Felügyelet	Időszak	Használt nyelvek (a latin mellett)
Bákói püspökség	Magyarország Lengyelország Ausztria	– a 16. sz. végéig 17–18. század 18–19. század	magyar olasz, lengyel, román olasz, román
Fratres Strictioris Observantiae	Magyarország	–1622	magyar
Fratres Minorum Conventualium	Vatikán (De Propaganda Fide)	1622–1884	olasz, román
Jezsuita Rend	Jezsuita Rend	17. század	olasz, lengyel, román
Jászvásári Püspökség és Szeminárium	Románia	1884–	román
Bukaresti Érsekség és Szeminárium	Románia	1884–	román

1. táblázat

gól falvak magyar papot kértek, ebben az időben ritkultak meg, főleg szintén a jászvásári adminisztráció erősödő nyomása miatt. [Hajdú 1993, 158–160.] A papok azt is megtiltották, hogy a hívek a templomban csángó dialektusokat beszéljenek, de legalább a helyi vallási vezetők, a deákok használhatták továbbra is a falu anyanyelvét.

Korábban a templomon kívüli, főként a deákok vezetésével végzett vallásos alkalmakkor a deák általában magyarul énekelt és magyar ima- és énekeskönyveket használt – többnyire Kájoni János *Cantionale Catholicum*-ának 1805-ös kiadását –, sőt többen közülük székely származásúak voltak, élő székely rokoni kapcsolatokat áptak, s meglehetősen nagy társadalmi tekintéllyel rendelkeztek. A sikeres asszimilációt tehát nagyban gátolta tevékenységük. Annak érdekében, hogy a népi vallásosság nyelve mielőbb megváltozzon, 1923-ban Halasfalván kántorképzőt, 1924-ben egyházi nyomdát alapítottak, és 1930-ban egy püspöki körlevél hivatalosan is megtiltotta a csángó bármilyen szintű vallási használatát, a deákokat is arra kötelezte, hogy tevékenységüket románul végezzék. A régi magyar imákat románra fordították és kinyomtaták; a magyar imakönyveket összegyűjtötték, és előfordult, hogy a templom előtt elégették. Azokat a deákokat, akik nem románul beszéltek, nem engedték tovább szolgálni. Az 1930-as években a templomban nem adták össze azokat a fiatal párokat, akik nem tudták románul a katekizmust; volt rá példa, hogy a pap kiközösítette az egyházból azokat, akik saját csángó nyelvüket beszéltek otthonukban közös munka (kukoricafosztás, szövés, fonás) közben. [Tánczos 1995, 57 és 1996, 220–221.] Peter Neumannt, a német származású minorita szerzetest, aki beszélte hívei anyanyelvét, nemcsak elbocsátották, de még azt sem engedélyezték neki, hogy halálos beteget anyanyelvükön gyóntasson meg. [Domokos 1987, 184–186, 207.] Ekkortól tehát nemcsak a hivatalos vallásosság, hanem a templomon kívüli, közösségi vallásosság nyelve is a román lett.

Az államhatalom továbbra is szorosan összefonódott az egyházi politikával. Azok a néprajzkutatók, akiknek sikerült eljutniuk Moldvába, nemcsak az anyanyelv egyre erősödő üldözéséről számoltak be, hanem arról is, hogy azokat az egyházi szimbólumokat is igyekeztek eltüntetni, amelyek valamilyen módon magyar vonatkozásúak. Mihai Robu, Jászvásár csángó származású püspöke 1938-ban megerősítette, hogy tilos magyarul misézni a moldvai katolikus templomokban. Az egyház tekintélyét használták föl akkor is, amikor a templom ajtajára szegezett hirdetményben értesítették a falu lakosait arról, hogy nemcsak a templomban tilos használni anyanyelvüket, hanem a községházán és más nyilvános helyeken is. 1939-ben Bákó megye prefektusa megtiltotta, hogy a misét a románon vagy a latin kívül más nyelven mondják, vagy hogy a papok és a kántorok más nyelven énekeljenek. A rendeletet

megszegő kántorokat a csendőrségre idéztették, és börtönnel, elhurcolással fenyegették meg őket. Később a Securitate vádolta meg azokat az öreg deákokat, akiknél magyarul nyomtatott vagy csángóul írt imákat találtak otthon, hogy kémeek.

A 2. táblázat azt foglalja össze, hogy a magyar nyelvnek mikor milyen státusza volt a csángók vallási életében.

*

A MOLDAVI JANICSÁROK ÉS AZ ÖRDÖG NYELVE

Kétségtelen, hogy a moldvai katolikus egyház helyi szervezeteinek megvan a maguk felelőssége a csángók lingvicídiumának lefolytatásában. [A »lingvicídium« a »genocídium« mintájára alkotott szó, egy nyelv tudatos kipusztítását jelenti.] Ugyanakkor nehéz lenne elképzelni, hogy Róma nem tudott ezekről az akciókról. A magyar szentekről szóló himnuszokat úgy fordították románra, hogy a »magyar«-t »katolikus«-sal helyettesítették benne; azoknak a templomoknak a védőszentjeit, amelyek magyar szenteknek (Szent István királynak vagy Szent Lászlónak) voltak szentelve, megváltoztatták, búcsúnapját elhelyezték; a Szent István királyt ábrázoló oltárképet Szent István vértanút ábrázolóra cserélték; stb. [Lükő 1936, 17, Domokos 1987, 228, 234.] Az ilyen események természetesen fontos szerepet játszottak a hívek identitásának megváltoztatásában.

Az identitás megváltoztatásának leghatékonyabb módja azonban mégis az volt, ahogyan a papokat képezték. Abban a szegénységben, amiben a csángók túlnyomó többsége élt, a jobb élet elérésének szinte egyetlen esélye az volt, ha valaki papnak ment – ez a pálya társadalmilag is meglehetősen vonzó volt, hiszen a csángó közösségekben a papnak abszolút tekintélye volt. Éppen ezért a csángó gyerekek örömmel mentek a bukaresti és a jászvásári szemináriumba tanulni [Magyar 1994, 75.], még akkor is, ha ez azzal járt, hogy hosszú időre el kellett szakadniuk családjuktól és közösségüktől. Tanulmányaik alatt azt is megtanulták, hogyan válhatnak államuk jó polgárává, és hogyan kell föltétlenül lojalitással meghálálni azt, hogy megvalósíthatták álmaikat. A csángókkal foglalkozó szakirodalom »janicsármódszernek» nevezi ezt a képzési rendszert [Mikecs 1941, 434; Magyar 1994, 75.], mert ugyanazon az elven alapul, amin az Oszmán Birodalom katonai elitjének nevelése.

A 19. század utolsó évtizedeitől kezdve – azaz amikor a moldvai katolikus papok képzését már a frissen létrehozott bukaresti és jászvásári papi szemináriumokban végezték – az egyház és az állam, a hit és a román hazafiság szorosan, szétválaszthatatlanul fonódott össze a csángó származású moldvai katolikus papok gondolkodásában és az általuk terjesztett ideológiában, sőt társadalmi szerepükben is: a 20. század folyamán mindvégig egy személyben képviselték Róma és Románia – lényegében azonos – érdekeit. Kizárólag román nyelvű tanulmányaik során a papnövendékek anyanyelvüket vagy valóban elfelejtették, vagy »csak» meggyűlölték, és nem voltak többé hajlandók sem beszélni, sem megérteni – viszont minden esetben irtották.

Aki fölismerte a módszer »hatékonyságát», nem szívesen adta gyerekét ezekbe a szemináriumokba. Domokos Pál Péter közölt egy 1931-ben hozzá írt levelet, amelyben arra kéri, hogy segítsen két fiút elhelyezni Erdélyben, hogy ott válhassanak pappá, s falujukba visszatérve anyanyelvükön szolgáljanak, ne úgy, mint az akkori püspök, aki ugyan »csángó fiú», de tiltja és gyűlöli a magyar szót. De az ilyesféle kitörési kísérlet ritkaságszámba ment, s mivel a saját anyanyelvét tiltó papok számítottak a falvak legtekintélyesebb emberének, az államnak tulajdonképpen nem maradt sok dolga, mint hogy gyorsítsa az asszimilációt. Az emberek mindent elfogadtak, amit a pap mondott, még akkor is, ha történetesen azt mondta, hogy anyanyelvük az ördög nyelve.

- 1622	támogatott
17–18. sz.	megtűrt
1895–	a templomban megtiltva
1938–	a népi vallásosságban is megtiltva

2. táblázat

Márpedig mondta: azt, hogy a magyar az ördög nyelve, 1947-ben kezdték terjeszteni, az akkori jászvásári püspök utasítására. Abban az időben létesültek Moldvában rövid időre magyar iskolák, ezekkel a moldvai katolikus egyház élesen szembefordult, és híveit azzal riogatta, hogy aki magyarul beszél, az az ördöggel társalog, úgyhogy ne engedjék a gyerekeiket ilyen kárhözatra jutni.

A század végi romániai politikai fordulat a korábbi hozzáállásban semmi lényeges változást nem hozott, a moldvai katolikus papok semmivel sem kevesebb heveséggel irtották a csángót, mint korábban. 1990-ben egy fiatal pap elsőmiséjén két idősebb pap letette papi jelvényeit és kiment a templomból, amikor a fiatal pap magyarul is elkezdte olvasni azt a szöveget, amit előtte románul már fölolvast. [Tánczos 1995, 64.] A fiatalember nem Jászvásáron, hanem Erdélyben végezte tanulmányait, és csángó az anyanyelve. A faluban, ahol az eset történt, a lakosok 97 százaléka még beszélt csángóul, még hozzá olyan dialektust, amely a csángó dialektusok közül a legközelebb áll a magyarországi magyarhoz. 1991-ben egy másik faluban a pap fiatalok egy csoportját azért térdeltette a vasárnapi mise alatt a templomfalnál, mert elutaztak abba az erdélyi faluba, amelyik testvérfalujának akarta fogadni az ő településüket. [Tánczos 1996, 114.]

1990 után viszonylag sok csángó próbált munkát találni Magyarországon, és Erdélyben osztályokat szerveztek 13–14 éves gyerekek számára. Sokan közülük Erdélyben maradtak, hogy ott végezzék a középiskolát. A moldvai papok gyakran figyelmeztették a híveket arra, hogy gyerekeiket hívják haza Erdélyből, rokonaikat pedig Magyarországról, különben kiközösítik őket a katolikus egyházból. [Csoma és Bogdánfalvy 1993, 165; Tánczos 1996, 115.]

A fentebb említett esetek alapján arra is gondolhatnánk, hogy ezeknek az eseményeknek semmi közük nem volt magához a román katolikus egyházhoz, hanem pusztán az történt, hogy az első időszakban a történelem alakította szerencsétlenül a körülményeket, később pedig néhány nacionalista egyházi túlkapasárolt volt

HIVATKOZÁSOK

- Benda** Kálmán 1989. *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706. I–II.* Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Benda** Kálmán 2003. *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706.* Budapest: Teleki László Intézet.
- Csoma** Gergely és **Bogdánfalvy** János 1993. Népszámlálás a moldvai csángó falvakban. In: Halász P. (szerk.), *„Megfog vala apóm szokor kezentül...”*, 165–167. Budapest: Lakatos Demeter Egyesület.
- Domokos** Pál Péter 1987. *A moldvai magyarság*. 5., átdolgozott kiadás. Budapest: Magvető.
- Hajdú** Demeter Dénes 1993. A Szent László Társulatról. In: Halász szerk. 1993, 155–162.
- Kallós** Zoltán 1993. Gyűjtési élményeim Moldvában. In: Péterbencze A (szerk.), *Moldvának szíp tájaind születtem...*, 95–109. Jászberény: Jászberényi Múzeum.
- Kotics** József 1997. Erkölcsi értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In: Pozsony F. (szerk.), *Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*, 36–55. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.
- Lükő** Gábor 1936. *A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal.* Budapest.
- Magyar** Zoltán 1994. Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban. *Néprajzi látóhatár III/1–2*, 75–88.
- Mărtinaș**, Dumitru 1985. *Originea ceangăilor din Moldova.* București.
- Mikecs** László 1989. *Csángók.* (Az 1941-es kiadás reprintje kiegészítéssel.) Budapest: Optimum.
- Sándor** Klára 1996. A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. *Korunk* 1996/11, 60–75.
- Tánczos** Vilmos 1995. „Én román akarok lenni!” *Korunk* 6/1, 61–69.
- Tánczos** Vilmos 1996. *Keletnek megnyílt kapuja.* Kolozsvár: Korunk Baráti Társaság.

állítás	Vatikan	Románia
a csángóknak nincs szükségük magyar papokra	(+)	+
a csángók elmagyarosított románok	+	+
a csángók megőrizték ősi vallásukat	+	
a románoknak is vissza kell térniük régi vallásukhoz	+	
a csángóknak vissza kell térniük ősi nyelvükhöz	(+)	+
a csángók római katolikusok (<i>romano-catholic</i>), azaz román katolikusok (<i>romän catholic</i>)	+	+

3. táblázat

szó. Az adatok és az említett esetek mögött azonban rejtettebb összefüggések is foltárulnak: a csángók elrománosítása furcsamód a Vatikánnak is érdekében állt.

*

A Vatikán közvetlen szerepe a csángók asszimilálásában

A Vatikán azért felelős a mai helyzet kialakulásában, mert noha mindig is voltak információi a moldvai hívek viszontagságos körülményeiről – arról, hogy vallásuk bizonyos fontos előírásait (például a gyónást) képtelenek teljesíteni, mert a nekik küldött papok nem beszélik a hívek anyanyelvét –, saját politikai érdekeit mindig fontosabbnak tartotta, mint hogy változtasson ezeken a körülményeken.

A Vatikán az egyházszakadás után sokáig nem mondott le arról, hogy újraegyesítse – természetesen római vezetés mellett – a nyugati és a keleti egyházat. Ennek egyik első lépéseként próbálta katolizálni Moldvát, s a 15. században erre jó esély mutatkozott, mert néhány moldvai fejedelem katolikusnak keresztelkedett. A Vatikán szívesen használta volna föl a csángókat is uniós szándékainak véghezviteléhez: a csángókat elmagyarosított románoknak tekintette, akik léte a bizonyíték arra, hogy valaha minden román katolikus volt, hiszen hitüket a Római Birodalomból vitték egykor magukkal; de csak azok a románok tartották meg eredeti vallásukat, akiket Moldvában a magyar királyok elmagyarosítottak: azaz a csángók. Ahogyan ők most „visszatérnek ősi nyelvükhöz” (valójában nyelvet cserélnek, csángóról románra), ugyanúgy kellene visszatérniük az ortodox románoknak a katolikus egyházhoz. [Lükő 1936, 16, *Mikeys 1941, 434.*]

A Vatikán az ortodox egyházzal való újraegyesülés reményében küldött olasz misszionáriusokat, és nem magyar papokat Moldvába. Ezért támogatta a jezsuiták tevékenységét – a rendnek jó kapcsolatai voltak a moldvai vajda udvarával, és sikereket értek el nemesség katolizálásában, s ez fontos lépés lett volna Moldova teljes katolizációja felé. Később szintén a politikai preferenciák, és nem a hívek érdekei irányították a Vatikán politikáját: döntéseinek meghozásában először Lengyelországhoz, majd Ausztriához fűződő érdekei irányították, mikor nem tett eleget a moldvai katolikus közösségek azon kéréseinek, hogy magyar papokat kapjanak.

A Vatikán levéltára a 17. századból is őriz olyan moldvai magyar leveleket, amelyekben a pápát hívei arra kérik, hogy ne küldjön több lengyel papot, s hogy adja vissza a bákói kolostort az erdélyi ferenceseknek. [Kiadásuk Benda 2003, 495–508.] Jóllehet ezt a ferencesek maguk is kérték a moldvai magyarok lelki ínségeinek orvoslása végett, semmi nem történt, annak ellenére, hogy az ügy Moldova apostoli vikáriusának, Petrus Parčevičnek legnagyobb támogatását élvezte. [Benda 2003, 618–620.]

A 19. századtól kezdve a magyar klérus tagjai, beleértve a püspöki kart is, újra és újra kérték a pápát, hogy vizsgálja meg a moldvai katolikusok kérését, s hogy azokban a falvakban, ahol erre igény van, a csángók anyanyelvén is végezzék el a liturgiát. Valamilyen oknál fogva azonban ez a kérés teljesíthetetlennek bizonyult, valószínűleg azért, mert a Vatikán mindenekelőtt azokra a jelentésekre támaszkodott, amelyeket a helyi püspökök és a Romániába küldött pápai követek készítettek, s amelyek arról számoltak be Rómának, hogy a moldvai nyáj elégedett.

A román állam és a Vatikán érdekösszefonódásának leglátványosabb szimbóluma az az immár másfélszázados gyakorlat, hogy a moldvai katolikus papok a *romano catholic* »római katolikus« és a *romän catholic* »román katolikus« megjelöléseket azonosnak tekintik. Az 1992-es romániai népszámlálás előtt egy püspöki körlevél arra utasította a papokat, hogy hívják föl híveik figyelmét arra, mit kell válaszolniuk, mikor nemzetiségükre kérdeznak rá. A körlevél szerint a kívánatos válasz nem a *csángó* volt (ennek választására is lett volna lehetőség), hanem a *román*, mivel a csángók *római* katolikusok. [Csoma és Bogdánfalvy 1993, 165.] A két jelző románul nagyon hasonlóan hangzik: a »román« *romän*, a »római« *romano*. Ez a trükk azonban nem újkeletű, hanem a Vatikán egyesületi politikájának öröksége, arra az imént bemutatott évről épül, amelyet a Vatikán az ortodox egyházzal való újraegyesülés mellett fölhozott: hogy a csángók voltaképpen elmagyarosított románok.

Ezt a diakritikus jelekkel való játékot, és a vatikáni érvelés első részét élesztette újra az a könyv, amely 1985-ben jelent meg, s azt állítja, hogy a csángók elmagyarosított románok. [Mártonas 1985] A nézet gyorsan nagyon népszerűvé vált a politikusok között, mert az is következik belőle, hogy a csángóknak nem kell kisebbségi jogokat biztosítani, hiszen eredetileg ők is románok voltak.

A 3. táblázat a Vatikán és a román állam asszimilációs politikája közötti hasonlóságokat mutatja be (a zárójel azt jelöli, hogy az adott érv impliciten van jelen).

*

ÖSSZEGZÉSKÉPPEN azt mondhatjuk tehát, hogy a román asszimilációs politika szilárd alapokra épülhetett, mert a Vatikán moldvai érdekei évszázadok óta egybeestek a román nemzetállami érdekekkel. Ez a politika különlegesen erős eszközként használhatta az egyházat, hiszen a csángó közösségekben elsődlegesen a pap végezte a társadalmi ellenőrzést. Nem kellett tehát megszegni semmiféle nemzetközi normát, mivel nem voltak olyan írott törvények, amelyek megtiltották volna a papok asszimilációt gyorsító intézkedéseit és viselkedését. Az ilyen típusú politika igazi veszélye az, hogy az asszimilálandó közösség identitását meghatározó elsődleges elemet veszi célba, s ezt változtatja meg olyan módon, hogy az asszimiláció minél gyorsabban menjen végbe.

Ennek egyik módja, hogy az új kultúrát kívánatosnak, a régit elmaradottnak állítja be – tulajdonképpen minden nyelvcsere hátterében az attitűdök szándékolt megváltoztatása vagy spontán változása áll. A csángók esetében még kifinomultabb módszert alkalmaztak. A felszínen úgy látszik, a csángók kultúráját támogatták – senki sem akarta ortodox hitre téríteni őket –, „csak” katolicimuszuk jellege változott, mikor magyar imáikat, énekeiket, szentjeiket lecserélték.

A csángók esete fájdalmas figyelmeztetés minden kis etnikai csoportnak, s mindazoknak, akik a nyelvi emberi jogok érvényesítését szeretnék elérni. Azt mutatja meg, hogyan lehet egy etnikai csoportot viszonylag könnyen asszimilálni anélkül, hogy törvényi előírásokat sértenének meg, ha a többségnek sokkal hatékonyabb eszközei is vannak a beolvasztáshoz: ha a legkézenfekvőbb csatornán, a kultúrán át történik az erőszakolt asszimiláció.

Sándor Klára

„Ízig-vérig urbánus”

Sebő Ferenc zenész, népzene kutató – Magyar Narancs 2015/51.

MAGYAR NARANCS: *A magyar népzene különlegesen gazdag kincs. Hogyan hasonlítható össze a nagy európai kultúrák, a francia, német, angol, mediterrán népzenejével? Annyi a különbség, hogy ott nem volt egy Bartók, aki idejében felgyűjtse és megőrizze?*

SEBŐ FERENC: A mi népzeneünk az európai zene része. A nagy különbség csak abban van, hogy hol mennyire maradt meg. Amiről beszélünk: a zene és a tánc mindig, mindenütt az emberek közti kommunikáció része volt. Azon hagyományban felnőtt emberek számára, akiket mi még éppen elcsíptünk, egyenrangú volt a beszéd, a zene és a tánc: mindhárom az önkifejezés és a párvalasztás nyelvzete volt. A XIX. század közepén Európában mindenütt elindult a romantika mozgalma, és mi viszonylag korán rácsatlakoztunk. Remek szakembereink voltak. A mi esetünkben a politika is árnyalta a dolgot: mi egy nemlétező ország lakói voltunk, akik meg akarták mutatni, hogy ők nem akárhány. Egy angol birodalomnak kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy a népzenejével foglalkozzon, miközben világbirodalmat épít. A magyar kultúra története abban különbözik a többitől, hogy – mivel a török korig önálló, belső vámhatárok nélküli országgént létezett – „globalizálódott” a kommunikáció. (Mindez nem mondható el Németországról, Olaszországról, Franciaországról, hogy a török birtokolta balkáni részekről ne is beszéljünk). Nálunk nem voltak és ma sincsenek akkora nyelvi különbségek, mint mondjuk a bajor és a felnémet között. Ez a használati zenében is teljesen nyilvánvaló a Kárpát-medencében – már a nyelveken túl is: homogenizálódott a zene és a tánc is. Már Bartók észrevette, hogy akármelyik magyar faluba megy, mindenütt megtalálja ugyanazokat a népdaltípusokat, Sopron megyétől Moldváig, ami nem is volt Magyarország része. Ha viszont az ember az egyik kis régió román falujából átmegy a másikéba, már más tíz-húsz dallamot talál. A magyar népzene tehát abban különleges, hogy nagyon egységes. A népzenevel való foglalkozás máshol is a romantika idején kezdődött el, csak mindenütt kissé más – politikai – indokból.

MN: *És az európai népzene, melynek ezek szerint a részei vagyunk, mitől különleges?*

SF: Attól, hogy Európában a reneszánsz idején beindult gazdasági és társadalmi fejlődés révén az embereknek kezdett pénz és szabad ideje lenni, ami a világ többi részén seholy sem jött létre. A liturgikus zene és a munkadalok mellett kialakultak a szabadidő eltöltésének műfajai. A kettő azóta is párhuzamosan megy: a liturgikus hagyomány és az abból alakult koncertmuzsika mellett mindig ott volt a köznapi élet, a szórakozás populáris zenéje. Egyre több alkalom és tér nyílt ezek művelésére. Nagy divathullámok indultak el, melyek lassanként feloldották a kötött, nemenként szegregált kör- és láncdánckor egyeduralmát és kialakultak a koedukált páros táncok. Volt is nagy botrány ebből; leírták és szószékekről prédikáltak, hogy mekkora paráznság, milyen ördöggel való cimboraság a „tapogatózó tánc”, amelyben a férfi tánc közben testközelí érintésbe kerül a nővel. Európán kívül ilyesmi nem jött létre: Japánban, Kínában, Koreában nincs páros tánc, csak munkadalok vannak. Mert nem győztek a forradalmak, hát nem alakulhatott ki európai értelmű reneszánsz.

MN: *A népzene a nép által művelt zene. Ma ilyen értelemben már nincs nép – az a nép nincs, aki ezt a zenét művelte. A legeldugottabb faluból is a városra és a világra néznek, annak az értékei a dominánsak.*

SF: A nép fogalmának meghatározása is változókéony, korfüggő. A zenében leginkább úgy tennék különbséget, hogy van a másvilágra

irányuló liturgikus zene, és a napi élet populáris zenéje. Amiről mi beszélünk, azt akár „historikus popzenének” is nevezhetném. A magyarpalatkai ugrós-forgató-kidobós tánc típusát tekintve ugyanabba a táncsaládba tartozik, mint a rock-and-roll. Ezt láthatjuk Dürer 1514-re keltezett „Táncoló német parasztok” című metszetén. A táncdivatok nemigen válogattak az osztályok között, általában minden népréteget meghódítottak. Nálunk azért csak a parasztkor hagyományja őrizte meg ezt a historikus pop-kultúrát napjainkig, mert egyedül ők vészték át közösségként a 400 éven át tartó felkeléseket, polgárháborúkat és egyéb bonyodalmakat. Az ő munkájuk eredményére mindkét harcoló fél igényt tartott. Nekik a helyükön kellett maradni. Így aztán a nagypapának volt alkalma elmondani-énekelni az unokának mindazt, amit tud. A parasztság tehát nem a forrása, hanem csak a fenntartója, közvetítője egy érett és használható közmagyar műveltségnek. Ez az a felfedezés, amely a különlegesen művelt bölcsész és zenetudós Kodály Zoltán érdeme. Bartók a maga korában azért ragaszkodott a „parasztszene” megjelöléshez, mert meg akarta különböztetni a magyar nótától, az akkori-ban pongyolán népzeneének tartott nemzeti műzenétől.

MN: *Nagyon frissítő, hogy ezeket a fejekben rögzült határokat te nem ismered el. De végül is a „népzene”, ahogyan ma a szót a köznyelv használja, múzeumi tárgyá válik? Amit persze néhányan még művelnek, de nem természetes, organikus körülmények között.*

SF: Éppen most bizonyosodik be, hogy nem. Épp a mi nemzedékünk jött rá, hogy ez az értékes anyag átvehető, és a városi fiatalok használatában is tovább élthető. A falusiak már – ilyen-olyan okokból – kiengedték a kezükből. A város fedezte fel, hogy a mai korban is szükség van kreativitásra, önkifejezésre, az emberek közötti intim kommunikáció kifinomult eszközeire, és ha ezek rendelkezésre állnak, miért kellene a szomszédba menni. Szó sincs egy múltba menekülő vagy romantikus műparaszti attitűdről! Ez egy ízig-vérig urbánus mozgalom, a reménybeli polgárosodás halvány kísérőjelensége.

MN: *Hogyan alakult a népzene sorsa Bartók és Kodály gyűjtései óta? Mik voltak a főbb fejezetek és tendenciák ebben a történetben?*

SF: Kezdetben a nemzeti mozgalomnak, amelynek Habsburg-ellenes éle volt, szüksége lett volna valamilyen egységesítő erőre, de a népzene nem volt erre alkalmas, mert az variánsokban él. Egyik faluban így éneklék, másokban amúgy, a Józsi bácsi is egyszer így, egyszer úgy: a népzene kreatív dolog. Hasonlíthatnám a folyó beszédhez. A verset, a „memoriter” szöveget csak egyféleképpen lehet mondani, a folyó beszéd viszont változik. Így a népzene nem volt igazán alkalmas az egység demonstrálására, arra, hogy a nagygyűléseken egy ritmusra énekeljék. Kiderült, hogy a nemzeti zenét meg kell írni – és nótaszerzőink meg is írták. Ez lett a „nemzeti” zene, vagy mondjuk úgy: a „népies nemzeti műzene”, mert utánozták a népzene bizonyos műfajainak modorosságait is. A romantika és a valódi népzene találkozása tehát a valóságban nem sikerült, csak az ideológia szintjén. De mindenestre elindultak a gyűjtések, és nagy szerencsénkre, nagyon intelligens módon, menet közben folyamatosan változtattak a programon. Először a Néprajzi Múzeumban is koponyákat gyűjtöttek és fajelméleti méricskélésekbe kezdtek. Ennek köszönhetően remek fotóink vannak, amiken nemcsak a koponyák, hanem a viseletek is látszanak. A magyar kutatás nagyon hamar igazított a kezdeti téves irányokon, és nagyon korán egy máig is használható célra és módszertanra váltott át. Vikár Béla 1896-tól kezdve, fonográf-felvételeket készítve gyorsírással feljegyzései mellé, mindent fölvevett, amin a folklorizálódás nyomai láthatók vol-

Székely Orsolya „Hajnalban indultunk” című filmjének forgatásán (fotó: Koltay Gergely, 1973)

tak. Ezzel utat nyitott az utána következő kutatók számára, hogy a vizsgálat lerögzített, de ideológiához nem kötött tárgyát majd ők is tanulmányozhassák, esetleg a saját elképzeléseik, változó céljaik szempontjából is.

Bartók is romantikusként kezdte, nemzeti ruhában járt, s levélben intette pozsonyi családját, hogy beszéljenek magyarul. De a romantikából hamar elege lett, mert az a nyelvezet időközben már nagyon elhasználódott – mind szellemileg, mind zeneileg. De amikor gyűjteni kezdett és megismerte a „népet”, a „parasztenét”, egy új világ, a „régizene” érzékösségtől mentes, „objektív hangja” ki-zökkentette a válságból és új alkotásokra sarkallta. Ahogy Kodály meg arra is rádöbbsent – bölcsész műveltségének köszönhetően –, hogy a magyar s egyben a nagy európai zenetörténet eddig ismeretlen és kihasználatlan forrása buzog fel a gyűjtéseik nyomán. Mint-ha magnófelvételeink volnának a régműltből, mert élő ember élő módon még elénekli mindazt, ami hiányos, néha értelmezhetetlen kottával maradt ránk. Ennek felgyűjtése, rendszerezése és gyűjteményes kiadása volt a céljuk. Fel is osztották a munkát egymás közt Bartókkal. Az alapot Vikár 1910-ben lezárta, 8000 tételes gyűjteménye adta, melynek nagy százalékát Bartók lejegyezte. De a közreadáshoz egy rendszert kellett találni, amelyben az egyes dallamokat meg tudjuk találni. Olyan rendezésben gondolkodtak, amely formai szempontok alapján, de stílusok, életkor és származás szerint is sorba rakhatja dallamokat. Ez nem volt egyszerű feladat a számítógép előtti korszakban. Bartók, aki szerette befejezni, amit elkezdett, 1934 és 1938 között rendszerezte a teljes addigi gyűjtést (mintegy 13500 dallamot), és meglehetősen bonyolult szisztéma szerint három stílári osztályba rendezte azt. Így alakult ki a *régi* és *új* stílusú, valamint a maradék *vegyes osztály*. Közben kitört a háború, Bartók Amerikában ragadt, és hamarosan meg is halt. A háború után

Kodály más elvekre építve kívánta kiadni a nagy magyar népdalgyűjteményt, vagy ahogy később nevezték a Magyar Népzene Tárárt. Megalakította a népzenei kutatócsoportot, és a szokásdallamok közreadásával elkezdte a kiadványsorozat publikálását, valamint a rendezési problémák távolabbra tolasát. A formai elvű rendezésre – a „formalizmusra” – az akkori ideológiák meglehetősen ferde szemmel néztek volna. A rendezés elhúzódo vitájában először Járdányi Pál tette le a garast, majd az ő halála után Dobszay László és Szendrey Janka folytatta a munkát. Javaslatukat, mely egy csapásra, néhány év leforgása alatt a teljes népdalanyag közreadását megoldotta volna, szakmai környezetük sajnálatos módon elutasította. Végül az a kompromisszum született, hogy Dobszay és Szendrey önálló tudományos munkájának részeként szülessék egy katalógus az összes típusról. Ebben a három kötetre tervezett katalógusban legalább felsorakozhat százötven év összes gyűjtésének eredménye. Dobszayék rendszerének az érdekessége, hogy nem lineáris, elképzelt keletkezési sorrendben, hanem hasonlóság szerinti tömbökbe, halmazelméleti alapon rakták össze a mintegy 180 ezer támlapot.

MN: *Most milyen állapotban van ez az anyag?*

SF: A világraszóló munka – egy valódi hungarikum – el van végezve, csak az összegzés hiányzik. Dobszay halála miatt csak az első kötet valósult meg, a többi az utódokra maradt. Nagy kár lenne, ha az eddig nagy lendülettel és lelkesedéssel végzett munka pont a kiteljesedés előtt torpanna meg. A jelenlegi helyzetben csak a munkahelyek felszámolásának, és a Zenetudományi Intézet [ZTI] palotája kiürítésének lehetünk tanúi. A népzene csak szlogenek támogatják, a társadalomnak pedig fogalma sincs róla, milyen kincs birtokában vagyunk.

MN: *Ez a tudományos része a dolognak – és mi van a népzene és a néptánc gyakorlatával?*

SF: Az 1970-es években, amikor elindult ez a népzenei *revival*, a ZTI kutatócsoportja mögénk állt. Rendezett anyagokat, szakmai támogatást kaptunk. A tudomány és a gyakorlat együtt haladt. Nagy szerencsénk volt, hogy a tudományos háttér mellett még az élő gyakorlattal is találkozhattunk. 1972-ben robbant ki a táncházmozgalom. Megtanultuk a zenét és a táncot – s a dolog visszanyerte azt a formáját, amiből kiindult, csak városi emberekkel. Mint már említettem, ez egy abszolút urbánus mozgalom volt, olyasféle polgárosodási jelenség, ami a finneknél, svédeknel már ötven évvel korábban lejátszódott. Ott már nem ciki a hagyomány megjelenése és felhasználása a mindennapi életben, pedig gazdag az ország. A táncház burjánzása minket is meglepett. A három budapesti táncházból lett nyolc, aztán létrejött Miskolcon, Jászberényben, az országban mindenfelé. Országos táncházvezető tanfolyamot szerveztem Vitányi Iván intézetének szárnyai alatt, ahol Timár Sándor, a Bartók együttes koreográfusa tanította a táncosokat, mi meg Halmos Bélával a zenészeket. Az innen kiszivárgó anyag révén lassan még a profi táncgyűttesek is megtanultak táncolni.

MN: *És mi van ma? Az internet-korszak nem tette tönkre a táncházakat?*

SF: Semmi esetre sem. Sőt! A legújabb nemzedék az internetről, a YouTube-ról tanulja a táncokat, mert a néptánc és népzene, ismeretterjesztő műsor formájában a jelenlegi televízióink műsorstruktúrájába „nem fér bele”, abban egy másodpercnyi hely erre a műfajra nem jut. Kivéve a *Páva*-vetélkedőt, ami végre megmutatja országnak-világnak ezt a szorgos, tehetséges fiatal nemzedéket. De a témát egyszersmind kétvétenként kipipálva jól jeleníti meg azt a kampányszellemet is, amivel távlati tervezést és a szívós, kitarító munkát – csupa polgári erény – mindig is tönkre lehetett tenni Magyarországon. A táncházak pedig köszönik, jól vannak: osztoznak a művelődési helyszínek sorsában, hol lebontják az épületet (FMH, Molnár utca), hol a költségvetést vonják meg. Folytassam?

MN: *A rádióban viszont van népzene.*

SF: Szerencsére. A Bartók Rádió élen jár. Naponta vannak népzenei sugárzó műsorok, de az ismeretterjesztést – bár a heti egy műsorommal igyekszem azt is adni – lehetne még bővíteni, akár a raktáron porosodó régebbi, Sárosi- és Manga-féle sorozatokkal is.

MN: *Te nem látszol puristának, aki kivont karddal véd egy formát, stílust, előadásmódot. Nem bánod a bármilyen felhasználást, átdolgozást, beépítést.*

SF: A „bármilyent” igen. De lehet ezt jól is csinálni. A népzene története jó iskolát ad erről a kérdéstről is. A népzene mindig, minden állapotában egy rugalmas, élő anyag volt, amit rengeteg hatás ért. És az a gyönyörű, ahogy átvették, feldolgozták, továbbadták, és ez a folyamat sohasem zárult le. Amíg így működik, az azt jelenti, hogy ez az anyag használható. Ha eltesszük a szekrénybe, akkor persze nem. Örülök neki, hogy a jelenlegi fiatal nemzedék végre hazai nyersanyagból dolgozik. Így van esély az elmélyült, minőségi munkára. Az is jó jel, hogy sajátjukéknak érzik, nem csupán színpadi produkció a céljuk. Használni akarják, és most már tudják is. És ha ez így van, akkor már akár akcentusmentes színpadi produkciók is szülehetnek.

MN: *Hogyan fonódik össze a cigányzene és az, amit magyar népzene-nek hívunk? Liszt félreértése óta, aki a cigányzenét hitte magyar népzene-nek, Bartók tisztázásán át máig hogyan alakul ez a kapcsolat? Mik a főbb különbségek a kétféle zene között? Hangkészlet, ritmus, dallamok, szövegek stb.?*

SF: Amit Liszt hallott, az a népies magyar műzene volt, amit a cigányok az éttermekben fővárosi urak megrendelésére játszottak. A cigányok saját folklórával később sem sokat foglalkoztak. Pedig az része az egységes magyar népzene és gyönyörűen betagozódik abba. Az összes magyar daltípus megvan benne, szenvedélyesebben,

Táncháztalálkozó

2016. április 1–3.

Fonó • Fáklya • Sportaréna

Pályázat: *„Tágasságot nekünk is...!”*

Felterjesztés: *OTP Bank Táncház Díj*

Jelentkezés: *Minden magyarok tánca*

www.tanchaztalalkozo.hu

több improvizációval, néha hangszert utánzó „pergetéssel” éneklük, mind cigány, mind magyar szöveggel. Indiai kapcsolatról nem tudunk. Az már nagyon régen volt.

MN: *És akkor a magyar nóta... Itt is vannak átfedések. Hogyan lehet megkülönböztetni az autentikus népzeneitől?*

SF: Meg kell nézni a szerkezetét. És Google használatával a nóta szerzőjét is kideríthetjük. A legtöbbje népszínműből vagy operettből eredeztethető. A historikus popzenétől való eltérése ugyanaz, ami a régi barokk zene és egy Huszka-operett zenei világa között van. Az ilyen különbségek felismeréséhez kell némi zenei ismeret. Amiről Kodály olyan sokat beszélt. A zenében való alapvető jártasságot, a zenei írás-olvasás tudományáról már nem is beszélve, az iskolában lehetne megszerezni, ha volna tisztességes zenei oktatás. Nem mondom, hogy a középkor felé haladunk, mert az történetesen kulturáltabb korszak volt: még a politikusok is tudtak kotlát írni-olvasni – lásd Szalkay László kiadatlan tankönyvét a XVI. századból!

MN: *A politika ma végtelenen megosztja az országot, ehhez képest a 90-es évek népi-urbánus ellentéte szinte gyerekjátéknak tűnik. Te mit érzel ebből? A „nép-” kezdetű bármi ma politikai manipuláció eszköze is.*

SF: A bandaharcnak azt a formáját, amit ma politikának hívnak, mi nem gyakoroltuk. Ahhoz túlságosan is el voltunk foglalva munkával. De arra azért büszke vagyok, hogy a néhány évvel ezelőtt beindult szlovák táncházak irányítói azt nyilatkozták kameráinknak, hogy ők már tíz éve járnak át a magyarországi táncházakba megfigyelőként, mert úgy érzik, hogy a magyarok valami olyasmit csinálnak, amit nekik is követniük kell. Én nem tudom, hogy 1920 óta elhangzott-e egy ilyen mondat az utódállamok bármelyikének részéről is. Nem nagyobb eredmény ez annál, mint amit a magyar diplomácia 95 éven keresztül produkált? Nevezhetnénk ezt is politikának...

MN: *Mit tartasz a legfontosabbnak és legmaradandóbbnak a munkásságodban?*

SF: Ami miatt nem sajnálom, hogy ezt az elég fárasztó életmódot választottam, az az, amikor egy koncert (akár népzene, akár énekelt vers) úgy sikerül, hogy boldog tekintetek sugároznak felém. Akkor úgy érzem, hogy az a sok besűrített szeretet, amit nem csak a lélek, hanem a hagyomány mélyéből is sikerül kiszabadítani, szétárad köztünk és egyesít bennünket. És nem úgy megyünk haza, ahogyan odajöttünk.

Rácz Judit

Hatvanéves a Csallóközi Néptáncegyüttes

A Csallóközi Néptáncegyüttes 2015. november 28-án mutatta be hatvan évére visszatekintő „Használjon...” című műsorát Dunaszerdahelyen, a Városi Művelődési Központ színháztermében. A felvidek.ma oldalon megjelent írást adjuk közre.

Az együttes 1954-ben Pozsonypüspökin, a Csemadok helyi szervezete keretében alakult. Ott is működött pár évig, azután – főként anyagi okok miatt – átköltözött Somorjára, ahol a Járási Művelődési Ház és a Csemadok csoportjaként *Felső-csallóközi Népi Együttes* néven jegyeztette magát. 1960-ban, mivel Somorját beolvasztották a Csallóköz nagy részét magába foglaló új, Dunaszerdahelyi járásba, fenntartó szervezetével Dunaszerdahelyre költözött. Ott megállapodva *Csallóközi Dal- és Táncegyüttes* néven fejtette ki tovább nagyon hasznos, nemzetiségi kultúránkat ismertető tevékenységét. Jelenlegi nevét a „bársonyos forradalom” után vette fel.

Ennyi vándorlás mellet a csoportnak volt ereje mindig megújulni, s mára kiváló, hazai tánc-, dal-, zene- és szokáshagyományainkat a színpad segítségével életben tartó együttesé vált. Bekerült hatvanéves magyar néptáncegyüttesek közé, a „hatvanasukat” már megünnepeltek táborába. Ilyen több is van. Keletről nyugat felé haladva: Abaújszínán a *Rozmaring*, Nagyidán az *Ilosvai*, Kassán az *Új Nemzedék*, Rimaszombatban a *Gömör*, Léván a *Garam Menti*, Pozsonyban az *Iffú Szivek*. (Elnézést, ha kihagytam valakit! Nem soroltam ide a már régebben „pihenést” tartókat, például a *Palócot* Fülekről-Fülekpüspökiről. Ha felébrednek „Csipkerózsika-álmukból”, őket is sorba vesszük.)

A két részből álló ünnepi műsor első felében a három éve Oláh Attila koreográfus irányításával működő *Csallóközi Táncegyüttes* mutatkozott be. Elénk tárták a Kárpát-medencei magyarok, románok, cigányok tánc-, dal-, zene- és viseletkincsének gyöngyszemeit. A felvidéki tájegységek terjedelmesen voltak képviselve. Mialatt az egyes koreográfiákat táncolták a színpadon, a háttérben néprajzi gyűjtés-filmeken kivetítve láthattuk Tardoskedd, Kéménd, Bény, Martos, Izsa, Komáromszentpéter, Magyarböd, Györke, Abaújszina a közeli múltban még élő eredeti táncainak előadóit. Utalok itt a *Táncok a Vág és a Garam közéről*, a *Kassa környéki táncok* és a *Géza* című számokra. Ez a pozitív rendezői hozzáállás érvényesült a többi tájegység megszólaltatásánál is. „Tetemrehívás” volt ez. A közönség megfigyelhette a hagyomány színpadra állított változatában is a jellemző, eredeti sajátosságokat, amelyeket igazi küldetésstudattal, hitelesen tolmácsolnak az előadók, és ez a táncosok mellett az énekesekre, a zenészekre és a viseletekre is érvényes. Tanúi lehet-

tünk egy – a munka hitelességét megerősítő – táncalkotói-rendezői megfogalmazásnak.

Oláh Attila együttesvezető táncosként és rendezőként egyaránt nagyot teljesített. Ritkán látható ötletességgel és táncos teljesítménnyel oldotta meg a folyamatosan pergő műsor egyes számai között az átmeneteket, az átöltözéshez, a színpadi szereplők cseréjéhez szükséges idő hasznos műsorba építését. Egy régebben született szóló cigánytánc-kompozícióját értelmes részekre bontva, magas művészi fokon táncolta el a szükséges szünetekben. Ezzel a rendezői fogással megakadályozta az előző szám által felfokozott közönség hangulat visszaesését. Együttesek, figyeltem! A forma követésre méltó példa, a tartalmat mindenkinek magának kell kitalálnia!

Attila, és tehetséges munkatársa, Kovács Anita vezetésével nagyot fejlődött az együttes táncos-szakmai nevelése is. A koreográfia ezt visszatükrözték. A figurák pontos kitanulása mellett igazi átélést láthattunk. Az előadás színvonala helytállna a néptánc-szakma bármely színpadán. Sokat segített ebben az együttes zenekarának, énekes szólistájának és Fecske Anitának, a kosztümösnek a munkája is.

Nem jelentett kisebb élményt a műsor második fele sem. Ekkor az „öregek” mutatták meg igaz hűségüket az együtteshez, a népművészethez. Ebben a részben csak a dunaszerdahelyi időszak táncosai voltak a színpadon, az egyetlen Striezenec Magdát kivéve. Ő az együttest alapítók csapatából való. Apja, a táncsoprotot összehozó Striezenec Rudi és az ugyancsak az együttes mellett bábáskodó anyja kedvenceként, no meg

kényszermegoldásként, a kezdetektől fogva mindig ott volt a próbákon. „Nem tudtuk hova tenni a gyereket, ő meg ügyes volt, hát egy-egy koreográfiámban színpadra vittem”, mondja Rudi, az apa. Aztán Magda úgy az együttesnél ragadt, hogy most is ott volt; a műsort záró *Szüret* című koreográfiában fiatalokat meghazudtoló hévvel táncolt. (Az induláskor ez volt az egyik nagy sikerű darabjuk.)

Négy, az együttes életében jelentősebb időszakot fémjelző koreográfus számai fértek bele ebbe a féldíbe. Striezenec Horváth Rudolf: *Sárközi leánytánc*, Quittner János: *Kapuvári verbunk*, Dudek Ferenc: *Rábaközi ugrós*, Brandl Ferenc: *Csallóközi táncok* és *Méhkeréki tapsos*, valamint a fentebb már említett *Szüret* című alkotásainak tapsolható a közönség. Ők is körbejárták a Kárpát-medencét. Igaz, nem szólaltattak meg minden itt élő nációt, de táncokkal, zenéjükkel sikerült olyan, átfogó képet közvetíteniük, amely tükrözte az ezeréves együttélés alatt egymás kultúrájára gyakorolt hatást. Látványosan mutatkozott meg ez a kánasztáncoknál, a botolóknál, a tapsikolóknál, de a verbunk-motívumoknál is. Igazán kitettek magukért a már idősebb, illetve a korban előrehaladott táncosok, valamint a „talpalávalót” játszó Pántlika zenekar is. Váljon egészségükre, örömükre, mint ahogyan nekünk, a közönségnek is arra vált!

Nagy elismeréssel nyugtáztuk, hogy milyen értéket tudott teremteni ez az együttes a felvidéki, illetve az egész magyar kultúra gazdagítására és azt is, hogy mindig voltak emberek, akik ezt az országgal, a világgal megismertették. Ki kérdezi meg tőlük, hogy hányszor voltak Gombaszögön, Vihodnán, Zselízen, Miaván, vagy másutt, a nagy országos és nemzetközi fesztiválokon, hány ezer, meg ezer kilométert utaztak, mennyi időt áldoztak a közönségnek, mennyi kincset osztottak szét úgy, hogy közben ők személy szerint is gazdagabbá váltak? Szinte senki, mert mindannyiunk számára ez a természetes, elfogadjuk és jutalmul csak megbecsülésünket igyekszünk kifejezni, éreztetni. Ezt jelezte a műsor végén felzúgó, hosszan tartó tapsorkán.

Az együttes a műsor végén – köszönhetően a szponzoroknak – „lakodalmi” vendéglátásban részesítette a közönséget.

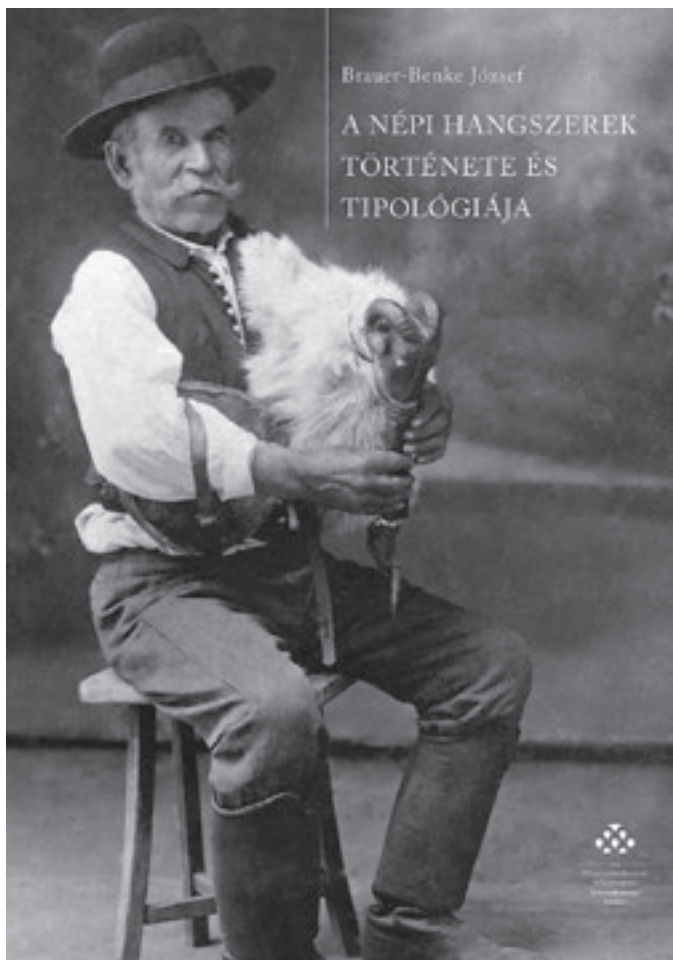
Köszönet érte, köszönet az élményért, annak a bizonyításáért, hogy érdemes a közért dolgozni! Köszönet a nagyon szép műsorért!

Takács András

Melyik a legősibb magyar hangszer?

Nem a cimbalom, nem a duda, nem is a citera

Melyik a legősibb magyar népi hangszer? Egyáltalán mitől lesz egy hangszer ősi, magyar vagy egyáltalán népi? Na és miért hiszik azt sokan, hogy a duda és a cimbalom a sumerektől származik? Brauer-Benke József, az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos munkatársa évtizedek óta kutatja a népi hangszereket, melyekről most egy terjedelmes könyvet jelentetett meg A népi hangszerek története és tipológiája címmel. A szigorúan tudományos cím és az alapos kutatási háttér ellenére nagyon olvasmányos, izgalmas, képekkel gazdagon illusztrált könyvről van szó, melyből mindezekre a kérdésekre választ kapunk.

– Azt írja, könyvének az az egyik célja, hogy tisztázza a magyar népzenei hangszerek körüli számos félreértést. Mi az, amit rosszul tudunk?

– A népi hangszerek történeti kutatásával sokáig nem foglalkoztak tudományos szinten. Az akadémiai szintű hangszeres népzene-kutatás már a kezdetektől háttérbe szorult, a tárgyi néprajz művelői viszont úgy tekintettek a népi hangszerekre, mint a paraszti vagy pásztorülethez tartozó tárgyakra: a szarvkürt sokáig egyszerűen egy foglalkozási eszköz volt, a furulya vagy a duda pedig „foglalkozási tartozék”. A történelmüket, az elterjedésüket emiatt nem kutatták képzett szakemberek. Szinte csak a hagyományörző zenészek foglalkoztak a hangszerük eredetével, ők pedig úgy tűnik, leginkább érzelmi alapon állnak a kérdéshez. Úgy érzik, egy hangszer minél régiebb, annál jobb. Ráadásul nem elégszenek meg 2-300 éves múlttal, ők legalább 2-3 ezer évet szeretnének felmutatni. Lehetőleg bebizonyítva, hogy mondjuk a duda vagy a cimbalom valamelyik ókori magaskultúrából jutott el hozzánk. Erre azonban sajnos semmiféle bizonyíték nincs.

– Mitől lesz egy hangszer népi?

– A középkorban még nem különült el élesen egymástól az elit és a hagyományos hangszerkultúra. Például a XVII. század végén Apafi Mihály erdélyi fejedelem a helyi hagyomány szerint dudaszóra

A MOLDVAI TILINKA

A tilinka lényege, hogy nem egyenesen vágják le a cső végét, hanem ferdén, és a hosszanti oldalán kialakított szélcsatorna nyíláshoz illeszti a zenész az alsó ajkát vagy a nyelvét, és úgy fújja. A hetvenes években, egy svéd kutató felvetette annak a lehetőségét, hogy ez egy finnugor furulyatípus. Ezt az elméletét azonban hamar visszavonta, mert egyéb népcsoportok köréből is előkerültek hasonló hangszerek.

Ráadásul a finnugor terminus helyett sokkal inkább a finnugor nyelvű népek terminust kellene használni, mert a finnugor nyelvű népcsoportok antropológiai szempontból nem tekinthetők rokon népeknek. Sajnos ezt a hangsúlyozottan nyelvészeti terminust, sokszor még a szakemberek is helytelenül használják, számtalan vitára adva ezzel okot.

A tilinkát eredetileg az úgynevezett havoajgatáskor használták. Tavasszal a levágott fűzfaágat megütögették, és az arról levált kéregből készítették egy átmeneti hangszert, amit használat után el lehetett dobni, mert kiszáradt és elrepedt. Ezen nem nagyon volt mit fejleszteni, megmaradt eredeti formájában. Ezért van rá esély, hogy igen régi, amihez még az is hozzájárulhat, hogy egyes elméletek szerint az északi csángók talán részt se vettek a honfoglalásban, hanem ott maradtak az Etlköz déli részén, ahol a nyugati hatásoktól elszigetelve, egy nagyon archaikus, középkori kultúrájuk maradt fenn.

táncol, és nem a nyugati – francia – divatot követi. Esterházy Pál 1656. évi énekgyűjteményének a sorai is arra utalnak, hogy a közrendűek és elit réteg ugyanarra a dudajátékra táncolt. A mai fogalmaink szerinti népi kultúra csak a XVIII–XX. század közötti időszakot reprezentálja, vagyis a népi hangszer terminus is csak erre az időszakra vonatkoztatható. A barokk és a romantika is előszeretettel merített népinek tekintett forrásokból, ennek okán a duda vagy a tekerő a története során hol nemesi, hol koldushangszer volt.

– És mitől lesz egy hangszer magyar?

– Etnospecifikus hangszerek nem igen vannak. Ez ugyanis azt jelentené, hogy az csak egy népnél található meg, de annál a népnél mindenhol. Valójában ilyen hangszer nincs. A népi kultúra sokkal inkább lokálspecifikus. Vagyis egy őrségi magyar kultúrája a szomszédos szlovénére vagy osztrákéra fog jobban hasonlítani, és nem a moldvai magyaréra. A korábbi, feudális nemzetfogalomba csak a nemes tartozott és senkit nem érdekelt, hogy a jobbágy milyen nyelven beszél, csak az, hogy fizesse be az adóját és dolgozzon. Viszont a romantika idején, amikor kialakultak a nemzeti keretek, mindenhol megpróbálták az idegen hatásoktól mentesnek vélt népi kultúrát a nemzeti kultúra szintjére emelni, azonban pont annak lokális jellege miatt, ez nem sikerülhetett.

– Mennyire ősiek a máig fennmaradt népi hangszerek?

– Valójában nem csak Magyarországon, de egész Európában nagyon kevés ősi hangszer maradt fenn. Sőt. Ha az európai hatásoktól sokáig mentes Kongó-medence népcsoportjainál azt tapasztaljuk, hogy szarukürtjeik vannak, akkor azt gondolhatnánk, hogy ők biztos a neolitikum óta használnak szarukürtöket. Közben lehet, hogy csak háromszáz éve vándoroltak oda a Nílus vidékéről, ahon-

nan magukkal hozták a hangszereiket. Ahhoz, hogy egy hangszerre azt mondhassuk, hogy archaikus, az kell, hogy az se funkciójában se anyagában ne változzon meg az évszázadok vagy évezredek alatt. Ez azonban nagyon ritka. Ugyanis bármilyen furcsán hangzik, a népi kultúrában nem volt hagyományörzés, mert az sokkal inkább a városi ember reakciója az elveszni látszó értékek megőrzésére. Ha egy pásztorgyerek hozzájutott egy klarinéthoz, akkor a nagypapa dudáját bedobta az ágy alá, mert a népi környezetben a gyári hangszer volt a „menő”. Ebben ugyanis nem különböznek a hagyományos kultúrákban élők a városi emberektől, mert ha valaki vehet egy Mercedest, nem fog csak azért Trabanttal járni, mert a nagypapa is Trabanttal járt. A népdalok nagyon lassan változnak, a tánczenék könnyebben, a hangszerek viszont egészen gyorsan le tudnak cserélődni.

– *Ahogy egy mai lagziban is régi nóták szólnak szintetizátoron?*

– Pontosan. A XVIII. század elején még a tárogató és dob felállás lehetett a legelterjedtebb Magyarországon, és ugyanilyen hangszereken játszottak mondjuk egy parasztlakodalomban. Majd amikor a XVIII. század végén elterjednek a vonós zenekarok és a dob eltűnik a magyar népzeneből, a korábbi játéktechnikát adaptálták egy újabb hangszertípusra, egy csellófélére és kialakult az ütőgardon. De Erdélyben, ha gyorsabb ritmusú a tánc, a nagybögöt sem vonóval szólaltatják meg, hanem ütik. A legtöbb hangszer folyamatosan változik, egészen odáig, amikor már nem lehet őket tovább fejleszteni, mert akkor lecserélik a gyáriakra. Ráadásul a gyári hangszerek sokkal korábban megjelenhettek a népi hangszerek között, mint azt korábban gondoltuk, mert például a

Botolós férfitánc kísérete duplasípszáras, két basszussípos dudával, R. Bright útinaplójának rajzán. Keszthely, 1818.

Sternberg Hangszergyár már az 1800-as évek végén is gyártott népi hangszereket, például hasas citerákat és szarukürtöket. Egyszerűen felismerték, hogy ennek van piaca és megéri ebben az irányban is nyitni.

– *Mi a helyzet a magyarnak tartott hangszerekkel: a tárogatóval vagy a cimbalommal?*

– A tárogató őse egy perzsa eredetű duplaná nyelvű hangszert volt, amit nyugaton szintén ismertek és hozzánk a keleti közvetítésű töröksípval közel egy időben, de azzal ellentétben, nyugati irányból érkezett. Később, amikor a modernebb hangszerek az osztrákoknál visszaszorították a használatát, vált „keleties”, a magyarokra jellem-

Basszussíp nélküli duplasípszáras dudán játszó zenész ábrázolása a Polirone zsolnártanban, 1086.

ző hangszerré, amihez nagyban hozzájárult a kuruc és labanc ellentét, illetve a kurucok török orientációja. A romantikus korban aztán továbbfejlesztették, billentyűket szereltek és szaxofonfúvókát illesztettek rá, így tulajdonképpen egy teljesen új hangszer született. A közhiedelemmel ellentétben az adatok arra mutatnak, hogy a cimbalom is Nyugat-Európában alakult ki, a pengetéssel megszólaltatott pszaltériumból, valamikor a XV. században. 1776-ból, Felvidékről származik az első magyarországi ábrázolás egy cigánybandáról, ahol már a jól ismert felállás van: hegedű, kontra, kisbőgő és a cimbalom.

– *És vannak azért valóban ősi hangszereink?*

– Igen, csak ezekről furcsa módon alig esik szó. Ilyen például az Alföldön használt fakürt vagy fatrombita speciális, lóbéllal fedett típusa, amit a környező népek nem használnak, Baskíriában viszont ismerik. Szintén archaikus hangszernek tekinthető a csángók által használt tilinka. Nem a tilinkó, mert az a rövid furulya neve volt a Dunántúlon, ez viszont egy különleges nyelvésfurulya-típus. De hasonlóan ősi a szarukürt is, melyet egyszerű jeladásra használtak. Ehhez nem kellett fejleszteni semmit, így nem alakultak ki mondjuk billentyűk rajta, mint a tárogatón. Viszont, amikor a XX. században a marhákat már vágóhídon vágják, és sokkal nehezebb lett hozzájutni az alapanyaghoz, a kondás nem kezdett el hagyományörzésből a szarukürt elkészítésével bibelődni, hanem a falusi kováccsal bádogból csináltatott magának egy kürtöt.

– *És mi van az „áltudományos hagyományörzők” elméleteivel? Nem lehet nekik is igazuk valamiben?*

– Sajnos úgy tűnik, sokan úgy gondolják, hogy vannak az akadémiai kutatóintézetekben dolgozó tudósok, akik az elefántcsonttoronyokban üldögélve eltitkolják az igazságot, és vannak a „valódi” szabadfoglalkozású kutatók, akik a nép között járva, vagy folyamatosan terepen kutatva felfedik az igazságot. Ez véleményem szerint ilyen formában egyáltalán nem igaz, ráadásul az őstörténeti vonat-

Parallel sípszáras dudán játszó beduin, Jordánia, 1920-30.

kozású témaköröket, érthető okokból, nem lehet kizárólagosan a terepen kutatni. Hangszerkutatóként számomra nagyon izgalmas lenne, ha bebizonyosodna, hogy valamelyik hangszerünk valóban sumer eredetű. De ahhoz az kell, hogy azt okadatolhassam, vagyis legyenek ikonográfiai, nyelvészeti és régészeti adatok, amelyek ezt bizonyítják. A magam részéről ez irányba is nyitott vagyok, de

Új könyv a népi hangszerek történetéről és tipológiájáról

1995 őszén úgy adódott, hogy Voigt Vilmos professzor úr Sárosi Bálinttal együtt meghívott az ELTE Néprajzi Tanszékére egy féléves népzenei témájú speciális kollégium tartására. A különböző évfolyamokról tizenkilencen vették fel ezt a „speckollt”, köztük – gondolom –, a folkMAGazin olvasói számára ismerősen csengő nevűek is, mint Agócs Gergely, Nyisztor Tinka, Palya Bea vagy Miskolczi Mária. Akkor ismerkedtem meg a hallgatók között Brauer-Benke Józseffel, aki nagy érdeklődést mutatott a népi hangszerek iránt. Egy alkalommal megkérdezte tőlem, hogy jónak tartanám-e, ha ő zenei szakképzettség nélkül a népi hangszerek vizsgálatára szakosodna a néprajzi stúdiumai során. Azt feleltem, hogy igenis szükség lenne néprajzi szemléletű hangszerkutatóra, organológusra. Sárosi Bálint remek tárgyleírásokat készített a budapesti Néprajzi Múzeum hangszereiről még az 1960-as években, ám azóta a begyűjtött hangszerek száma felszaporodott, a Néprajzi Múzeum ázsiai, afrikai, amerikai, óceániai stb. gyűjteményeiben még számos darab rejtőzik, ráadásul a vidéki múzeumokban is sok hangszer van, ahol nem áll rendelkezésre ehhez a témához értő szakember. A hangszeres népzene

kutatóit amúgy is maga a zene érdeklé elsősorban, és teljes múzeumi gyűjtemények felmérésére egyéb kutatási témáink miatt nem nagyon tudunk vállalkozni.

Brauer-Benke József kötelező muzeológiai gyakorlatát már a következő nyáron a Néprajzi Múzeum hangszergyűjteményében végezte, amelynek akkoriban én voltam a gondozója. Szemináriumi dolgozatot is készített *A Néprajzi Múzeum hangszergyűjteménye* címmel, majd terepgyakorlatként a Dunántúl hangszerkultúrájának részletesebb feltárásába fogott, amelynek során 1998-ban 11 dunántúli múzeum teljes népi hangszeranyagát feldolgozta. Diplomadolgozata is ebből a témából készült. A néprajzon kívül kulturális antropológiai és afrikaisztikai stúdiuumokat is végzett.

2003-ban fogott hozzá 12 alföldi múzeumban a dunántúlihoz hasonló munka elvégzéséhez. Később a Néprajzi Múzeum Afrika-gyűjteményéből bányászta ki a hangszereket, majd 2007-ben *Afrikai hangszerek* címmel könyve jelent meg a budapesti L'Harmattan kiadónál. Számos organológiai írást közölt múzeumi évkönyvekben, hazai és külföldi szakfolyóiratokban. Angol és német nyelvismerete lehetővé tette a vonatkozó külföldi szakiroda-

lom jelentős részének áttekintését, illetve külföldi terepmunkálatok végzését Ausztriában, Bulgáriában, Szerbiában, Romániában és Finnországban.

Népi hangszereink történeti-néprajzi vizsgálata címmel készült PhD disszertációjának védésére 2011-ben került sor. Ezt a művet alkalmas volt részletesen megismerni, mivel én voltam az egyik opponense. A sikeresen megvédett értekezésből született meg ez a könyv, amelynek viszont lektora lehettem. Mind az opponensi, mind a lektori munka alkalmával megtapasztaltam Brauer-Benke József együttműködő készségét, a jobbító szándékú kritika nyomán egyes részeket újrafogalmazását, pontosítását.

A könyv a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékének megbízásából az MTA BTK Zenetudományi Intézetében készült a Magyar Nemzeti Bank és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. A külső borítón olvasható címe, *A népi hangszerek története és tipológiája*, nem rögzíti, hogy pusztán a magyarság hagyományáiban fennmaradt hangszerekről van-e szó, mivel valóban nem csupán ennyiről van szó. De természetesen azt sem jelenti ez a cím, hogy a világ népeinek hangszereiről kapunk részletes összefoglalót. A te-

Santír, Egyiptom, XIV. század

egyelőre ilyet nem találtam. Úgy tűnik ma egy kicsit fordított világban élünk, mert ha valaki kijelenti, hogy a duda sumer vagy ókori egyiptomi eredetű, akkor azt neki nem kell igazolnia, mert ő nem

rületi behatárolást a belső borítón olvasható alcím pontosítja, amely szerint a szerző vizsgálódásai főleg a Kárpát-medence és környezete hangszereire terjednek ki, függetlenül attól, hogy melyik itt élő etnikum hagyományában található. Így valóban teljes körképet kapunk a magyarság használatában fennmaradt hangszerekről és azok más népekhangszereivel való összefüggéseiről anélkül, hogy ez a kitekinés túl messzire vezetne.

A könyvben a szerző komplex megközelítésben a hagyományos népeletben használt hangszerek eredetét, történetét, elnevezésrendszerét, etimológiáját, interetnikus kapcsolatait és a hagyományos kultúrában betöltött szerepét, társadalom-néprajzi vonatkozásait vizsgálja, veti egybe és vonja le az ebből adódó következtetéseket. Az idevonatkozó korábbi publikációkhoz képest a szélesebb összefüggés igényével, az átfogóbb rálátás szándékával tárgyalja ezt a témakört. A cél teljesítése érdekében a recens néprajzi analógiák kultúraközi összehasonlítható vizsgálatához folyamodik. Az ebből kiinduló visszatekintő vizsgálatok és az archív forrásokra támaszkodó önálló elemzések elvégzéséhez a történeti-néprajz és a néprajzi kartográfiai módszerek együttes alkalmazását tartotta célravezetőnek. Ennek érdekében egy-egy hangszer típus

vizsgálatánál a tárgytipológia, a régészeti és az ikonográfiai adatok, az írott források, a névetimológia, a recens néprajzi analógiák és a hangszerhasználat, valamint a társadalom-néprajzi adatok feldolgozását végezte el.

A gazdag múzeumi hangszeranyag tudományos feltárása fontos új eredményeket hozott, mint amilyen a hosszúfúruk körüli szélesebb körű elterjedtségének adatlása. Új, pontosabb hangszerbesorolásokat tesz, például az edényes sípok esetében. Jól pontosítja a doromb és a levélsíp idiofon kategóriába való besorolását. Jól definiálja az anekvivalens, divergens, paralel, félparalel fogalmakat a fúvóhangszerek megkülönböztetésénél. Részletesen kidolgozza a hajlított basszussíp szár, a dudafej, a dudafújtató eredetét. Tisztáz olyan általánosan elterjedt téves elgondolásokat, amelyek szerint a duda kiemelten a pásztorkultúrához köthető. Pontosítja a pásztorkultúrán belüli dudahasználat eltérő szokásait az egyes pásztorrétegeknél. Fontos eredmény a citera magyar nyelvterületen több hullámban történő elterjedésének dokumentálása, továbbá jelentős kutatási eredményt jelent a magyar citera típusok regionális vizsgálata.

Brauer-Benke József hangszer-történeti, -tipológiai áttekintésének, egybevetéseinek számos tudományos haszna van, de

tudós. Nekem viszont bizonyítanom kell az ellenkezőjét. Ebben a könyvben például 15-20 évnél több munka van, aztán a könyvtárban talán épp egy olyan könyv mellé kerül a polcra, amit valaki, mivel nem vesződött az adatok tudományos igényű vizsgálatával, sokkal hamarabb összecsapott. Manapság nem igazán „gazdaságos” tudományos igényű könyveket írni, mert a kiadókat csak a kereslet érdekli, és emiatt nehéz versenyezni a celebek két nap alatt le-diktált önéletrajzával. Persze lehetne nálunk is egy pecsét minden komoly kiadványon, mint az amerikaiaknál, hogy „nemzeti tudományos standard”, ami egy minőséget garantálna, csak féltő, hogy annak meg fordított hatása lenne. Sajnos ennyire nagy az ellenérzés a tudósokkal szemben, ami annak is köszönhető, hogy például az őstörténet-kutatás témakörében úgy tűnik kialakult egy állóháború a „finnugor elméletet” valló tudósok és az egyéb „nem finnugor elméleteket” valló tudósok, áltudósok és amatőr érdeklődők között, akik nem is igazán kíváncsiak egymás érveire. Az őstörténet-kutatást láthatóan nem tudományos, hanem politikai kérdésnek tekintik, amiről mindenkinek lehet véleménye és mindenkinek lehet beleszólása. Azonban amikor a tudományos érvekre politikai válaszokkal felelnek, akkor nincs értelme a párbeszédnek, és pláne nincs értelme az áltudományos válaszokkal vitatkozni, mert az nem egy tudományos megközelítési mód, hogy van egy elmélet, ahhoz keresek adatokat, és az ellentmondásos adatokról nem veszek tudomást. Összességében látni kell, hogy nem amiatt lesz értékes egy hangszerünk, hogy az milyen ősi és régi, mert véleményem szerint semmit nem von le mondjuk a cimbalom értékéből, hogy az nem a perzsa szantur leszármazottja, és nem „Jézus partus herceggel” érkezett hozzánk, hanem nyugaton alakult ki, és azután Schunda Vencel Józsefnek, Lisztnek, Erkelnek és Rácz Aladár köszönhetően vált az egyik nemzeti hangszerünké.

Zubreczki Dávid

(Stenk – index.hu, 2015. november 17.)

szabatos fogalmazásmódja, világos stílusa miatt a hangszerek iránt nem tudományos céllal érdeklődők számára is ajánlható olvasmány. Ugyancsak értékelendő, hogy felhívja a figyelmet a manapság egyre szaporodó áltudományos hangszer-történeti munkák tévedéseire.

A kötet bemutatására az MTA BTK Zenetudományi Intézet Bartók Béla tervében került sor 2015. november 19-én, Richter Pál, az intézet igazgatójának elnöklése mellett. Jelen írás az ott elhangzott könyvismertető szerkesztett változata. A bemutatón a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem népzene szakos diákjai az öt magyar népzenei dialektusterületről összesen tizenhét hangszeren játszott dallamot mutattak be.

Reméljük, hogy e kötet megjelenése nem jelenti szerzője számára a téma lezárását. Még számos szomszédos ország vidéki múzeumaiban rejtőznek magyar használatú hangszerek. Ezek felmérését is érdemes lenne elvégezni. Illetve a Kárpát-medence múzeumainak egyesített, az elterjedtséget térképekkel is jelző hangszerkatalógusa lehetne az egyik olyan további munka, amelynek elvégzésére Brauer-Benke Józsefet tartanám a legalkalmasabbnak. További munkájához sok sikert kívánok!

Pávai István

„Gyermek-páva”

2015. január 6-án az MTVA, a Hagyományok Háza és szakmai partnerük, az Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület gyermek versenyzők számára hirdette meg a „Fölszállott a páva” népzenei és néptáncos tehetségkutató vetélkedő harmadik évadát. Az alábbiakban a program szakmai felelősének összefoglalóját adjuk közre.

A hat-tizennégy éves korosztályból jelentkezők énekes szólóista, énekegyüttes, hangszeres szólóista, zenekar-hangszeregyüttes, szóló és páros néptánc illetve táncegyüttes kategóriában mérhették össze tudásukat. Ötszázhatvan bemutatkozó anyag érkezett nevezésképpen, ezek közül a tizenöt fős (énekes, néptáncos és hangszeres zenészekből álló) szakmai zsűri háromszáztizenkilenc produkciót juttatott tovább a területi válogatókra. Az énekes kategória volt a legnépszerűbb a benevezők között, magas színvonalú néptáncos és hangszeres jelentkezők is szép számmal akadtak, a gyermekfolklórt azonban a szervezőknek a versenykiírásban hangsúlyozott szándéka ellenére kevés műsorszám képviselte. A magyarországi alapfokú művészetoktatás és a gyermek népművészeti mozgalom erejét, színvonalát reprezentálta a számos hazai műhelyből a területi válogatókra továbbjutott produkció. Ugyanakkor tanúi lehetünk annak is, hogy szinte valamennyi határon túli területről – Felvidék, Kárpátalja, Partium, Erdély, Moldva, Vajdaság – talált az előválogató zsűri olyan tehetséges énekeseket, táncosokat, hangszereseket, akik a területi válogatókon is bemutatkozhattak, jóllehet mögöttük nem áll olyan intézményi háttér, mint a hazai gyerekek esetében. A területi válogatók helyszínei Szekszárd, Szarvas, Pápa, Budapest (két fordulóban), Salgótarján, Debrecen, Kolozsvár és Gyimesközéplak voltak. A televízió rögzítette a fordulókat, és 2015. szeptemberétől a nézők hét adásban kaphattak áttekintést az ott történekről. A hat fős zsűri pontozással értékelt a látottakat, majd a nap végén konzultációs lehetőséget biztosított a felkészítő tanárok és tanítványaik számára. A területi válogatók után került sor az arányosító zsűrizésre. Ennek első napján tíz szakember nézte meg újra videó-felvételen azokat a hangszereseket és énekeseket, akik a területi válogatókon legalább ötven pontot kaptak, másnap ugyanilyen formában került sor a néptáncos versenyzők értékelésére. A megtekintett százhatvankilenc versenyszám közül kellett kiválasztani a televíziós élő adásokba továbbjutókat. A korábbi évekhez képest újdonságot jelentett, hogy a versenyzők nyári táborozáson vettek részt, ahol felkészülhettek a szereplésekre, hasonló érdeklődésű és korú társak közösségében élményekben és ismeretekben egyaránt gazdagodhattak. Majd négyes táborozó, négy altáborban Balatonakarattyan töltött együtt egy felejthetetlen nyári hetet. A szakmai munkát két zenekar (Parapács, Tarsoly), öt kézműves (Bangó Aliz, Borbényi Éva, Forstner Kriszta, Kiglics Borbála, Sári Adél) és a szakmai mentorok (Navratil Andrea, Németh Ildikó, Agócs Gergely, Dóra Áron, Szabó Szilárd), valamint több egy-egy napra érkező meghívott vendég segítette. A táboroztató stáb tagjai – Dóra Fruzsina, Molnár Katalin, Németh Nóra, Schnelczler Tünde, Farkas József – a programok tervezését, szervezését, lebonyolítását a foglalkozások vezetését végezték. A tábor programját gazdagították a versenyzők felkészítő tanárai: népi sportjátékok tanításával, hangszerbemutatóval, énektanítással, esti tánc ház vezetésével (és ha kellett, székek pakolásával, pótvacsora készítésével) járultak hozzá, hogy a gyerekek tartalmas, élménydús napokat tölthessenek a Balaton partján. A táborban a kamerák mindenütt jelen voltak, elkészültek a versenyzőkről szóló kisfilmek és a tábori életet bemutató anyag, amelyet közvetlenül az élő adások előtti héten láthatott a közönség. A napi két próba mellett kézművesség, hangszerbemutató, közös éneklés és mesehallgatás, méztázás, csülkőzés, néprajzi ismeretterjesztés és két helyszínen zajló esti tánc ház várta a táborozókat a nyári kánikulában. A televíziós adásokban sajnos nem kapott kellő hangsúlyt, hogy a versenyzők többsége az egykor „apáról fiúra” továbbhagyományozott nép-

zenét és néptáncot már művészeti iskolákban, amatőr együttesekben tanulta kiváló fölkészültségű tanároktól. Művészetoktatásunk és gyermek népművészeti mozgalmunk nem működhetne jó szakemberek, figyelemre méltó műhelyek és komoly módszertani-pedagógiai háttér nélkül – ennek bemutatásával a tévéműsor adós maradt. Persze voltak olyan versenyzők is, akik néptáncos vagy népzenei szülőknek, és – kivételes esetekben – saját népi műveltségét napjainkban is őrző közösségüknek köszönhetik népzenei és néptáncos tudásukat.

Abhoz, hogy a versenyző gyerekek tudása és tehetsége a televíziós adásokban még inkább kiteljesedhessen, fölkészítő mesterek közreműködését kértük. A népzene és a néptáncos szakma legkiválóbb képviselői, előadóművészei egyengették a gyerekek útját az élő adásokig: Berta Alexandra, Csenedné Tóth Lilla, János Hajnalka, Juhász Erika, Salamon Beáta, Agócs Gergely, Fábri Géza, Hruz Dénes, Kovács Norbert, Lévai Péter, Tárkány-Kovács Bálint, Végső Miklós, illetve Sánta Gergő és Sánta-Bíró Anna, Szabó Szilárd és Németh Ildikó, Szilágyi Zsolt és Szilágyiné Újlaki Marianna.

A felkészítő mesterek tanácsot adtak a műsorszámok kiválasztásában, csiszolták a produkciókat, beavatták a gyerekeket mindazokba a fortélyokba, amelyek a színpadi megjelenés, viselkedés szempontjából fontosak lehetnek. Szívvel-lélekkel támogatták pártfogoltjaikat azokban a feszültségterhes napokban, amikor az élő adásokban bemutatkoztak, együtt izgultak a színpadi fellépés pillanatáig.

A televíziós szereplés – a négy elődöntő, a két középdöntő és a december 18-i döntő – minden alkalommal kétnapos, különösen komoly megterhelést jelentett a versenyzőknek: fény- és hangbeállítás, interjú, majd az élő adásokat megelőzően kétszer zajlott le az adás menete szerint a teljes műsor. Ezt ellensúlyozandó a Tarisznyás műhely játékaival és újabb kézműves foglalkozásokkal töltöttük a pihenőidőt.

A döntő szereplői Haraszti Júlia és Mária, Vrencsán Anita, Antal Adorján, Gál Tibor, Hoksza Attila, Horváth Zalán Levente, ifj. Ürmös Sándor, illetve Busai Bori és Mahovics Tamás, Alba Regia AMI Pulyka csoport, Bartina Néptáncgyűttes gyermek csoportja, dr. Martin György AMI Borbolya csoport voltak.

Az OTP támogatásával a döntő valamennyi szereplője egymillió forint díjazásban részesült, Balog Zoltán miniszter (EMMI) a legsikeresebb határon túli (Kovács Dániel, Kárpátalja) és magyarországi nemzetiségi (Biseri Drave, Drávasztára) versenyző díját adta át, a Lakitelek Alapítvány nevében Lezsák Sándor és felesége Vrencsán Anitának, a Nemzetpolitikai Államtitkárság a Kesice Néptánc csoportnak és a Pusztinai énekegyüttesnek ajánlott föl különdíjat.

Külföldi díjakat ajánlottak föl még a Borospataki Skanzen, az Élő Forrás Hagyományörző Egyesület, a Hagyományok Háza, a Kallós Zoltán Alapítvány, a Kárpátaljai Népzene, Néptánc, Kézműves Tábor, a szenai Lázi Dombi Egyesület, az Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület, a Svédországi Magyarok Egyesülete, Zselickisfalud Község Önkormányzata. Ezeknek köszönhetően sok versenyző 2016 nyarán népművészeti táborozáson vehet részt.

Reményeink szerint a döntővel nem szűnik meg a tehetséges népzene és néptáncos gyerekek felé forduló figyelem. Egy tehetséggondozó program indításának terve körvonalazódik, amely valamennyi televíziós versenyzőt figyelemmel kísérené, bemutatkozási lehetőséget adna a számukra, és amelynek keretében a tehetségük kibontakoztatását, tudásuk elmélyítését szolgáló műhelyfoglalkozásokon vehetnek részt.

Sándor Ildikó

*A „Gyermek-páva” résztvevői: Tankó János (Gyimesfelsőlök);
Aprája Dudazenekar (Göd) – fotó: Farkas József*

*A „Gyermek-páva” résztvevői: Horváth Zalán Levente (Zselickisfalud); Ivánovics Viktor (Szeged);
Bognár Odett (Ada) – fotó: Farkas József*

*A „Gyermek-páva” résztvevői: Karácsonyi Anna (Szekszárd); Gál Tibor (Ráckeve);
Busai Bori (Jászberény) – fotó: Farkas József*

A „Gyermek-páva” résztvevői: Haraszi Júlia és Haraszi Mária (Bátonyterenye-Maconka); Balogh Dominik (Budapest), ifj. Ürmös Sándor (Budapest), Vincze-Pistuka Hunor (Bánffyhunjad) – fotó: Farkas József

Szó István táncművész (1941–2015)

Búcsúzom Tőled, szeretett Szó Pityu!

Közös barátaink kértek fel erre a szomorú feladatra. Szörnyű, hogy én, az idősebb kell búcsút mondjak egy nálam sokkal fiatalabb barátnak.

Kegyetlen és kiismerhetetlen a sors. Több mint ötven éve ismertük egymást. Ebben a fél évszázadban sok minden megesett velünk, akárcsak a világ történéseiben vagy egy hosszú házasságban. Csodálatos élményeink voltak, beutaztuk úgyszólván az egész világot. Nagyszerű közös esték, néha veszekedések... és nagy kibékülések. A lényeg a kitűnő barátság és a sok-sok együtt eltöltött óra, amelyek az utolsó napokig rendszeresen megvoltak. Szinte hihetetlen, hogy nemrégén még együtt ültünk barátokként, beszélgettünk, ittunk, nevettünk, tárgyaltuk a világ dolgait, és most itt állunk ebben a szomorú csarnokban és végleg el kell búcsúzzunk Tőled.

Közös munkáink, úgy gondolom, nagyszerűek voltak. Aki annak idején látott a színpadon, az nehezen felejtí el Piaf Mylord-jában, a Dózsában és az Elektrában nyújtott nagyszerű előadói teljesítményeidet. Az egyikben Párizs hercege voltál, a másikban meggyötört, megkínzott, de elveit büszkén vállaló, lázadó paraszt, a harmadikban pedig fenséges, lenyűgöző Agamemnon király. Más-más feladat, de egyaránt kitűnő alakítások.

Szó István az egykori Honvéd Együttes nagyszerű szolista volt a hatvanas-hetvenes-nolcvanas években. Sok emlékezetes szerep fűződött a nevéhez. A képen Rossa László és Orsovsky István 1980-ban készült „Szerelem” című koreográfiájában Szó István és Bangó Erzsébet kettőse látható.

Nagyszerű táncművész voltál és önzetlen, áldozatkész barát, kolléga. Mi, akik közel álltunk hozzád, tudjuk, hogy ritka jelenség voltál ebben a zűrzavaros világban. A legrosszabb pillanatokban is mindenkit le tudtál csendesíteni, mindig nyugalmat tudtál teremteni magad körül. A mi gyötrelmes szakmánkban sokszor volt szükség erre a tulajdonságodra. Most még nehéz elképzelni hiányodat. Persze, a dolgok rendje szerint a fájdalom

elcsitul, de az emléked nem halványul el. Amíg a szokott társaság összejön, mindig iszunk az emlékedre egy po-

hárral. Öregek vagyunk mi is, lassanként tőlünk is majd elbúcsúzik valaki. Reméljük, hogy odafenn Téged a legjobb helyre várnak. Megérdemled. Nagyszerű, szeretettel teli életeddel rászolgáltál erre. Már vannak néhányan, akik várnak ott Rád. Pityu!

Találj egy csendes sarkot odafenn, hogy ha eljön a mi időnk is, mindnyájan elférjünk együtt, mint itt, a földi világban! Elbeszélgetünk, tán még ultizunk is, és Szent Péter megengedi esetleg, hogy megigyunk egy-egy pohárral.

Szó Öcsi, barátunk!

Felejtethetlen voltál. Isten Vele!

*Novák Ferenc „Tata”
(Elhangzott 2016. január 6-án)*

Bereczky Ildikó tiszteletes asszony – II. rész

– A családjunk Erdélyből származik. Édesapám, Bereczky György Kolozsváron született, római katolikus vallású mérnök volt. Édesanyámat Márton Irén Évának hívták, ő Szászrégenben született és református volt. A szüleimnek a második világháború idején mindent hátrahagyva kellett menekülniük, hogy aztán sok viszontagság, fogság után Budapesten, a semmiből építsék fel ismét az életüket. Apai nagyszüleim ugyanekkor kivándoroltak Amerikába.

Én Ajkán születtem 1958. július 2-án. Édesapám ott kapott állást. Az ötvenes években nem volt mese, oda kellett menni, ahol munka volt. Őten voltunk testvérek. A szüleim mind az öt gyermekük kezébe diplomát adtak. A nővérem 1993-ban meghalt, három gyermeket hagyott maga után. Idősebbik bátyámnak hét, a kisebbiknek öt gyermeke és tíz unokája van, a húgom két gyermeknek édesanyja. Iskoláimat Budapesten végeztem. Az első nyolc osztályt a Kosciuszko Tádé Utcai Zenei Általános Iskola ének-zene tagozatán. A Táncsics Mihály Gimnáziumban érettségiztem 1976-ban, ahol könyvtár-technikusi képzést is szereztem. Tizenhárom évig hegedültem, több hangszeren játszom, évekig különböző iskolai zenekarok koncertmestere voltam. Végül a Budapesti Teológiai Akadémián szereztem segédlelkészi (1981) és lelkészi diplomát (1982). Mindezt úgy, hogy – nő lévén – nem voltam választható lelkész egészen 1986-ig, amikor is száz nőtársammal együtt Kecskeméten lelkésszé szenteltek. 1979 és '81 között exmisszusként dolgoztam Benda Kálmán mellett a Ráday Levéltárban.

– *Ismertem Benda Kálmánt, csodálatos, nagy tudású ember volt. Hogy kerültél mellé?*

– Azt gondolom, a könyvtár-képzésemnek is köszönhetem, hogy veled dolgozhattam.

– *Kérlek, magyarázd meg, hogy mi az az exmisszus!*

– Az exmisszus olyan teológushallgató, akit kiküldenek egy gyülekezetbe vagy intézménybe, ahol kiegészítőként dolgozik.

1981 őszétől '83 őszéig segéd- és beosztott lelkész voltam Pécsen. 1983-84-ben két szemesztert töltöttem a bázeli egyetem teológiai fakultásán, ahol dogmatikát, újszövetséget, kateketikát hallgattam, és Neidhart professzor lelkigondozói szemináriumába jártam. 2001-ben hittanoktatói diplomát szereztem Nagykőrösön.

Svájci ösztöndíjam lejártá után budapesti beosztott lelkészi állásokat ajánlottak. Mint később megtudtam, azért, hogy szem előtt legyek, és ne folytathassam ifjúsági szervező munkámat Pécsen. Korábban, teológus koromban, a pasaréti gyülekezetben is vezettem ifjúsági csoportot. Én ragaszkodtam a Pécsre való visszatéréshez, amit a pécsi esperes a kérésemre el is intézett. Egy hónap múlva az Állami Egyházügyi Hivatal utasítására, adminisztrációs eszközökkel – mondván, hogy az állás megszűnik – eltávolítottak Pécsről. Választhattam: vagy Budapest, vagy Baranya. Én Baranyát választ-

Bereczky Ildikó volt a Dizseri Tamás Szeretetszolgálati Díj kitüntetettje 2010-ben

tottam, az akkor már több mint fél éve üres, igen csak lepusztult Harkányt, s vele együtt még kilenc falut. Bisse, Túrorny, Csarnóta, Garé, Szava, Diósvizlő, Márfa, Rádfalva, Terehegy tartozott hozzám. Az apparátus megnyugodott. Ugyanazon a napon írta alá a püspök az új pécsi beosztott lelkész és az én ki rendelésemet.

Tíz, nagyrészt romos templom, hét romos parókia felújítása és a hozzájuk tartozó maroknyi gyülekezetek gondozása volt a feladatomban. Közben az egyházmegye ifjúsági életét is szerveztem Nagy Péterrel és Peterdi Dániellel együtt. Miután rendbe tettük a túronyi parókiát, ahol egy vizitáción Tóth Károly püspök is megfordult, kérésemre egy levelezőn végzett lelkész, Nyírfás Ágnes jött a segítségemre, így együtt pásztoroltuk tovább a tíz falut.

1992-ben a budapesti Baár-Madas Református Gimnáziumba mentem tanítani. Nem sokáig bírtam, szélmalomharc volt, egyedül a diákokban volt

igazán örömöm.

'94 és '96 között Nagykőrösön tanítottam újszövetséget, és könyvtáros is voltam. Nagyon sokat tanultam itt, de nem voltam „a helyemen”. Doktorálhattam volna, de úgy éreztem magam, mint a partra vetett hal. Pedig szerettem és mindenki jó kapcsolatomban voltam, olyannyira, hogy Harkányba való visszaköltözésem után sorban jelentkeztek baranyai szolgálatra volt diákjaim. Inkább engedtem a hívásnak, ami újra Baranyába vitt. Pécsen lehettem vallásos, illetve szervezhettem gyülekezetet az iskola köré. Ez sem volt az igazi, már ami az iskolát illeti, a gyülekezetszervezés pedig túl jól sikerült, aminek a pécsi kollégák nem örültek felhőtlenül.

1998-ban megkerestek a harkányiak, hogy a fiatal lelkészüket el- meg, jöjjenek vissza. Így hát újra harkányi lelkész lettem és végre visszakerültem igazi közegembe. Most már közvetlenül csak három településen szolgálom. Harkány, Terehegy és Márfa a szolgálati helyem. A többi faluban felügyelő lelkész voltam az elmúlt időszakban, de a kollégám most megszerezte a diplomáját, így már teljesen önállóan dolgozik.

Számomra a mostani már a tapasztalatok továbbadásának időszak. Egyrészt a fiatal kollégákat inspirálgatom az itteni sokrétű és összetett szórványmunkára, másrészt a budapesti és svájci testvér- gyülekezeiteinket arra, hogy ezt a munkát segítsék.

Teológushallgatóként még nem gondoltam, hogy a lelkészi munka során lépten-nyomon találkozni fogok a szórvány helyzet megannyi problémájával. A határ közelsége miatti munkanélküliség és szegénység állandó kísérője a lelkészi munkának. Élelem, ruha, tüzelő, segély, munkahelykeresés stb. természetes velejárója szolgálataimnak. Különösen azokban a falvakban, ahol a magyar református őslakosságot fokozatosan felváltotta a cigány népesség. A szolgálatunkba bekerültek így a cigányok a hittanórán, ünnepeken és ifjúsági alkalmakon is. S mivel ők nagyrészt katolikusok, termé-

szetes kapcsolat alakult ki a cigányság között missziót folytató katolikus kollégákkal. Amikor, a nyolcvanas évek közepén Siklóson ökumenikus ifinapot szerveztünk, a társaság többsége cigány volt. Ma, ha imahetet, evangelizációt tartunk a falukban, minden nap más templomba visszük kisbuszokkal az öregeket, fiatalokat, gyerekeket, akiknek egy része mindig cigány. Alapítványunk kisbuszá-
nak első útján huszonnégy cigánygyerek ült körülöttem. Zsibriken drogmisszió működik. Korábban ifiseimmel sokszor megfordul-
tunk és szolgáltunk is ott.

A máriagyúdi Bethánia Alkoholbetegek Rehabilitációs Otthona életét létrejötté óta figyelemmel kísérem. Sokszor szolgáltam, szolgáltunk a gyülekezeti tagokkal ebben az otthonban, vagy a gondozottak jöttek hozzánk. Fontosnak tartom, hogy a gyülekezet befogadó lelkiülete tegye természetessé az úgynevezett kallódó emberek köztünk való forgolódását. Ehhez nekem kell egyértelműen nyitottnak lennem feléjük, hogy aztán ezt látva mások is hasonlóképpen gondolkodzanak.

Az új parókia hálaadó istentiszteletén és az utána tartott fogadás-
son is ott ültek a „gyúdi fiúk” – akik sokat segítettek az építkezésen –
kiöltözve, boldog arccal. Az igazi nagy „jutalom” ebben a szolgál-
latban az, hogy tizenhárom évvel ezelőtt egy Gyűdön gyógyult al-
koholbeteg lett nálunk az egyházi. Azóta családot alapított és köz-
tiszteletnek örvend Harkányban.

„Szociális érzékenységetem” édesanyámtól örökölhettem, aki a háború után árva-otthonban volt nevelőnő.

A '89-es romániai eseményekkor óriási gyűjtést szerveztünk. Érdekes, hogy nálam jelentek meg a harkányiak, hogy most mit kell csinálni. Volt, aki fegyverrel jött, hogy akkor most visszafoglaljuk Erdélyt! Nyugtatnom kellett őket, hogy csillapodjunk le, kezdjünk gyűjteni. Jöttek magnóval, kérték, hogy mondjam rá a segílyt kérő szöveget, amit aztán a környéken, autóból hangosan lejátszottak. Gyógyszerre pénzt és élelmiszert gyűjtöttünk. A patikus egész éjjel a gyógyszerküldeményt válogatta. A parókiára hoztak mindenfélét, s megraktunk két teherautót segélycsomagokkal. Úgy gondoltam, vigyük Kolozsvárra, az unitárius egyháznak. Ugye, minden feleke-
zet kapja a nagy adományokat, de szegény unitáriusokra nem gondol senki. Érdekes, hogy éppen Kallós Zoltán volt a gondnoka, a világi vezetője ennek a gyülekezetnek akkor. A mai napig őrzöm azt a gyönyörű levelet, amit hálából írt, amiért mi rájuk gondoltunk, mert valóban nem ment oda rajtunk kívül senki.

Sok erdélyi menekült talált nálunk munkát és lakást, szépen be-
épültek a gyülekezetünkbe is.

A nyolcvanas évek folyamatos „külhoni diakóniája” Erdélyről szólt. A kilencvenes évek pedig már a délvidéki menekültek befogadásáról, ellátásáról, segítségéről. Naponta olykor több száz menekültnek osztottunk élelmet, ruhát, először csak maga a gyülekezet, majd az Ökumenikus Szeretetszolgálattal közösen. Német, holland, francia, svájci magánszemélyek és gyülekezetek juttattak el segélyeket kifejezetten hozzánk. A segélyszervezetekkel bizalmatlanok voltak. Úgy vélték, hogy tőlünk biztosan a rászorulókhöz kerül az adomány. Jött olyan kamion, tiszta új holmikkal, aminek minden csomagjára az én nevem és címem volt ráírva.

A sajnálatos jugoszláviai háború nem is háború volt, hanem szörnyű öldöklésre kényszerítették az embereket. Egészen elképesztő partizánakciók folytak. A harkányi parókián több menekült kapott szállást, és hosszú hónapokon keresztül itt laktak. Azt hittük, hogy néhány hét alatt lezajlik a harc, de nem így történt. Harkányban körülbelül tízezer ember rekedt. Egy háromezer lakosú helyen! Gondolhatod, minden elképzelhető szállást felkutattunk! A parókiákat, amik hozzám tartoztak, mind betelepítettük.

Természetesen nálam is tele volt a ház. Minden szobámban lakott valaki. Feledhetetlen volt a karácsonyeste. Gyönyörű kará-

csonyfát állítottunk a nagyszobába, ahol két család is lakott. Volt egy kisfiú, Ferike. Amikor csengettem a csengettyével, hogy most már jön a Jézuska, akkor ez a gyerek megállt a nyitott ajtóban és csillogó szemekkel nézte a karácsonyfát. Lelkendezett, hogy ő még ilyen gyönyörűt nem látott. Nekünk, felnőtteknek meg potyogott a könnyünk. Sose felejttem az arcát ennek a kisfiúnak.

Na, folyt a csodálatos este, megettük a finom vacsorát. A halászlevet a kopácsiak csinálták. Azután mindenki elvonult. Tíz óra lehetett, mert azon az estén négy-öt faluban is tartottunk karácsonyi ünnepséget. Egyszer csak csöngettek. Kimentem, hát két, húsz év körüli fiatal álldogált a kapuban sápadtan, fáradtan, zaklatottan. Azt mondták, hogy őket Párizsból ideirányították, hogy itt segítséget kaphatnak. Mondtam nekik, hogy jöjjenek be, pihenjenek meg. Kiderült, hogy katonaszökevények. Temerini fiúk voltak. A Milošević-féle hadseregbe kellett volna bevonulniuk. Mivel tudták, hogy a baranyai magyar részre vezénylik őket, nem akartak bevonulni, a saját testvéreik ellen harcolni. Kiszöktek Olaszországba, valahogy a tengeren keresztül eljutottak Franciaországba, és Párizsba mentek. Onnan visszafordították őket, hogy jöjjenek Magyarországra, Harkányba, mert ott biztosan segítséget kapnak. Ma sem értem. Meg is fenyegettek a szerbek. Akkor féltem egy kicsit, pedig titkosrendőrök vigyáztak ránk – szakállal álcázva magukat – az utca másik oldalán. Erről az időszakról regényt tudnék mesélni. A menekültek iránti ösztönös nyitottságomat valószínűleg apai nagyanyámtól örököltem, aki ugyanezt csinálta Kolozsváron a világháború alatt. Persze az árvíz utáni segélyezésnél is ott voltunk mindig, ahol kellett, Kárpátalján és a Bánságban. Az utóbbinál még az egyházvezetés figyelmét is sikerült felkeltenünk egy rászoruló falu iránt, ahol többször megfordultunk, és aminek eredményeként külön kerületi gyűjtést is hirdettek.

– *Sajnos napjainkban is nagy szükség van segítségnyújtásra, adománygyűjtésre, hiszen most a Kárpátalján élő magyarok vannak nagy bajban. Hogyan fogsz hozzá egy segélyezési akció megszervezéséhez?*

– Az adománygyűjtéshez kell egy kis kapcsolat, egy minta és egy kis adottság. Ezt én mindig nagy lelkesedéssel és – amint mondják – hozzáértéssel is csináltam. Kell a talpraesettség, mert árvíz idején vagy más természeti csapás esetén azonnal kell cselekedni. Nem lehet sopánkodni, hogy jaj, Istenem, hogy szervezzük meg. Azonnal tenni kell! Aki gyorsan segít, kétszer segít. Én mindig tudtam valamit lépni, föltaláltam magamat. Sokszor ez nagy lépéselőnyt is jelentett.

Először is megnézem, hogy hol van szükség a segítségre. Ha lehet, odamegyek, ha nem, felveszem a kapcsolatot az ottani kollégával vagy a gyülekezettel, hogy tájékozódjam, milyen segítségre van szükségük. Itthon kihirdetem a gyülekezetben – ha szükséges, a városban is –, hogy adományt gyűjtünk, ide és ide fogjuk vinni. Biztosítom őket, hogy személyesen fogjuk elvinni az adományukat. Azután istentiszteleteken, evangelizációs alkalmakkor vagy egyéb formában összegyűjtjük a természetbeli és pénzbeli adományt, és valóban személyesen visszük el a bajbajutottaknak. Ezután fordulunk a külföldi támogatókhoz. Számomra ez természetes. Az én apai nagymamám, aki Kolozsváron élt és azután Amerikába kellett emigrálnia, a háború alatt, Kolozsváron diákokat fogadott be, őnála kosztoltak. Mentette azokat az embereket, akiket üldöztek, aztán Amerikában is ezt tette. Az itthoniakat az utolsó dollárjáig segítette. A családját is, másokat is.

1983-84-ben, Svájcban egy segélyszervezetnek voltam az ösztöndíjasa. Azért tanulhattam ott egy évig, mert a svájci gyülekezetek adakoztak erre a célra. Azt gondolom, hogy nekem is ezt az utat kell járnom, segítenem kell. Az én életemben a másokon való segítség természetesen dologgá vált.

Kóka Rozália

Halmos Béla hagyatéka a Hagyományok Házában

Halmos Béla halála pillanatáig tudatosan gyűjtötte a táncházmozgalom történetére vonatkozó adatokat amellelt, hogy maga is végzett népzenei gyűjtő- és kutatómunkát. Az általa összegyűjtött hatalmas anyag most feldolgozásra került és elérhetővé vált a Hagyományok Háza honlapján. A feldolgozás folyamatáról kérdeztem Árendás Pétert, a munkacsoport vezetőjét, a Hagyományok Háza Folkloridokumentációs Könyvtárának és Archivumának tárvezető-helyettesét.

– A táncházmozgalom huszonötödik, jubileumi évfordulóján, 1997-ben vetette fel Halmos Béla először, hogy ne csak a folklóranyagot gyűjtjük egybe, hanem a táncházmozgalom relikviáit és annak történetét is dokumentáljuk. Így jött létre a Táncház Archivum, aminek a vezetője lett. Halmos Béla valóban nagyon aktívan, egészen halála pillanatáig dolgozott; mindannyiunkat váratlanul ért és megrendített, hogy ilyen hirtelen távozott közülünk. Halálát követően hamarosan elkezdődtek a tárgyalások a hagyatéknak megvásárlásának ügyében a Hagyományok Háza és az örökösök között. Nem egészen egy éven belül, 2014 tavaszán az anyag bekerült az intézménybe. A hagyatéknak egy része, néhány tárgyi eszköz, a könyvek és kéziratok, valamint a magnószalagok, kazetták és fényképek a Forint utcai lakásából kerültek hozzánk, a másik rész, a táncházmozgalomhoz kötődő digitális anyagok, video- és hangfelvételek, digitalizált fényképek már itt voltak a Házban, hiszen ezek a Táncház Archivum részét képezték.

A feldolgozás során először is ezt a két részt össze kellett vetni, szétválasztani a folklór és nem folklór témájú anyagokat (például családi fotók, nem népzenei hangfelvételek). Ezt követően, az előkatalogizálás folyamán a nagyobb tematikus egységeken belül csoportosítani kellett a folklór tárgykörébe tartozó anyagokat, ki kellett válogatni azokat a dokumentumokat, amik gyűjtőtársaktól már korábban bekerültek az Archivumba. A hagyatéknak felmérésének és feltárásának munkálataiban a Folkloridokumentációs Könyvtár és Archivum minden részlege részt vett. Az Archiválási Osztály elkezdte a hangfelvételek, valamint a fotók digitalizálását. Miután ez megtörtént, a Katalogizálási Osztály elvégezte ezek adatolását és dallamszintű feldolgozását, hogy a nagyközönség számára érthetővé és rákereshetővé váljanak. A honlapon ez már úgy jelent meg, hogy látható, mikor és hol gyűjtötték, ki muzsikál és milyen hangszereken, illetve, hogy például milyen tánchoz vagy népszokáshoz kötődik egy bizonyos dallam. A következő nagyobb egység a fényképek voltak, amelyekből csak papír alapon körülbelül tizenhatezerdarab került hozzánk, ezen kívül a winchestereken több tízezer további fotó található. Ő maga is rengeteget fényképezett, emellett mint a Táncház Archivum vezetője a mozgalom tagjaitól is gyűjtötte a fotókat. Itt csak maga a beszkennelés rengeteg időt igényelt. A folklórgyűjtéseken készült képekből – körülbelül négyezer darab – a szkennelés után csináltunk egy reprezentatív válogatást, ami ízelítő a teljes anyagból, és a nagyközönség számára is érdekes felvételeket tartalmazza. A gyűjteményben számtalan olyan kép is volt, ami nem folklórgyűjtésen, hanem valamilyen népzenei esemé-

**X. ORSZÁGOS
TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ
ÉS KIRAKODÓVÁSÁR**
BUDAPEST SPORTCSARNOK
1991. MÁRCIUS 31.
10.00–23.00 ÓRÁIG

**„MA VAN
HÚSVÉT
NAPJA...”**

SZERKESZTŐK
ZENE: BERÁN ISTVÁN
TÁNC: ZSURAFSZKY ZOLTÁN
GYERMEKPROGRAM: VARGA EDIT
KIRAKODÓVÁSÁR: KRISKI ZOLTÁN
PRODUCER: ROSTA KATALIN
FŐÜGYELŐ: NEUWIRTH ANNAMÁRIA
MŰVÉSZETI VEZETŐ: HALMOS BÉLA

RENDEZŐK:
TÁNCHÁZI KAMARA
NÉPMŰVÉSZETI EGYESÜLET
„ÖRÖKSÉG” GYERMEK NÉPMŰVÉSZETI EGYESÜLET

GRAFIKA: OROSZ GERGELY
Felelős kiadó: ROSTA KATALIN
A MŰSORVÁLTOZTATÁS JOGÁT A RENDEZŐSÉG FENNTARTJA

  Gyermekek és Ifjúsági Szolgálat AGROBANK RT Művelődési és Közoktatási Minisztérium

nyen, táborban, fesztiválon készült, ezekből szintén elérhető egy kisebb válogatás a Folkloridokumentációs Könyvtár és Archivum oldalán.

Ugyancsak a Táncház Archivum részét képezte az úgynevezett Orális Archivum. Halmos Béla már a kilencvenes évektől kezdve tudatosan gyűjtötte a mozgalom jelentős képviselőinek vagy ahhoz kötődő embereknek – kultúrdiplomátáknak, költőknek, irodalmároknak, művészeknek – a történeteit. Ezeket interjú formájában rögzítette. A négyszázharminchat kazettányi anyag több mint ötszáz órányi interjúszöveget tartalmaz. Ezeket Béla egy Excel-táblába rendezte, így tudjuk, hogy kivel, mikor és milyen témában készült az interjú. A tartalmi feldolgozás ebben az esetben azt jelentené, hogy az interjúkat le kellene írni és úgy katalogizálni, hogy téma szerinti címszavakkal rákereshetők legyenek. Az Orális Archivum feldolgozásával most ott tartunk, hogy az összes kazettát már digitalizáltuk, a táblázatot befejez-

tük, pontosítottuk, és ezt elérhetővé tettük a honlapunkon.

Mindemellett a könyvtárban dolgozó munkatársak a könyvek és papír alapú dokumentumok, kéziratok rendszerezését, besorolását és számbavételét végezték.

– Volt-e valami, ami meglepetést okozott a hagyatéknak feltárása során?

– Új dolgokat nem találtunk, hiszen Béla élete nyitott könyv volt számunkra; mozgalmi ember volt, a táncházmozgalom egyik mozgatórugója. Olyan fényképek nagy számban kerültek elő, amiket nem ismertünk. Ami viszont valóban meglepett bennünket, az az anyag mennyisége volt. Arról szinte legendák terjedtek, hogy Béla mindenhol ott volt; személyesen is volt alkalmam meggyőződni arról, hogy határidő-naplója mindig hónapokra előre tele volt írva. Egyik táborból ment a másikba muzsikálni, emellett a Zeneakadémia Népzene Tanszékén tartotta az óráit, de járt vidékre is előadást tartani, otthon rendezgette az anyagait, mindemellett pedig a Táncház Archivum dokumentumaival foglalkozott. A feldolgozás során döbbsentünk rá arra mindannyian, hogy milyen hallatlanul gazdag és sokrétű tevékenységet folytatott.

– Mire volt elég a másfél év, ami a hagyatéknak bekerülése óta eltelt? Milyen munka vár még a feldolgozást végző munkacsoportra?

– Azt tudtuk, hogy az óriási anyag ennyi idő alatt nem lesz feldolgozható. A másfél év arra volt elegendő, hogy rohammunkában, sok munkatárs bevonásával feltárjuk a hagyatéknak, rendszerezzük, és a digitalizálást elkezdjük. De, hogy tétel szinten feldolgozzuk és a több száz órányi hanganyagot leírjuk, táblázatokban rákereshetően dokumentáljuk, az további több éves, komoly feltáró tevékenységet igényel. Nagyban megkönnyítette a munkánkat, hogy Béla tudato-

san dokumentálta gyűjtéseit, a helyzet tragédiája azonban az, hogy egy nagyon aktív időszakban, a munkafolyamatok kellős közepén, váratlanul ragadta el őt a halál. Ebben a pillanatban azt mondhatom, hogy a hagyatékot átlátjuk; bizonyos tételeket nagyon alaposan, más részeket egyelőre nagy vonalakban dolgoztunk fel. Ahogy a feldolgozottság egyre teljesebb lesz, úgy kerülnek majd fel fokozatosan az újabb anyagok a honlapra és válnak elérhetővé a szélesebb közönség számára.

– *A honlapon közzé tett anyagok szabadon megtekinthetők. Milyen egyéb célra használható a hagyaték?*

– A tulajdonosokkal és az örökösökkel kötött szerződés alapján ezt az anyagot közművelődési, oktatási célra és kutatásra lehet szabadon felhasználni. Ezekon felül, ha valaki nyomtatásban szeretne közölni bármilyen dokumentumot, akkor természetesen az örökösöktől vagy a tulajdonosoktól erre külön engedélyt kell kérni.

– *A hagyaték közzétételéről megjelent sajtóhír a közösségi oldalon is nagy visszhangot kapott. Százával osztják meg és kommentálják a zenészek és táncművészek képeket. Lehetett ekkora aktivitásra számítani?*

– Tudatos döntés volt, hogy a Magyar Kultúra Napja alkalmából adjunk ki egy sajtóközleményt, amelyben felhívjuk a média figyelmét arra, hogy a Halmos-hagyaték feldolgozott formában elérhető a Hagyományok Háza honlapján. Az újságírók részéről is nagy érdeklődést tapasztaltunk, sok orgánium közzétette a hírt. Ennek hatására indult el a közösségi oldalakon is az aktivitás, megosztják a fényképeket, sőt a mozgalom régebbi tagjai az otthoni archívumukból is előveszik és közzéteszik saját fotóikat. Ennek természetesen nagyon örülünk, hiszen ez a hatalmas munka is részben ezért végeztetett el; az volt a célunk, hogy ez az értékes anyag közkincsé váljon. Ez természetesen ráirányítja a figyelmet a Hagyományok Háza Folklor Adatbázisára is, ami évek óta elérhető és ahová hétről hétre újabb és újabb folkloranyagok kerülnek fel.

– *Halmos Béla idén lenne hetvenéves. Tavasszal több eseménnyel is készülnek megünnepelni az évfordulót. Mik lesznek ezek?*

– A 2016-os év Halmos Béla éve lesz számunkra. Tavaly év végén Balog Zoltán miniszter bejelentette, hogy a Nemzeti Kulturális Alap elindítja a Halmos Béla Programot, ami kifejezetten a táncházak és a magyar népzenei élet finanszírozását, fellendítését és utánpótlás-nevelését szolgálja.

A Táncház Napja alkalmából május 7-én, a Liszt Ferenc téren táncmuzikális programok lesznek, az egésznapos rendezvényt este a Népzene Tanszék ünnepi hangversenye zárja a Zeneakadémián. A koncert alkalmával kerül továbbadásra Halmos Béla hegedűje, amit a Hagyományok Háza vásárolt meg a hagyaték részeként azzal a céllal, hogy vándordíjként egy évre az arra legérdemesebb fiatal primásnak ajánlja fel. Tavaly a kuratórium Lipták Dánielnek ítélte a kiváló hangszert, amelyhez fellépési lehetőség is járt. A „Bukovinától Bogyiszlóig” című koncertre március 30-án kerül sor a Hagyományok Házában. A vándordíj mellett egy emlékérmét is átadunk. Ezt olyan közösségi ember kapja, aki sokat tett a táncházak népszerűsítéséért. 2015-ben Ötvös Györgyi művelődésszervező kapta a díjat.

Idén június 4-én lenne Halmos Béla hetvenéves. A Hagyományok Háza erre a napra Halmos Béla Napot szervez, amelyen a szakmai fórum mellett este koncerttel is várjuk az érdeklődőket. Ennek alapja az 1995-ben megjelent *Az a szép piros hajnal* című album lesz, amelyet saját és gyűjtőtársai anyagaiból szerkesztett Halmos Béla. A lemezen hallható zenésztársakat szeretnénk felkérni a koncertre, emellett az egyes műsorszámokra meghívunk egy-egy olyan fiatal primást, aki Béla szellemi hagyatékát őrzi és viszi tovább, ezzel is megmutatva azt az átadást, ami Halmos Béla egész oktatói és szervezői tevékenységét jellemezte.

Adonyi Adrienn

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

MOM Kulturális Központ

2016. március 1. 19:00

Kérész a Trezorban – Artus-KET

2016. március 2. 19:00

Körtánc – Duna Táncműhely

2016. március 3. 19:00

*Verdi-Topolánszky-Fodor: Traviata
GG Tánc Eger-Inversedance – Fodor Zoltán Társulata*

2016. március 17. 19:00

Lulu – Badora Társulat

2016. március 21. 19:00

Tánc és... (Tánc és Technológia) – Lakatos János

2016. március 22. 19:00

Menetfény – Kovács Gerzson Péter/TranzDanz

2016. március 29. 19:00

Falusi Színek – Fitos Dezső Társulat

2016. március 30. 19:00

Rekviem – Feledi János – Feledi Project

Müpa – Fesztivál Színház

2016. március 2.; 3. 19:00

Spectral Evidence | La Stravaganza – Ballet Preljocaj (FR)

2016. március 7. 19:00

Generációk – Győri Balett

2016. március 8. 19:00

*Tavaszköszöntő tánckoncert
Duna Művészegyüttes – Budafoki Dohnányi Zenekar*

2016. március 9. 10:30; 15:00

Vuk – Inversedance – Fodor Zoltán Társulata

2016. március 12. 19:00

Tango no Tango – Budai László és vendégei – Tango Harmony

2016. március 13. 19:00

Naplegenda – Magyar Állami Népi Együttes

2016. március 16. 19:00

Boldogság 69:09 – ExperiDance Production

2016. március 17. 19:00

Oidipusz – Bozsik Yvette Társulat

2016. március 18. 19:00

Carmen – Az 55 éves Pécsi Balett

2016. március 19. 19:00

Kokoschka babája – Gergye Krisztián Társulata – Gloria Benedikt

2016. március 22. 19:00

Köszöntő Novák Ferenc „Tata” 85. születésnapja alkalmából

2016. március 23. 19:00

A jövő csillagai – Magyar Táncművészeti Főiskola

2016. március 30. 19:00

Álomörző – Budapest Táncszínház

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

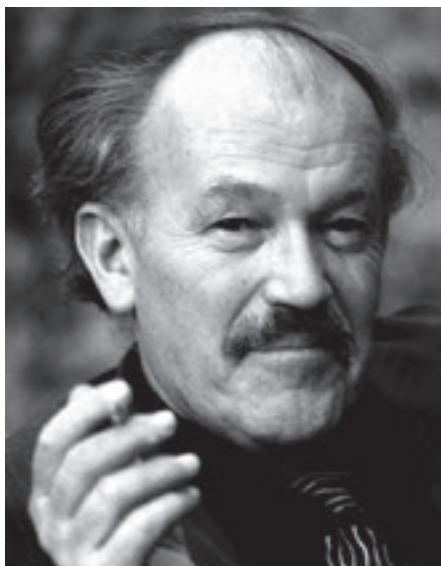
„Maáczt”

Fügedi János – Szélpál-Bajtai Éva (szerk.): Maáczt
L'Harmattan Kiadó, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2015.

Maáczt László születésének 85. évfordulója alkalmából, 2015-ben jelent meg a neves tánc-folklorista és szakíró-tánckritikus memoárjainak gyűjteménye „Maáczt” címmel, Fügedi János és Szélpál-Bajtai Éva szerkesztésében. A kötet egészben teszi közzé Maáczt Lászlónak azon visszaemlékezéseit, amelyek 1981 és 1990 között a Táncművészeti Dokumentumokban „Találkozások a táncsal” cím alatt jelentek meg. Ahogy Kövágó Zsuzsa a könyv ajánlójában írja, kortörténeti tartalma és egyéni stilisztikai kivitelezése miatt ezen kiadvány túlmutat egy hagyományos önéletrajz keretein.

Maáczt László (1929–1998) az ELTE BTK-n 1953-ban szerzett néprajzos-muzeológus diplomát. A Néprajzi Múzeumnál segédmuzeológusként, az Állami Népi Együttesnél pedig néprajzkutatóként dolgozott. A Kulturális Minisztérium munkatársa, valamint 1976-tól a Táncművészet című folyóirat szerkesztője volt. Szakmai érdeklődésének sokoldalúságát mutatja, hogy tánc történeti és táncfolklorisztikai kutatásai, valamint főszerkesztői feladatai mellett táncművészeti kritikákat és tudományos tanulmányokat publikált.

Emlékkönyvének törzsanyagát saját elbeszélé-

sei teszik ki, amelyeket tánc történetész-kritikus kollégái, Fuchs Lívia, Hézső István, Königer Miklós, Kövágó Zsuzsa, Péter Márta és Szűdy Eszter írásai követnek. Ezek mindegyikében Maáczt személyére, egyéniségére, hatására és munkásságára emlékeznek a szerzők csakis úgy, mint az ezt követő fejezetben, ahol a szerkesztők Maáczt László kortársaival és barátai-val készített interjúbeszélgetéseit olvashatjuk.

Itt helyet kapnak Ripka Ilona, Simay Zsuzsa, Erdélyi Tibor, Zseli Mihály, Mezey Béla, Székely György és Mucsi János gondolatai. A kötetet két összegzés zárja: Maáczt László filmes gyűjtéseit Kukár Barnabás Manó, írásainak válogatott bibliográfiáját pedig Tóvay Nagy Péter teszi közzé.

A kiadvány szélesebb olvasóközönseget céloz meg. A tánckutatóknak és kultúrtörténészeknek kutatás-módszertani, valamint tudománytörténeti forrást jelent, a táncművészek számára kordokumentum, a táncos kullisszák mögé betekintést engedve pedig a hazai táncmozgalom tagjainak is izgalmas olvasmányként szolgál. Egyszerre jelenik meg benne a tudomány és a művészet, a hivatás és magánélet, mindvégig a táncot helyezve a középpontba. Maáczt László írói stílusa, páratlan humora és történeteinek mondanivalója azokat is képes megragadni, akik nem éltek meg a múlt század történeti eseményeit és szociokulturális miliójét. Az itt közreadott szemelvények mozaikszerű betekintést engednek Maáczt világába és gondolkodásmódjába. Visszaemlékezései ma is elgondolkodtatásra késztetnek.

Szőnyi Vivien

IV. Jászsági Gyermek és Ifjúsági Szólótáncverseny

I. Korcsoport: 10–14 évesek, akik 2002. január 1-je és 2006. december 31-e között születettek

II. Korcsoport: 15–18 évesek, akik 1998. január 1-je és 2001. december 31-e között születettek

A versenyt fiúszólo és páros kategóriában rendezzük meg. Mindkét kategóriában kötelező és szabadon választott táncokat kell bemutatniuk a versenyzőknek. A versenyben résztvevőknek a kategóriánként meghatározott egy kötelező és egy saját maguk által szabadon választott táncanyagból kell kétperces (ettől legfeljebb 20 másodperccel eltérő) improvizációt bemutatniuk a zsűri előtt.

Kötelező táncok az I. korcsoport részére

A tiszai dialektus területén található bármely férfi, illetve páros tánc

Kötelező táncok a II. Korcsoport részére

Az erdélyi dialektus területén található bármely férfi, illetve páros tánc

Jelentkezési határidő: **2016. április 1.**

A verseny időpontja és helyszíne:

2016. április 9–10.

Jászberény, Jászság Népi Együttes székháza

Elérhetőségek: Viganó Alapfokú Művészeti Iskola
5100 Jászberény, Serház u. 1.

Tel: 06/57-503-265; e-mail: jne@jne.hu

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

Hagyományok Háza

2016. március 6. 10:30

80 nap alatt a Föld körül – Budapest Táncszínház

Bethlen Téri Színház

2016. március 8.; 9. 10:30

Igaz történet alapján – NTSZ-KET-Káva-BTSZ

Várkert Bazár

2016. március 20. 19:00

Puszták népe – Duna Művészegyüttes

Nemzeti Táncszínház – Refektórium

2016. március 22.; 23. 10:00

Horda2 – NTSZ-KET-Káva

Marczi Közösségi Tér

2016. március 22. 10:30

Tititá – Foltin Jolán – Novák Péter

2016. március 31. 10:30

80 nap alatt a Föld körül – Budapest Táncszínház

www.nemzetitanctszinhaz.hu

Maác László, Martin György, Böröcz József
(ismeretlen fotós felvétele)

Gyűjtőúton. Bal oldalon Rábai Miklós,
a kamerával Maác László (ismeretlen fotós felvétele)

Maác László és Csenki Imre gyűjtőúton
(ismeretlen fotós felvétele, 1950-es évek eleje)

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,
Szilágyi Dezső tér 6. I. em.
Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrassy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT
Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.
Tel.: (1)-267-5331

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

MESTERPORTA
1011 Budapest, Corvin tér 7.
Tel.: (70)-244-8432

ETHNOSOUND
Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.
Tel.: (1) 266-8105

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől

telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042

E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

Küzdelem a tánc és a muzsika ellen – II.

Írta: Takáts Sándor (1926)

Régi magyar szokás szerint, ha a lány megmátkásodott, táncolnia (főleg idegenekkel) nemigen volt szabad. Az 1604. évben történt, hogy Zrínyi Miklós (a költő nagybátyja) táncba hitta a mátkáját. A lány azonban nem akart táncolni. Erre Zrínyi erővel vitte őt, ezt kiáltván: „Hajrá asszonyom, mert az anyád nem parancsol immár.”

Úgy látszik, hogy ez a szokás még a XVIII. században is járta. Barkóczy Krisztina írja, hogy a férje alaposan megtáncoltatta az asszonyokat, de leányát és annak vőlegényét táncra csak szűkön vehették. „Az öregi ugrál – írja Krisztina asszony – s az ifjú ad jó példát.” (1711.)

Ami a férfiaknak és az asszonyoknak egyetlen mulatsága és öröme volt, az a jámbor életű egyházi férfiaknak sehogyan sem tetszett. Már a régi szent atyák és a zsinatok is erősen kikeltek a tánc-szenvedély ellen. Sőt akadtak már a klasszikus korban is írók, akik megvetéssel szóltak a táncról. Azok az egyházi írók, akik a tánc ellen küzdöttek, mindezt természetesen felhasználták. A körmendi Kódexben olvashatjuk például: „Pogány volt Cicero és ama nagy Plato, de még ezek is pökték, mert a táncolókról, mint jeles bakokról írásukban jegyezték, tudatlan bolondnak, oktalan állatnak a táncolót ítélték.”

Chrisostomos megbizonyította, hogy a táncolókkal a sátán is mindig együtt táncol! S ezt a véleményt sok későbbi író is osztotta. A tánc ellen küzdő XVII. századi írók aztán ezek nyomán a táncosról így írtak: „Mintegy Kain szemmel pillogja a más feleségét. Ha nincs tapogatás, ott az asszony durcás, sőt jókedvnek sem tartja, de hunyorgatással s ölel-kapcsolással kedves táncát járja. A táncos esztétól fordult, ugráló vadkecskévé teszi magát. A bakok e cimborája a latrok játékát járja, derekát lógatja, fejét s nyakát rázza, mint rossz lovó talyigás, süvegét konyára a fülére vonja; szemei villognak, mint a vízbe hullt lónak, száját tátogatja, hajja-hujját kiált és hop-hajját; ugrik, igen topog, csuszál s hányja lábát, mintha volna gályát, karjait csóválja, pajkos az ő munkája. Mint ringyos farsángosnak kezi csattognak... és sok rossz ember nézi őt; kacagnak néki, mint bécsi bolondnak.”

Táncbéli bolondság – írja az egyik vers-szerző – bizony az ördögtől, mint förtelmes dögtől jöve közénk. Ezért tehát:

*Nem tiszta emberek, sőt rút fertelmesek,
Kik más feleségével
Avagy leányzókkal táncot járnak roppal.
Örülnek Luciferrel.
Ördögnek áldozván, Istent megutálván
Élnek ily veszettséggel.*

A protestantizmus terjedésével a rideg és szigorú erkölcsi felfogás kapván lábra, a prédikátorok mindig hevesebben és hevesebben keltek ki a tánc ellen. És a „mennydörgés e fia!”, ahogy a prédikátorok nevezték magukat, kegyetlenül ostromozták és tilalmazták a táncot. Szerintük fajtalan tánc volt az, ha a férfi nővel járta s átkot mondtak azokra, akik a tánchoz muzsikálnak, s akik a táncot ropják.

A prédikátorok ilyenén felfogását a táncról a törvényhatóságok is osztották. S így megkezdődött a kegyetlen harc a muzsi-

ka és a tánc ellen, s folyt két századon át. De a hosszú küzdelemből a tánc került ki győztesen!

A kor szellemét erősen jellemző ezen harc nem érdektelen. Nem lesz hát fölösleges egyet-mást elmondanunk róla.

A jó prédikátorok tanítása szerint „az ördög tojta, az ördög ülte, az ördög költötte ki a táncot; az ő találmánya, az ő munkája, hogy a bűnt ezáltal szaporíthassa. Azért, ki táncos, az ördögöt követi, mint lator ifjú agg eb-atyját!”

A jámbor prédikátorok szerint a magyaroknak tánciskolára nincs szükségük, mert a szatirusok megtanítják őket a táncra. De meg külön ördögök is vannak e célra. Ilyenek például a táncra indító ördögök, a táncot kedveltető ördögök stb. Hogy ez így volt, azt maga az ördög is elismerte. Ugyanis, mikor ökegyelme a táncoló párokat szemlélte volna, imígyen szólott volt: „Ezek az én pokolra való kecskéim, azkiket én ugráltatok!”

Gyulai Mihály prédikátor uram 1681-ben egyik munkájában (*Fertelmeskedő és bujálkodó tánc jutalma*) húsz súlyos bűnt sorol fel, melyek szerinte minden táncolóban megvannak. Ugyanő imígyen korholta nemzetét: „Addig táncolátok, ugrálátok ti táncos magyarok, dicsőségit országtoknak jaj! elhullattátok!... Isten haragjának tüze ma is lobog ellenünk, mert a tánc, ez a sok bűnökkel ocsmány vétek uralkodott, uralkodik is mai napig köztünk.”

Egy másik prédikátor (Pathai János uram) a *Tánc felboncolása* című munkájában az ó- és újszövetség könyvéből bizonyította be, hogy pokolbeli ördögnek nincs hathatósabb eszköze a táncnál a pokolnak megtöltésére.

Bár a jámbor életű papok haragjukban derekukat a táncolókkal ellen fordították, bőven kijutott abból a szegény muzsikásoknak is. Mert hát miként a szél az ingó nádat és a hajlongó ká-kabuckát, úgy indította a muzsika is az embereket tobzódásra, táncra, éneklésre. Azok tehát, akik a bűnök gyomlálását és a virtusok plántálását tartották életük céljának, a „vigasságtevő szerszámoknak” is hadat üzentek. A szegény muzsikásoknak tehát volt mit hallaniok! A jámbor tanítók szerint ugyanis a muzsikás éppoly nagy bűnös, mint a táncos. Annyival jobb az egyik a másíknál, mint a sátán az ördögnél, a kutya az ebnél!

A letűnt századokban nálunk is, meg külföldön is a tánc közben énekeltek is. Rendesen az úgynevezett virágénekeket (szereleménekeket) dalolták. Természetesen a papok a szereleménekek ellen is erősen kikeltek. Bornemissza Péter már a XVI. században erősen kárhoztatta azokat, akik „virág- és szereleménekek hallgatására: lant, síp, trombita, dob, hajahujára és temény csácsogásokra adják magukat.” Pázmány Péter is ilyenformán prédikált: „Undok virágénekeket irkálnak – úgymond –, melyeket mind gyermekek s mind leányasszonyok kordera tudnak... Akik szerzik, akik éneklék a virágénekeket, országos kerítők, közönséges kutakat mérgezők.”

Szegény, ártatlan virágénekek, aligha érdemelték meg ezt a dorgálást. Hiszen a legerkölcösebb és legvallásosabb főúri családok lányai és ifjai is énekeltek ezeket. Az udvarlás is jobbra a virágénekek küldözgetésével folyt az udvarokban. Bár minél több maradt volna ránk ezekből! Hiszen a régi magyar költészet gyöngyei azok legnagyobbbrészt. S ha kútmérgezők lettek volna, nem tanították volna azokra a legelőkelőbb családok

gyermekait. Eszterházy Pál a legvallásosabb embereink egyike volt, s mégis megtanították őt fiatalkorában a virágénekekre. Batthyány Ferenc virágénekekkel udvarolgatott mátkájának, s még Balassi Bálinttal is íratott ilyeneket.

Örök kár, hogy csak a muzsika és a virágének ellen folytatott küzdelem emlékei maradtak reánk, ellenben a régi magyar muzsika emlékeiből, a virágénekek dallamiból úgyszólván semmi. Pedig mennyi kincs lehetett ebből egykoron a főúri kastélyokban! Hiszen mindegyikben voltak muzsikások! A XVI. és a XVII. században például a Zrínyieknek, a Nádasdyaknak, a Batthyányaknak, az Eszterházyaknak stb. zenekaruk volt, s a régi leltárak a XVI. század végén *muzsikás könyveket* is említenek. Hová tűntek ezek, Isten a megmondhatója. Annyi bizonyos, hogy örök kár értük.

A főúri kastélyok udvarnépe: a nemes leányzók és ifjak nem duhaj énekeket daloltak s nem tobzódás közt táncolgattak. Erkölcsevelő és -művelő hatása volt az ő táncuknak és muzsikájuknak. Hiszen ezért taníttatták őket a lantra, a virginára stb. A hős Nádasdy Ferencről tudjuk, hogy már gyermekkorában kedvelte a lantot. Zrínyi Miklós (a költő) nagyszombati diákkorában kobzolásal űzte el unalmát. Révayné Forgách Zsuzsíról írva hagyják, hogy kitűnően játszott a virgína nevű muzsikaszerszámon és szépen énekelt is hozzá. Aztán, ha hegedűs és sípos is akadt, udvarának lányaival együtt táncolt. Megegett az is, hogy trombitásának bokályával táncot fúvatott s a lányokkal együtt ropta a szép csöndes magyar táncokat.

A muzsika ellen folytatott harc a főúri udvarokban semmiféle változást nem teremtett. A prédikátorok és a törvényhatóságok szigorú rendeleteinek ezekben nem volt érvényük. A régi patriarkális élet itt tehát tovább folyt. A kurucvilágban nemcsak Thököly Imre, de II. Rákóczi Ferenc is igen kedvelte a muzsikát és a táncot. Bercsényiről tudjuk, hogy kitűnő zenekara volt Ungvárott. Erről írta Forgách gróf: „Bercsényi bátyám is szereti, ha muzsikásai a tehénhús-nóta mellett el tudják vonni rajta a kuruc táncot!“. Károlyi Sándor még a táborba is magával akarta vinni a hegedűsöket. A felesége azonban lebeszélte erről, írván az urának: „Az hadi muzsika díszesebb, olyanra költsünk, kinek jobb hasznát vehetni.“. Szólt is aztán a tárogató (török síp) a táborban, s amint írva hagyják, e kedves muzsikaszerszámnak „sok régi szép magyar nótája volt“.

A XVII. század második felében terjedt nálunk a német muzsika. Az igaz magyarnak azonban ez nemigen kellett. Udvarhelyi György írta volt Teleki Mihálynak e jellemző sorokat: „Német muzsika s gyengén pengő lantocska kell azoknak, kik vízzel választják el a májat a tüdőtől. Duda, dörgősíp, hegedű, virgína s koboz illik a bor mellé.“.

Az egykorú levelekben számos kifakadást találunk az idegen muzsika és tánc ellen. Hogy a vers-szerzők is rossz néven vették, arra elég példa Apor Péter s Gvadányi. Az első leírván a régi úri lakomát, így folytatja:

*Aztán az táncot szép halkkal elkezdték,
De akkor nem szöktek, mint most, mint az kecskék.
Hanem szép csendesen magokat viselték,
Három a tánc, vonjad, gyakran emlegették.*

A főúri udvarokban a XVI. és XVII. században az utolsó cselédet is a familia tagjának tartották. S valamennyi szolgálólány részt vett a mulatságban. A főúr szolgáltatta ki a lakodalmat a szolgálólányoknak, s ilyenkor cselédek és urak együtt vigadtak és táncoltak. Apor is leírta e régi szokást azzal a megjegyzéssel, hogy a nagy urak örültek szolgálók mulatságának is:

*A muzsikásokat azután behítták;
Tánchoz kezdettenek s magokat múltatták.
Némelykor virradtig éppen elvontatták,
De böcsületesen a táncokat táncolták.*

*Nincsen most kelletti ilyen mulatságnak,
Híre nincs az szép lassú magyar táncnak,
Férfi, asszony, leány, mint kecskék ugranak,
Tót, francia, német táncot kiáltanak.*

A magyaroknak – amint e sorok is mutatják – a duda, a török síp (tárogató) és a hegedű volt a legkedvesebb muzsikaszerszámmuk. Apaffi fejedelem a dudát szerette s duda (tömlősíp) mellett táncolt. Általános szokás volt nálunk az úgynevezett farsangi szánkózás, mikor is cigányhegedűsöket és dudásokat ültettek a szánokra s úgy járták végig a szomszédos udvarházakat. A keresztelők valamikor nálunk sohasem estek meg tánc és muzsika nélkül. Néha több napon át is tartott az ilyen multság (*pasztrikozásnak* hívták). Ilyenkor aztán ugyancsak volt dolguk a dudásoknak és a hegedűsöknek.

A farsangon és a bárányfarsangon (csonka héten) kívül a lakodalmakban, aztán húsvétkor és karácsonykor folyt nagyban a tánc és a muzsika. Ilyenkor köszvényesek szeméből is kiugrott az álom, s hányták lábukat, csattogtatták kezüket, hejehuját s három a táncot kiáltoztak.

Amint már említettük, a tánc és a muzsika sehogyan sem tetszett a rideg és a szigorú erkölcsű papoknak. És küzdöttek is ellene a maguk fegyvereivel. Gyulai Mihály uram például azt hirdette, hogy „Valamennyi hegedű találatnék városunkint, falunkint, kétfelé vágván, fűzfákra kellene függeszteni, a táncot vonó hegedűsöket pedig lábuknál fogva felakasztani mellette.“ (1681) Szentpéteri István a Tánc pestise című prédikációjában azt követelte, hogy a muzsikások, hegedűsök, hordósíposok kitiltassanak a lakodalmakból. „De legjobb volna – mondja ugyanő – azokat a nép közt meg nem szenvedni, hanem a városból, faluból őket egytől egyig mind kiűzetni, mint afféle ördög szolgálait és másoknak is vesztoit.“

Ilyet és ehhez hasonlót bőséggel olvashatunk Decsi Gáspárnak a regnáló bűnösökről szóló munkájában (1584), aztán Nyéki Vörös Mátyásnak ily című művében: *A földi szerencsének állhatatlan lakodalmában tombolók jóra intő csengettyűje.*

Szenczi Pálnak, Báthori Mihálynak, Pathai Istvánnak stb. prédikációi is bőséges adattal szolgálnak annak, aki a „meghámporodott fejű magyar világnak uralkodó bűneiről“ többet akar tudni.

De hát hiába hirdette Debreczeni K. János prédikátor uram, hogy a muzsika és a tánc az *ördög malma* és a *sátán kovácsfűvője*; hiába bizonyította be ugyanazt Szegedi prédikátor is, azért bizony a mulatni vágyók muzsikáltatták magukat s táncoltak kedvükre. Velük szemben a prédikátorok mennydörgő hangja csak annyit ért, mint a halottnak fülébe való éneklés.

Időjáratára azonban a törvényhatóságok is ugyanazon húrokat kezdték pengetni, mint a prédikátor uraimék. Aztán egymás után adták ki a kemény statutumokat a muzsikások és muzsikáltatók ellen. S szó, ami szó, bizony sok ünnepszegőnek és egyháznapiján muzsikálóknak és táncolóknak csépelették meg a farát.

Seregével állnak rendelkezésünkre a városi és a megyei statutumok, miket a szegény muzsikások és táncosok ellen hoztak. Megtömlöcözték, kalodába rakták, megcsapták őket, ha tetten érték; sőt nemegyszer a muzsikaszerszámmukat is összetörték. Még a menyegzők alkalmával is korlátozták a zenét. Debrecen

városa például már a XVI. században a lakodalomban való mulatást és muzsikát esti tíz órán túl nem engedte. Akit ez időn túl a mulatozásban megcsíptek, tizenöt napig a tömlőcben tartották. (1574)

Szokás volt nálunk, hogy a lakodalomra zenével hívták a vendégeket. Ez volt az úgynevezett menyegzőhívás. Besztercebánya városa már 1550-ben megtiltotta az ilyen alkalommal a dob, a trombita s hegedű használatát. Ugyanez a város, meg Lőcse is, a lakodalom után való reggelen szokásos *hajnal* nevű muzsikát is beszüntette. Ugyanígy tilalmazták a *sirató estéken* (lakodalom előtt) és a menyegzőjárásokon a muzsikát.

Debrecen városában még az új asszony párna-hazavivése is muzsikaszóval történt. A tanács azonban idővel e régi szokásnál sem engedte meg a muzsikát. „Parancsoltatik – írja Debrecen tanácsa –, hogy az efféle párnahazavivéseknek módja egészen elhagyattassék, és se muzsika, se lovaslegények a párnavitelben ne legyenek, hanem egész csendes józansággal menjen véghez. Aki a párnát lármával vagy muzsikával és lovaslegényekkel viteti haza, vagy házából úgy vitetni megengedi, 12 rénesforinttal fog büntettetni; a többiek pedig, akik az ilyen dologban jelen lesznek, huszonnégy pálcával fognak büntettetni. Ezen rendelést kapitány uraimék a tízházgazdák által hirdetessék meg.”

A XVI-XVII. századokban a korcsmákban és a szállóházakban este kilenc órán túl tilos volt a zene. Ez a tilalom az egész országban általános volt. A törvényhatóságok a nevezett századokban számtalanszor megújították a tilalmat, de maguk is bevallották, hogy a szigorú rendeleteknek semmi foganatjuk sincs. Minél jobban tiltották a muzsikát és a táncot, az emberek annál jobban megkívták.

Tilos volt a muzsika vasárnap és ünnepnapokon is. Ez a tilalom is országszerte járta. Csak például említjük, hogy Marosvásárhely tanácsa több ízben pénzbírság mellett tiltotta a muzsikát ünnepnapokon. Bár nemcsak a muzsikást, de a muzsikáltató gazdát is keményen büntette, folyton szigorítani kellett a tilalmat. Az 1649. évben kiadott statutum például így szól: „Az pedig ki hegedül, cimbalmol, kobzol, lantol, sípol vagy háznál vagy korcsmán vasárnap és rajtakapják, tőle az hegedűt elveszik és a földhöz verik, és magát is az kalickában [ti. kalodába] teszik.”

Csíki, gyergyói és háromszéki statutumok is ilyenformán szóltak. Még akkor is, mikor a hatóságok a verebek irtását mondták ki s minden gazdára ötven verébfaj beszolgáltatását rendelték el, a verebek irtásával együtt a muzsikát is megtiltották.

A korcsmai muzsika és tánc tilalmát könnyű megértenünk. Sok duhajkodás, sok verekedés történt azokban; mert az ivás nagyban folyt, s a mulatozók borittukban sok bolondot műveltek. Vass uram írja például naplójában: „Az korcsmán az hegedűsömnek az fejét betörték rútul, s egy másik cigányomat farban vágták.” – Ilyen jelenetek gyakran napirenden lévén, jogosan mondták a törvényhatóságok: „Igyék otthon, aki éjszaka akar inni!”

Gyakran megesett az is, hogy a megyék és városok egész éven, sőt gyakran több éven át eltiltották a muzsikát és a táncot. Debrecen városa például többször megtette ezt. Az 1610. évben is kimondotta, hogy „mivel az Úristen még az ostort közülünk le nem vötte, hanem napról napra nevededik, az táncolást pedig elkezdtek sok rendbéliék az régi tilalom ellen, annak okáért valamig az Úristen csendes állapotot nem hoz, senki táncolni ne merjen és hegedülni, lantolni és virginálni. Ha az gazda, vagy ittvaló emberrel hegedültet, az vagy máshonnan hoz hegedőst, az gazdát az mely hozza és hegedültet vele, bíró uram

azféle hegedültető gazdát tizenöt napig vettesse az fogházban és ott tartassa. Az hegedűst is vegyék az kézi kalodában.”

Ezt a rendeletet 1629-ben, 1631., 1636. és 1639. évben megújították. Turóc megye 1638-ban és 1639-ben szintén egész évre szóló tilalmat adott ki. Liptó, Szepes, Esztergom stb. megyék követték a példát, s több rendeletben tilalmazták a zenét. Borsod megye 1683-ban pedig ezt a rendeletet bocsátotta ki: „Akár lakodalomban, akár privátim az hegedülésektől s táncolásoktól az emberek magukat megtartóztassák; mert az ki az hegedűst húzatja s a szerint az hegedűs is erősen pálcákkal verettetnek meg. Az táncolók is megcsapattatnak. Így remélhetjük Istenünknek hozzánk kegyelemmel, szabadítással való megtérését, ha mi is külső magunk viselésével és penitentiartársunkkal contestáljuk.”

Debrecen városa 1719-ben Hatházi Istvánra ilyen szentenciát hozott: „hogy tilalom ellen hegedült s másokat gonoszságra ingerlett, veretessék ki az városból. Hegedűje furatossal (büntetőlapáttal) az farán töretessék össze. Többször pedig ne cselekedje!”

Esztergom megye 1766-ban hozott végzése szerint az ivás és a táncolás mód nélkül terjed. A botrányok elhárítása céljából a táncot és a muzsikát tehát teljesen betiltotta. Pozsony megyének 1762. évi statutumai közt olvassuk: „Hamvazószerdán vagy azt követő böjti napokon akik magokat muzsikáltatják, ünnepnapokon és az isteni szolgálat előtt vétségeskednek, dobzódnak”, továbbá kik oly helyekre járnak, „az hol fajtalan, buja énekeket és meséket beszélnek”, hat forinttal büntettetnek.

Kecskemét városa 1773-ban kimondotta, hogy: „Minden csapszékéből a muzsikások vasárnap és ünnepeken tíz órákor és minden asszonyok is hazatakarodjanak, 12 korbács büntetése alatt. Köznapokon pedig sem muzsikások, sem asszonyok takarodó harangozás után csapszékeken ne találtassanak hasonló büntetés alatt.”

A Mária Terézia korában folyt háborúk alatt néha éveken át el volt tiltva a tánc és a zene. A hétéves háború alatt például senki sem táncolhatott. De aztán annál jobban vigadtak a tánckedvelők. A táncilalmak ugyanis egyre ritkultak, s ha egy-kettő meg is jelent, inkább csak a böjti és az ünnepnapokon való korcsmai táncolást tiltották. Mária Terézia korában lesz nálunk ismeretessé az úgynevezett bál is, mely hamarosan nagy népszerűsége vergődött városainkban. Erről a bálféle mulatságról írták a háromszéki követelek 1744-ben Apor bárónak: „Írhatjuk nagyságodnak, hogy olyan bál nevezet alatt folyó solennis pompák mennek végben, éjjeli solennis illusztrációval condecorált szánkázásokkal együtt, az melynek az olyan színű legények, mint mi vagyunk, még eddig hírit sem hallottuk, melynek descriptiojára elégtelenek vagyunk. Hanem Isten nagysággal szemben juttatván, akkor bővebben fogjuk nagyságod előtt declarálni...”

Amit itt felsoroltunk a tánc és a muzsika ellen folyt küzdelemről, az csak ízelítő a sokból. Száz és száz oly rendelet maradt ránk, melyekkel a táncot és a muzsikát igyekeztek korlátozni. Még több az olyan ítéleteknek a száma, melyek a muzsikásokra és a táncosokra mért testi fenyítésről szólnak. A törvényhatóságok a tilalmakkal és a testi fenyítéssel azonban semmire sem mentek. Úgy jártak, mint aki nyilat lövöldöz a serpenyőre. Meltán írta tehát 1745-ben egyik törvényhatóságunk: „Az kemény statutumok ellenére is mindenfelé tapasztaltatik, mely szerint Isten ő szent fölségének nagy teljes bosszankodására, tilalmatos üdőben is táncokat járnak.”

In: Takáts Sándor: *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI-XVII. századból. Nemzeti könyvtár. Gondolat Kiadó, Budapest, 1961. 307-316. oldal*

Vizes kendő, vizes lepedő

- Gyere, kicsi lányom, fald be ezt a szem petróleumos kockacukrot! Na, vedd be, csak úgy kappintsd be! Ettől jobban leszel, nem fogsz köhögni, meggyógyul a torkod.

Jól emlékszem, lázasan, reszketve álltam az ágyon, apám fogott.

- Tartsd fel mind a két karod!

Máris jött édesanyám a háziszóttal vizes kendővel. A szűrős, vastag kendőt a hónam alá, a derekamra csavarta. Borzasztó érzés volt. Egyből reszketni kezdtem. Úgy fáztam, hogy még a fogam is összekocogott. Rá egy kis időre arra ébredtem, hogy nagyon melegem van. De hiába rúgom le a pokrócot magamról, égek össze. Nagy, fekete fellegek vonulnak el mellettem. Egyik beleölel a sötétségbe, magával cipel. De ez nem igaz!

- Édesanyám! - kiáltom.

- Hallam - mondja, - itt vagyok. Egy cirógató kéz, de én mégis feketét ölelgetek. Lehet, ez az én anyám, de nem is tudom...

Kinyitom a szemem, de minden tárgy mozog velem. Egy-egy nagykalapos, csúnya ember búvik elő minden tárgy mögül, a nagy tükör mögül, ami elől van felakasztva a két ablak közti falra. De né', kibúvik az a nagykalapos csúnya ember az ágy alól, a pad alól. Még az ivóvizes edényből, a vederből is kimászott, pedig az le van fedve egy lapítóval az asztal alatt.

- Édesanyám, ölelek egy fekete alakot, de jó, mert bele tudok jól fogódzni és nem visznek el a nagykalaposok.

Így viaskodom a lázzal.

Újból az ágyon állok. Lehúztak rólam minden ruhát, lecsavargatták a vizes lepedőt, ami már meg volt száradva.

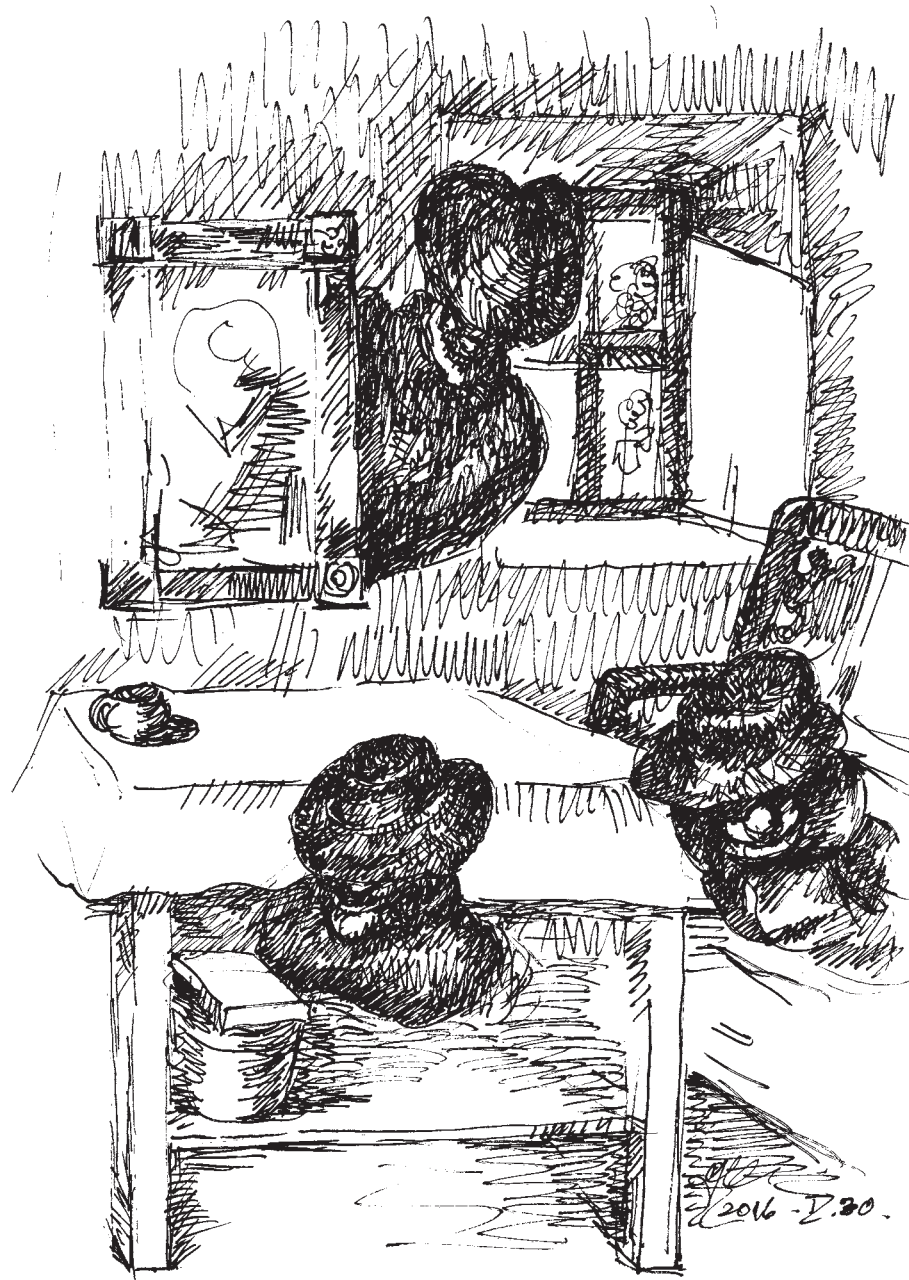
- Tedd le a két kezéd!

Újból egy vizes lepedőbe csavartak bele, aztán egy szárazba. Úgy feküdtem vissza az ágyba. Újból kirázott a hideg, de nem bántam, túrtem. Jó, hogy elmentek a nagykalaposok. Tisztán látom a szüleimet, itt vannak az ágyam mellett. Hallom, amint apám mondja:

- Igen forró volt a háta, jaj, nehogy tüdőgyulladásba esne!
- Jaj, Isten ments attól! - kulcsolja imára kezét anyám. - Jobban leszel, gyermekem.

Reszkető kéz az arcomon, sápadt, sovány arcát az arcomhoz érinti, majd odasúgja:

- Én imádkozom értetek, gyermekem, jobban leszel.

Olyan jól megnyugtattak ezek a szavak. Amit a szülő mond, az mind igaz. Bágyadtan, hosszan nézem mint ül anyám az ágyam szélén imára kulcsolt kézzel.

Így gyógyították a szülők a tüdőgyulladást, így harcoltak a láz ellen. Vizes kendő, vizes lepedő. Csak úgy seperte a gyermekeket a tüdőgyulladás. Ha kérdezted, hogy „mibe' halt meg a gyermek?“, „hát, tüdőgyulladásban“, hangzott a felelet. Én négyszer estem át rajta.

- Na, aztán ha kibírta ez a leányka négyszer a tüdőgyulladást, nem lesz beteges. Eléri az öregséget.

Addig él, mint a kövek - hangzott a szólásmondás.

Kocsis Rózsi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Grafika: Juhos Kiss Sándor

SZÉKI SOÓS JÁNOS:

DISZNÓÖLÉS

Anyai nagyapám, (hogy ebben is első legyen a faluban!), már november első hetében ölt egyet, igaz, hogy csak a rusnyábbik süldőt, amelyikbe „kár a drága malé.” A feldolgozás után nem is maradt nekik belőle szinte semmi, anyámmal és velem széthordatta kóstoló gyanánt a rokonoknak, alsó- és felső jó szomszédoknak. A hízó csak vízkereszt után került kés alá, pedig decemberre már ülve is alig tudott enni. Mindkettőt Magyarai sógor segítette a túlvilágra. Magyarai sógor 1940 májusában érkezett haza Kolozsvárról. Nyurga, temperamentumos természetű fiatalember volt. Úri szabó által varratott felöltője zsebében még ropogott a frissen kiállított hentes- és mészárososság üzésére feljogosító mesterlevele, a kincses város Iparos Testületének kövér pecsétjével szentesítve. Nemsokára szerény mészárszéket nyitott Szék központjában, a piactéren. Még véletlenül sem nevezte soha üzletét húskimérésnek, nem is illett volna hozzá, hiszen ő a vevők előtt vágta le az állatot. Többnyire kényszervágásokból működött vállalkozását. Alighanem eredeti terve is ez volt. Jól döntött. Akkoriban ezer pár ökör, kétszerannyi fejőstehén, növendék marha, több ezer juh és disznó taposta Szék legelőit. Magyarai sógor egy kissé el is lustult. Talán igaz sem volt, hogy kolozsvári segéd korában a szarvától fogva teperte földhöz a bikákat! Többé már nem kellett megküzdjön a behemót állatokkal, azokat legtöbbször törött végtagokkal, szekerre fektetve szállították üzletébe. Ha Medárd napján esett az eső, akkor negyven napig vigasztalanul csöpögött fentről. Ilyenkor újra megizmosodott a sok munkától, nem volt olyan nap, hogy ne törte volna nyakát-lábát néhány rakoncátlankodó körmös jószág a falu dimbes-dombos legelőin. Ráadásul, Samu, a falu bikája is Magyarai sógor keze alá dolgozott. Ha rájött az ágaskodás, akkor a lejtőn lefelé ereszkedő tehenet sem kímélte, ráugrott, s közel hatszáz kilójával menten maga alá tiporta, nyo-

morékká tette azt. A pásztorok felnyalábolták, s amilyen gyorsan csak teheték a mészárosokhoz szállították, aki egy hajszálpontos kegyelemdöféssel örökre megszabadította a kízó fájásoktól. Majd megnyúzta, kibelezte, feldarabolta és – enyhítve a gazda tetemes kárán –, felesben kiárulta az épen maradt részeket. A pásztorok is elengedhették volna a vérét, de mégsem tették, féltek Magyarai sógor csúf szájától, meg attól, hogy nem veszi át tőlük, mert „ki tudná megmondani pontosan, hány órával azelőtt történt a kivézetetés?”

Vinczellér nagyapámmal ritka jó sógorságot ápoltak. Igen, mert mind a ketten jól tudtak inni! – vágott közbe anyám, ha valahol példátlan rokonsági viszonyukat hoztuk szóba. Talán igaza is lehetett, ha nem feledjük, hogy nagyapám akkoriban városszolgai minőségében, amolyan piaci légyként, mindig és mindenhol ott lehetett, de legtöbbször mégis Magyarai sógor mészárszékeiben szeretett lenni, ott nyugodtan eliszogathattak. Magyarai sógornak sem volt terhére, úgysem mozdulhatott boltjából, amíg az utolsó cafat húst is el nem vitte valaki, de addigra általában öreg este lett, mert falusi vásárlói leginkább csak a mezőről hazajöve kopogtak ajtaján. Nagyapámnak kimondottan célszerű volt Magyarai sógor boltja, ő is kéznél volt, ha valamelyik felettese küldeni akarta valamerre.

Az évek múltával Samu bika a tehenekkel együtt legénységének virágait is a földbe taposta. Ő is Magyarai sógornál végezte. Pótolhatatlan üzletfelet veszítettem el! – ordította a kocsmában és teljes erejével verte az asztalt. Aznap este a szokásosnál is jobban lerészegedett, ráadásul nagyapám is lesújtó hírt közölt vele. Holnaptól a falu bikájának feladatait a katolikus kántor látja el! – természetesen mesterséges megtermékenyítés útján, fűzte még hozzá nagyapám. Valóban, a kántor által végzett „munkafolyamat” alatt többé nem születtek balesetek, de egy jó ideig borjak sem.

A frissen alakult Petőfi Tsz – szegény Petőfi! – mindenre rátette a kezét, Magyarai sógor boltjából borbélyműhely lett, a kényszervágásra ítélt állatokat a szamosújvári örményektől elvett állami vágóhídra szállították. Az „új szelek” olyan erővel fújtak, hogy mindent kifordítottak a sarkából, a nagy felfordulásban alighanem csak az erős sógorsági jó viszony maradt a régi. Nagyapám dohánykertész lett a téészenben, Magyarai sógorból segédmunkás egy távoli építőtelepen. Az együtt ivásra már csak az ünnepi, névnapköszöntési vagy disznóölési alkalmak szolgáltak. De ilyenkor úgy belekönyökölték, mint szomjas tehen a vályúba. A hízó megszúrása után sem történt másként.

Üzent nagyapám a molnártól, aki velünk volt szomszédos, a malom pedig nagyapámmal, hogy reggel keljünk korábban, disznóölés lesz náluk. Apám menjen még korábban, segítsen megfogni és vigyünk magunkkal disznóöléshez szükséges alkalmatosságokat is, úgymint: fateknőt, nagyfazekat, késeket, hurkatöltőt. Bapónak vénségre sem jön meg az esze! Nincs szükségük egyetlen edényre sem, mindenük van, ami a disznóöléshez kell, mégis cipeltetne velem, hogy lássák a mi utcánkban is, Vinczellér Pista akkora disznót ölt, hogy a lánya edényei is kellenek. Vaksötétben indultunk anyámmal. Én kapaszkodtam a szoknyájába, ő a zörgő edényekbe. Minden kutyát felriasztottunk, nem

szívesen hagyták ott meleg vackukat, de úgy tettek mintha nem aludtak volna, előjöttek, lerázták hátukról a szalmatöreket és megugattak. A nagyutcai malmot elhagyva, tovább már nem az úton mentünk, alulról, a hegynek futó kerti ösvényen közelítettük meg nagyapám házáat. Alig hurcolkodtunk be a gőzölgő, zsírszagú házba, nagyapám anyámra förmedt, hogy eddig hol voltunk, mindjárt keverni kell a puliszkát és a kút mellé kirakott belek még nincsenek kimosva. Anyám egy szót sem szólt, fogott egy buta élű kést és kimentünk a bűzlő belekhez. Nagyapám jól tudta, hogy ölés előtt a disznót nem szokták megetetni, ő azonban bőséges vacsorával látta el, hogy reggel, Magyarai sógor előtt kerek legyen az ő disznója. Cseppet sem sajnálta azt, aki másnap kivázza majd a ganét a ráncos belekéből. Anyám is jól tudta, hogy a bélmosást mindig az öregasszonyokra osztották, mondván, ők már semmitől sem undorodnak. Nekem is fájt, hogy az apja őt tette oda belet pucolni. Álltunk a bűzlő csöbör előtt, felettünk szarkák csörögtek. A húgyhólyagot és a körmöket már elvitték, a bélre is pályáztak. Anyám szólt, hogy húzogassam a csöbörből a belet a keze alá, ő a mosószek deszkáján a buta élű késsel nagy mérgesen tolta kifelé a sárgászöld sarat, miközben csak mondta, mondta, nem bánta, hogy a szomszédok is hallják, őt az apja sohasem szerette. Tehet ő arról, hogy már hathetes korában a nagyszülőkhöz csapták, mert Kolozsvárra mentek szolgálni, hát persze, hogy nem akart az ölükbe ülni, amikor hét esztendőre rá végleg hazajöttek. „Ha nem üsmertem őket, hogyan szerethettem volna?” Záporoztak a könnyei. Gyorsan vizet húztam a kútból, zsebkendőmet megáztattam benne, majd kifacsartam és végig töröltem a keserű dühtől égő homlokát, majd az arcát is, ahol szétfolytak könnyei, aztán elkezdtük mosni a beleket. Anyám három ujjával szétfeszítette a bél száját, én a pléhcsuporból öntöttem bele a vizet. Többször megismételtük ezt meleg vízzel is, amit már nagyapám hozott ki nekünk. Csak azért hagyta ott a pálinkázást, mondta anyám, mert Magyarai sógor is biztos átment a másik szobába, az asszonyokhoz, hogy még utoljára ránézzen a rotyogó hentes mártásra, esetleg szórjon rá még egy csipetnyi borsot, csípősíteni kell, mivel sok benne a kövér húsfalat. Ahol Magyarai sógor ölte a disznót, ott nem hiányozhatott a puliszka mellől az ő receptje szerint készített borsos vagy hentes mártás. Ő, ha puskát fognak rá, akkor sem mártogatja a puliszkát a sült hús pillanatok alatt kihűlő rozsdás zsírjában, ahogyan más házaknál teszik ilyenkor.

Anyám leszivárogtatta a dagasztótálba helyezett belekről a maradék vizet, majd a hóna alá kapta és elindult befelé a házba, miután rendet rakok magunk után, menjek be én is, mondta az ajtóból visszafordulva. Büszke voltam magamra, hogy béltisztítás előtt egy öl szalmát szórtam a lábunk alá, könnyebb volt összetakarítani a lágy ganét. Egy vödör friss vízzel mentem be a házba. A zöld kamraajtó előtt találkoztam nagyapámmal, egy újabb üveg pálinkával igyekezett vissza az első házba, ahol disznóöléskor „fehércseléd” nem tartózkodhatott. Szólt anyámnak, hogy vegye el tőlem a vödröt, én meg menjek utána. Az asztal melletti karos padra ültetett. Jobbról Magyarai sógor, balról nagyanyám bátyja, Erdei Mihály bácsi dúdoltak kipi-

rosodott orcával. A nótát bizonyára Erdei Mihály bácsi kezdhette, mert azt fújták, hogy Akkor szép a huszár, s én tudtam, Erdei sógor tényleg huszár volt. Hallgattam szép hangját és lestem szájából a szavakat. Átölelt és pálinkát töltött nekem. Ne idd meg, csak koccints vele, mondta, de a nótámat az utolsó soráig tanuld meg! Utána nagyapám ölelt magához, s tanítani kezdte nekem azt a nótát, hogy Sárját virágzik a repce. Miután már egyedül is elénekeltem, Erdei sógor újra átölelt, és azt mondta, hogy mondjam meg nagyapámnak, máskor ne ilyen semmi énekre tanítson. A csipkelődésre nagyapám dallal válaszolt, amelyben arról panaszkodott, hogy Bandi lova csak a földet kapálja, mert hosszú szabadságra van a gazdája. A nóta célba ért, Erdei Mihály bácsi is énekelni kezdte. A nóta befejeztével azért még szúrta egyet nagyapámba: nem is gondoltam volna, hogy a mezei munkaszolgálatos katonák is tudtak ilyet énekelni! Nagyapám erre szánt válaszát már sohasem ismerhetjük meg, anyám hirtelen ajtónyitása megszakította a két ember gondolatmenetét. Nagy tál borsos mártást és lapítónyi puliszkát tett elénk, és nagy hangon felszólította a füstölőket, hogy azonnal oltásák el cigarettáikat, mert most enni kell. Magyarai sógor lassan a csizmaszárába dugta az asztalon heverő késeit, az evéshez már nem maradt ereje, fejét az asztalra hajtva elaludt. Nagyapám továbbra is csak inni és szivarozni akart, Erdei Mihály bácsi meg azt mondta, egyedül ő sem eszik, én szívesen ettem volna vele, de nem ízlett a csípős, kesernyés mártás. Ekkor toppant be apám egy vödör friss Pázsint-kúti vízzel a kezében, de hiába, nem ivott belőle senki, ránk nézett és azt mondta, ő nem éhes, inkább megy hurkát tölteni. Délre járt az idő, Erdei Mihály bácsi sürgős teendőire hivatkozva elkészönt, Magyarai sógor még aludt, nagyapám ivócimborák nélkül maradt. Ingerülten felállt az asztaltól és kiment a konyhába. Jól sejtettem, megint anyámmal kötekedett. Miért szakad a bél? – kérdezte ordítva anyámtól. Bizonyára nem vigyáztál eléggé a pucolásnál, nagy sietségedben összevagdostad! Anyám szeméből megint folyni kezdtek a könnyek, egy szó sem hagyta el ajkát, visszanyelt mindent, csak szóta, szóta könnyeivel a kolbászhúst. Apám sem kelt védelmére, őt már egyszer elűzte nagyapám a telkéről. A félálomban leledző Magyarai sógort karon fogta törekeny felesége és elindultak hazafelé. A hentesnek járó kóstolót már nem tudták magukkal vinni, a feleségnek a nagydarab ember cipelése is igazi megterhelést jelentett. Mi is szedelőzködtünk, érintetlenül hagyott edényeinket onnan vettük el, ahová tettük. Nagyanyám egy ujjnyi májas hurkát, kolbászt, féltényérnyi húst süllyesztett a nálam lévő fazekunkba. A sötétség és csúszósság miatt nem rövidítettünk, végigmentünk a Kisutcán, majd Viski Sári pusztulásnak indult háza előtt a Boroskút irányába tértünk. Halvány lámpafény világított a házban, Viski Sári mosolyogva állt a tükör előtt és hosszú ősz haját fésülte. Anyám kivette fazekamból a disznótoros ázalékot és bevitte a bomlott elméjű asszonynak, aki jobb napokat is megélt, valamikor marhákkal és gabonával kupekedett, olykor a kocsmába is bekeveredett. Szivarozott és ivott az emberekkel. Ő már mindenkinek csak „Viskisári”, de most újra egy vásári pecsenyesütő asztalánál képzelheti magát.

Jakutia, a természetes ízek hazája

I. Halételek

A legutóbbi három számunkban az Ural két oldalán élő finnugor nyelvrokainak ételivel ismerkedtünk két magyar kutató élményei alapján. Az Uráltól kelet felé még ötezer kilométert kell megtenni, hogy eljussunk a világ egyik legzordabb éghajlatú vidékére, az Északkelet-Szibériában fekvő Jakutföldre, más néven (a jakutok által beszélt, a török nyelvek családjába tartozó szaha nyelvről) a Szaha Köztársaságba. Hogyan keveredtünk ide? Nos, egyik fiatal kollégám, Mészáros Csaba révén, aki összesen több mint három évet töltött Jakutiában (ebből tizennégy hónapot „terepe”), a Jakutszki Állami Egyetemen szerzett diplomát, később ugyanitt kulturális antropológiát oktatott.

JAKUTIA, A FAGY ÉS A GYÉMÁNT BIRODALMA

Az Oroszországi Föderációhoz tartozó Szaha Köztársaság területileg nem csak Oroszország, de a világ legnagyobb önálló államisággal nem rendelkező közigazgatási egysége. Hárommillió négyzetkilométernyi területének nyolctizede tajga, a többi tundra és sarki síkság. Kilencszázötvenezer lakosságának fele jakut (önelnevezéssel szaha), negyvenegy százaléka orosz. A legnagyobb létszámú őslakos nemzeti kisebbségét az evenkik alkotják. Éghajlata rendkívül barátságtalan; fővárosa, Jakutszk a leghidegebb város, ahol ember él. Képzeljünk magunk elé egy olyan világot, ahol hét-nyolc hónap a tél -40°C átlaghőmérsékletű januárral, és két hónap a nyár átlagosan $+18-19^{\circ}\text{C}$ -os júliussal. De a hőmérsékleti kilengések ennél jóval nagyobbak: télen előfordul $-50-60^{\circ}\text{C}$, nyáron $+30-40^{\circ}\text{C}$ is, s ne feledkezzünk meg a sarkvidékhez közeli vidékekre jellemző téli sötétségről, meg a nyári, álmatlan fehér éjszakákról sem. Jakutia lakossága hagyományosan halászó-vadászó, gyűjtögető, állattartó életmódot folytat, ám a föld alatt rejlő ásványkincsek (gyémánt, arany) és a tajga vörösfenyő állománya az orosz, majd szovjet iparosítás célterületévé tette a tájat. Jakutiáról és étkezési szokásairól Mészáros Csabát kérdeztem.

*

Halválaszték a piacon

– *Hogyan kerültél Jakutiába?*

– Ez egy régi történet. Középiskolás koromban költő szerettem volna lenni, ezért sokféle irodalmat olvastam, közte egy jukagir író, Tekki Odulok novelláit, amelyek a *Szovjet Irodalom* című folyóiratban jelentek meg magyarul. Ezek az írások izgalmas világot tártak fel előttem, és akkor körvonalazódott bennem az elképzelés, hogy ha valaha néprajzos leszek, akkor mindenképpen ott szeretnék kutatni. A másik indok, hogy az ember csak akkor ismeri meg igazán a saját kultúráját, ha egy másikkal összeveti. S mivel nálunk a Szibéria-kutatásnak nagy hagyománya van, kézenfekvő volt, hogy arafelé igyekeztem én is. Minthogy jakut szak nem létezik nálunk, mongol szakra jelentkeztem, s ezen keresztül jutottam el végül Jakutiába.

– *Azért elég vagány dolog egy ilyen helyre elindulni egyetemistaként, s aztán éveket el is tölteni ott. Nyilván elég nagy kulturális sokk lehetett számodra jakutiai élet, és ezen belül is a gasztronómiai sajátosságok.*

– Nekem óriási szerencsém van ezzel, mert nem vagyok „vegán” típus. Nagyon szeretem a halakat – rengeteg finom hal van ott; imádom a húsféleségeket, különösen a belsőségeket. Így az első pillanattól az utolsóig gasztronómiai paradicsomban érezhettem magam. Talán egyetlenegyszer fordult elő probléma, amikor életemben először ettem főtt és kihűlt nyombelet ilyen hasi cseplesszel (hájjal). Mondták is, hogy óvatosan egyem, mert elég zsíros, de nekem nagyon ízlett, így sorra vagdostam a kis darabokat, beletuntoltam sóba és csak ettem jó étvágygal. Mit mondjak, aznap éjszaka elég sűrűn látogattam a kinti budit, ami a háztól olyan százötven méterre volt, és hát mínusz negyven fokban ez, az öltözés miatt nem olyan egyszerű... De, ezt az esetet leszámítva, soha semmilyen gondom nem volt. Inkább érdeklődés és gasztronómiai élvezetek jellemezték az ottléteket. Szinte minden ízlett.

– *Említetted, hogy a falatokat sóba mártogattad. Elég sok nyers vagy főtt ételt így esznek, nem?*

– Van, aki még sót sem kér a falatokhoz, mert azt gondolja, hogy az csak elrontaná az ízt. Egyébként azokon a helyeken, ahol az állatok jó takarmányon nőnek fel, az ízük is nagyon finom. Az ottani marhahús íze „ég és föld” ahhoz képest, amit mi eszünk. Az állatok kizárólag az ottani szubarktikus viszonyok közt növő füvet eszik – nyáron legelve, télen széna formájában. Ma már ugyan létezik táp is, de olyan drága, hogy nagyon keveset használnak.

– *Azért ma már nem teljesen hagyományos az étkezés, különösen a városokban. Mi a különbség falu és város között e tekintetben?*

– A mai étrend más, mint régen: a hétköznapi napokban alapvetően krumpli, vagy tészta hússal. A faluban ugyanez, csak jóval szegényesebben. Ennek ellenére azért vidéken jóval gyakrabban lehet hagyományos jakut ételeket enni, olyanokat, amikhez a városban nem juthatunk hozzá. Például, ha valaki igazán finom jakut halászlét akar enni, vidéken egye és ne a városban.

– *Milyen a jakut halászlé?*

– A középső jakut területeken kizárólag kárászból (szobo) készítik. Ahogyan nálunk azt mondják, hogy a legfinomabb a makói hagyomány vagy a szegedi paprika, úgy ott a kárásznak vannak meg a „dialektus-területei”. Gyakorlatilag minden tónak sajátos íze van, és a helybéli emberek pontosan tudják, hogy melyik tóból milyen fajta kárász fogható. Attól függően választják ki a fajtát, hogy milyen étel lesz belőle. A kárásznak két fő elkészítési módja van: a levesbe főzés, illetve a sütés. Ez utóbbi ugyanaz, mint nálunk, és ez az újabb keletű is: paprikás lisztben megforgatják és bő zsiradékban kisütik. A leveskészítés is pofonegyszerű: fogod a halat, az a jó, ha olyan friss, hogy „még mozog”, lepikkelyezed, a második és harmadik borda között finoman bemetszed, óvatosan benyúlsz a kisujjaddal, kihúzod egy kicsit a vastagbelét és arról leszeded az epéjét. Nagyon kell vigyázni, hogy egy picit epe se maradjon. Utána lemosod, és már teszed is a levesbe.

– *A belével együtt?*

– Úgy, ahogy mondd! Ezekon a kis halakon nem sok a hús, az igazi finomság az, ami bennük van: a belek, az ikra vagy a haltej. Any-

A kályha felett a bogrács, amiben a kárászlevest szokták főzni

nyi sós vízben teszik fel, amennyi ellepi, majd amikor megfőtt, egy kis vad fokhagymát meg tejet adnak hozzá, és máris fantasztikus étel lesz belőle. Úgy eszik, hogy a halakat kiveszik, egy újságpapírról külön elfogyasztják, a levét pedig kimerik pohárba és megisszák. Úgy néz ki, mint a tej, de nagyon intenzív, zamatos kárász-íze van. Sokan mondják nálunk, hogy az édesvízi hálnak pocsolya-íze van. Na, nekik kellene ezt megköstölteniük! A halpénzből és a halcsontból régen kocsonyát is készítettek.

A kárász egyébként nem egyszerűen egy hal; nagyon gazdag kulturális kontextussal van körülvéve. Jakutiában egyébként nagyon sokfél hal él, lazacfélék, kecsege, szibériai tokfélék, amiket mi értékesebbnek tartanánk, de a jakutok számára mégis a kárász a legfontosabb.

– *Mondanál néhány példát a kárászhoz fűződő hiedelmekre, szokásokra?*

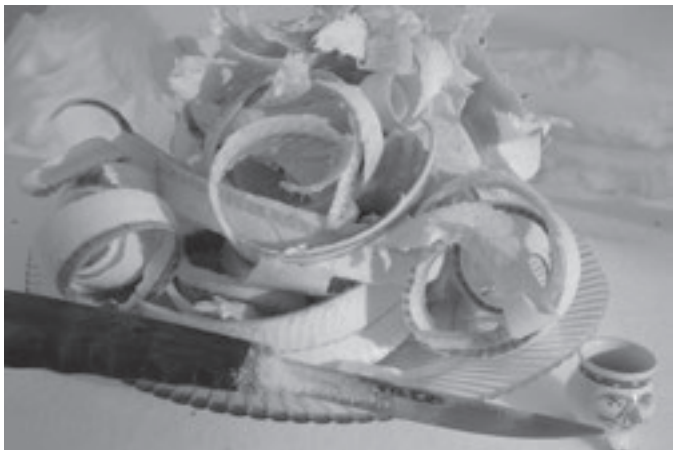
– A kárászt és a belőle készült ételeket gyógyszerként is használják. Azt mondják, hogy aki ebből a halléből iszik lefekvés előtt, annak tökéletes álma lesz. Vagy például annakidején, ha egy fiatal férfi elment háztűznézőbe – magyarul talán így mondanánk, amikor a feleségül választott lány rokonait meglátogatta –, akkor mindig kárászt adtak neki enni. Így „tesztelték”. Mert ahogyan ette a kárászt, amilyen szépen lepucolta a csontról a húst, úgy, hogy az lehetőleg egyben maradjon, amennyire gyorsan vagy lassan ette, abból következtettek a jellemére, arra, hogy milyen ügyes, mennyire szeret apróságokkal elbíbelődni. Tehát komoly esztétikája van annak, hogyan kell enni a kárászt. Előfordult egyszer, hogy elkezdtem a kárászt enni, és egy öregember rámszólt (itt Csaba szaha nyelven idézi a számomra érthetetlen mondatot), hogy „te ugyanúgy eszed azt a halat, ahogy a holló a döglött marha hátát kikezdi”. Tehát nem illik a halevést a hátán kezdeni, mert akkor úgy eszem, mintha döngőt lakmároznék.

– *Vajon honnan ered a kárász kivételes szerepe a többi halhoz képest?*

– A hal a szibériai népek elképzelései szerint általában alvilági lény. Ez alól a jakutoknál csak két kivétel van, a kárász és a fűr-

A kárász tartósítása

A sztroganyina

ge cselle – horgásznyelven „sneci”, jakutul *mundu* vagy *küöneh* –, amelyeket tejtermékkel összekeverve is készíthetnek. Ennek egyik típusát hívják *barcsa*-nak, a másik pedig az *aghavan*. Ez egy savanyú tejjel erjesztett halas étel, nagyon intenzív ízű, tényleg erőt próbáló dolog. De nem is ez a lényeg, hanem az, hogy a tejtermék, ami a jakutoknál állandó kapcsolatot létesít a felső világgal, és a hal összekeveredik az ételben. Ez jól mutatja, hogy ezek a fajták nem olyanok, mint a többi hal.

A másik fontos jelenség, hogy magára az eljárásra, ahogy megölik, megtisztítják ezeket a halakat, ugyanazt a kifejezést használják, mint amikor lovat áldoznak rituálisan. A kárásznál ezt úgy hívják, hogy *üösz tardar*. Az *üösz* egyszerre jelent aortát és epét. A kárásznál az epét, a lónál az aortát kell kihúzni. A módszer gyakorlatilag mindkettőnél ugyanaz. Vagy, ha megnézzük a találós kérdéseket, a kárászra nem „állat”-ként vagy „hal”-ként kérdezik rá, hanem „jószág”-ként. Például: „Ki az a jószág, akinek ezer ezüstpénze van?”. A helyes válasz a kárász, és biztosan nem lehet – mondjuk – a csuka.

– *Amikor kicsit utánanézttem a jakut gasztronómiának a jakutiai orosz nyelvű hírportálokon és az orosz televízió egyik gasztronómiai műsorában, először a vékonyra szeletelt, fagyasztott hallal találkoztam. Ahogy láttam, erre a csemegére alapozva „Jakutia íze” címmel még versenyekkel egybekötött gasztronómiai fesztivált is szerveznek. A csapatok teljesítményét a szakértő zsüri aszerint értékeli, hogy milyen gyorsan, ügyesen forgácsolják a halat és milyen esztétikusan rendezik el a tálon.*

– Így van. Ezt az ételt úgy hívják, hogy *kisz balik*. A magyar „kés” szóhoz hasonlító *kisz* a vágást jelenti, a *balik* a halat. Oroszul az étel neve „sztroganyina”. A legjobb fajta ehhez a vágott halhoz a *csir*, ezt az orosz nevet használják, ami Észak-Jakutiában él, és ebből is a tavi a legalkalmasabb. A folyami azért nem, mert olyan gyors, mint egy Forma 1-es autó és kevés rajta a zsír. A tavi petyhüdebb, viszont sokkal zsírosabb. Jakutul *mungur* a neve, ami a letöppedő,

Kártyajás Tarbaga faluban

Közös uzsonna a tó jegén

gömbölyded pofájára utal – magyarul szibériai galócának hívják. Egy másik fajtából is készítenek ugyanilyen típusú ételt: ez oroszul „mukszun”, jakutul *csorboghor*, ami kiugró pofájára utal. A gömbölyded pofájú a legfinomabb, s ugyanúgy, ahogyan a kárásznak, ennek is vannak különböző területei. A Jana folyó torkolatvidékéről, Csokordáhból származnak a legfinomabbak. A piacon is így, a származási hely feltüntetésével árusítják őket.

– *Az elkészítése nagyon egyszerűnek tűnik a fotók alapján, de azért biztosan megvan ennek is a maga fortélyja.*

– Fontos, hogy nem teljesen fagyott állapotában, hanem amikor a mínusz negyvenből valamennyire felengedett, akkor kell nekiállni. Az ember vesz egy újságpapírt; ha fapadló van, akkor elég enynyi, ha nem, akkor egy vágódeszkát. Arra ráteszi úgy a halat, hogy a lába közé fogja a fejével lefelé. A farkánál előbb erősen bevágja és a bőrét lefaragja róla. Amikor ezzel megvan, elkezdti ügyesen szeletelni. A legfinomabb – egyben legzsírosabb – a hasi része, ezt egy vágással szokták lenyesni és utána felszeletelik apró darabkákra. Ez egy kicsit csontos is, de a legízletesebb a zsírossága miatt. Utána a többi részét finoman végighasítják, olyan vékonyan és hosszú szeletben, amennyire csak tudják, és még fagyos állapotában fogyasztják. Szálka is van benne valamennyi, de az eljegesedett szálkát az ember simán lenyeli vagy elropogatja, van aki kiköpi.

Van a szibériai galócának, vagy még inkább az ehhez hasonló, Oroszország-szerte „omul” néven ismert halfajtának egy másik elkészítési módja is. Fagyott állapotában apró kockákra darabolják, sózzák, borsozzák, kevés fokhagymával ízesítik és egy kis olajjal összekeverik. Ezt hívják úgy, hogy *indigirka* saláta – az Indigirka egy folyó –, és igazán ínycsiklandó fogás.

– *Ezek szerint a jakutok a természetes ízeket részesítik előnyben, fűszereket nem igazán használnak.*

– Abszolút így van. Minél kevésbé dolgozzák fel a halakat, annál intenzívebb, esszenciálisabb íze van. Hagyományosan csak sóval fűszereztek, ehhez társulhatott a vadhagyma, vad fokhagyma és egyéb zöldfűszerek, amelyeket elsősorban a tejtermékekhez használtak. (Ezekről a folytatásban beszélünk majd.)

*

Mészáros Csaba jakutiai kutatásának eredményei számos magyar és idegen nyelvű tanulmány mellett kötetben is megjelentek, amelyet melegen ajánlok az olvasók figyelmébe. Annál is inkább, mivel Csaba jó szervezőképességének köszönhetően az idén élőben is találkozhatunk jakut hagyományörzőkkel, sőt, ha minden igaz, néhány ételt is megkóstolhatunk. A *Tekintély és bizalom – Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben* című kötet a L'Harmattan kiadónál jelent meg 2013-ban. Az interneten elektronikus formában is elérhető: [http://real.mtak.hu/6135/7/Mészáros_Tekintély_kisméret_\(1\).pdf](http://real.mtak.hu/6135/7/Mészáros_Tekintély_kisméret_(1).pdf)

Juhász Katalin

Társadalmi ideológia vagy nemzeti művészet?

A magyar néptáncmozgalom a korai időkben – III.

A REGÖSCSERKÉSZET

A harmadik attitűdöt a népzenevel és néptáncjal kapcsolatban a két világháború között, illetve a második világháborút követő években azok jelentik, akik lehetségesnek gondolták a parasztság mint osztály problémáinak megoldását és egyidejűleg a paraszti művészeti hagyományok továbbélését, akár a megváltozott életmód körülményei között is.

Sok értelmiségi fiatalra volt jellemző a két világháború között, hogy a parasztsággal eleve a népdalok szeretetének és a népzene iránti érdeklődésnek köszönhetően került kapcsolatba, és később, a falvakat járva ismerte fel a parasztság nyomora és problémái közötti társadalmi összefüggéseket.

„A fiatalok között valóban kialakult egy olyan mozgalmi típus, amely egyszerre és egyaránt érdeklődött a népdal és az ország (elsősorban a parasztság) társadalmi helyzete iránt, egy-egy országjárás, táborozás során a kétféle érdeklődés magától értetődően egyesült.”¹ – írta Vitányi Iván, aki maga is ezt az utat járta be: a Bartók Béla iránti rajongástól jutott el a népzene szeretetéhez, majd onnan a társadalomtudományok iránti érdeklődéshez.

Ilyen, népművészetet szerető, egyben szociálisan érzékeny fiatalok először a regöscserkészletben nevelődtek ki. A regöscserkészlet a '20-as években kezdett szerveződni, elsősorban a cserkészek által olyannyira tisztelt tanár (és a népi írókra is nagyban ható filozófus), Karácsony Sándor kezdeményezésére.² (Egyik mintája az 1895-ben induló, és az 1920-as években is működő német Wandervogel-mozgalom volt.)³ A regöscserkészek a túrák mellett amatőr néprajzi gyűjtéseket szerveztek, „saját használatra” gyűjtöttek elsősorban népdalokat, később táncokat is. Közben persze megismerkedtek a falu életével, mindennapi nehézségeivel. A regöscserkészek számára kiadott útmutató könyvecske, a Regös kalendárium írója, Morvay Péter valószínűleg nem véletlenül fogalmazott úgy, hogy írásából társadalmi üzenetet is ki lehessen olvasni: „A mozgalmunkban eltöltött esztendő alatt kialakított cserkészlelkület, a teljesen átélte, vérré vált nemzeti kultúra, s a regölés gyakorlati módszereiben való jártasság teszi a regöscserkészlet alkalmassá arra, hogy a magyar dal, mese, tánc, játék varázsszereivel végbevigye a nagy varázslást: a széttagolt magyar társadalom összeregölését.”⁴

A kezdetben szűk körű felhasználásra gyűjtött dalok és táncok idővel színpadi előadások alapanyagai lettek.

Tagadhatatlan, hogy a regösmozgalomnak (elsősorban szellemiségének) szintén nagy hatása volt a táncmozgalomra. Regöscserkészletként kezdte táncos pályafutását a híres koreográfus, Rábai Miklós, a táncmozgalom későbbi emblematikus alakjai közül pedig Timár Sándor, Martin György, Pesovár Ernő és Pesovár Ferenc.

*

HATÁRON TÚLI KEZDEMÉNYEZÉSEK

Kitérőként meg kell említeni, hogy a regöscserkészlet nem csak a magyarországi magyarok körében létezett, igen elterjedt lett a határon túl is, elsősorban Csehszlovákiában, ahol a '20-as években a magyar regöscserkész-csapatokból új ifjúsági mozgalom nőtt ki Sarló néven.⁵ A Sarló később egyre inkább eltávolodott eredeti, regöscserkész-mozgalom jellegétől, és később a népfrent-gondolat (az antifasiszta demokratikus összefogás) szószólója lett. Deklarálta együttműködését a cseh, szlovák és német baloldali mozgalmakkal is.

Érdemes külön megemlékezni a Sarló egyik vezetőjéről, Balogh Edgárról. Ő 1906-ban Temesváron született, de mivel családja hamar Csehszlovákiába költözött át, a gimnáziumot Pozsonyban, az

egyetemet pedig Prágában végezte. Ő is a regöscserkészek szokásos útját járta be, amely a népdal- és néptáncgyűjtések megszervezésétől vezetett a szociográfiához és a társadalmi szolidaritás gondolatához.⁶ 1935-ben már ismert publicista és baloldali aktivista volt, amikor rendezetlen állampolgárságára hivatkozva kiutasították Csehszlovákiából. Balogh Edgár ekkor visszatért Romániába, ahol azonnal behívták katonának. Emlékiratai szerint a hadseregben oltniai bajtársaitól nemcsak a román nyelvet tanulta meg, hanem táncaikat is.⁷ Leszerelése után a kolozsvári Korunk folyóirat munkatársa lett, amely a népfrent-politika, a demokratikus összefogás és a nemzetiségek közötti együttműködés erdélyi szószólója volt. Balogh tehát ugyanazt folytatta Romániában is, amit a Sarló vezetőjeként. A népművészetet továbbra is eszköznek tekintette a nép (azaz a parasztság) megismeréséhez, de egyben a társadalom egy majdani demokratikus átalakításához is. Ennek szellemében szervezte meg a kolozsvári Bokréta mozgalmat. Ez, bár nevében emlékeztetett a Gyöngyösbokrétára, attól eltérő koncepciót képviselt. Kolozsváron, Erdély egyik központi nagyvárosában rengeteg faluról jövő fiatal ember dolgozott munkásként, cselédként. Egy-egy falu fiataljai rendszeresen tartottak összejöveteleket, amelyeken tánca is sor került. Balogh Edgár azonban olyan bált akart rendezni, amelyen több falu fiataljait összehozhatja, olyanokat, akik egyébként nem találkoznának, vagy ha találkoznának is, valószínűleg bizalmatlanok lennének egymás iránt. Az első ilyen táncalkalomra 1937 szeptemberében került sor a kolozsvári tiszti kaszinó épületében. Az eseményen Tordaszentlászlórol, Székről, Nyáradmagyarósról, Szászlónáról, Magyarfenesről, Györgyfalváról és Kolozsvár külvárosából, a Hóstátból érkezett fiatalok mutatták be egymásnak táncaikat ünnepi viseletükbe öltözve. (Arról sehol nem találni adatot, hogy a zenészeket mindehhez honnan sikerült toborozni, pedig a felsorolt falvak eléggé eltérő zenei és táncos kultúrával rendelkeztek.) Az esemény igen sikeres volt, erről Balogh Edgár pár nappal később a Korunkban is beszámolt: „Nyolcvannégy legény és leány mutatta be ősi néptáncaikat, hogy a mulatás örök emberi nyíltságában közelebb kerüljön egymáshoz városi és falusi, iparos és kézműves, munkás és szolga. (...) Mégsem volt ez afféle gyöngyösbokréta-cécó, idegenforgalmi látványosság. A színes párok egymásnak mutatták be táncaikat. (...) Dolgozó magyarok a dolgozó magyaroknak.”⁸

Évekkel később, emlékirataiban még ékeesebb szavakkal emlékezett meg az eseményről: „Ilyesmi még nem volt: a cselédnép színes viseletében ide vonult fel, kezet fogtak, mint a sportmutatványok előtt a játékosok (...), s nagy kört alakítva egymásnak mutatták be ősi táncrendjeiket. (...) A boldog fiatalok először léptek ki megalázott sorsuk rejtekéből s hívei maradtak a népfrentmozgalomnak.”⁹

Később Balogh Edgárt vádák is érték, éppen azzal kapcsolatban, hogy a magyarországi Gyöngyösbokréta magamutogató színpadiasságát akarja Erdélybe is behozni.¹⁰ A szervezők azonban megvédték magukat: a „megtévesztő” név ellenére az esemény célja nem az „úri közönség” színpadi szórakoztatása volt, hanem alkalom teremtése a munkásoknak és cselédeknek az ismerkedésre, egyben valamiféle harcosszöveget erősítése is bennük, hogy művészetükkel és munkájukkal értéket képviseljenek. Az esemény nem melleleg afféle „reklámként” is szolgált a pár nappal később kezdődő, erdélyi írók által szervezett Marosvásárhelyi Találkozóhoz, amely hasonlóan nagyszabású eseménye volt a népi és népfrentos-kommunista ellenzéknek Erdélyben, mint a hat évvel későbbi Magyar Élet-tábor Balatonszárszón a magyarországiaknak. A résztvevő táncosok emelkül még egy-egy könyvet is kaptak Tamási Áron és Balázs Ferenc

műveiből, valamint belépőjegyeket Kós Károly *Budai Nagy Antal* című színdarabjának bemutatójára.¹¹

Tehát, ha úgy vesszük, akár ez a kolozsvári esemény is tekinthető a táncházmozgalom korai előfutárának, amennyiben a paraszti életmódból kiszakadófélben lévő fiatalokat ösztönözt arra, hogy művészi hagyományait megváltozott életkörülményeik között se adják fel. Igaz, az elkövetkező időkben az eseménynek nemigen lett nagyszabású folytatása.

Mindenesetre a fentiekből látszik, hogy mi lehetett a regöscserkészlet, illetve az ennek nyomán meginduló háború előtti néptáncmozgalom lassanként megfogalmazódó célja, illetve ideológiája: hogyan lehetett összekötni a parasztság anyagi felemelkedésének és szellemi művelődésének gondolatát a parasztkultúra, a hagyomány megőrzésével. A mozgalom akkori lelkes résztvevőinek célja az volt, hogy a paraszti hagyományokat nemzeti művészetté tegyék, azaz több társadalmi réteg közös kincsévé, sőt az adott helyzetben megbékélésük és összefogásuk eszközévé, vagy legalábbis annak kifejezőjévé.¹² (Szemben – mint láttuk – a Gyöngyösbokrétával, amely csak *kifelé*, azaz a külföld felé reprezentálta speciálisan magyar művészeti termékként a néptáncot, *befelé* meg akarta tartani egy réteg, a parasztság sajátjának.) Nem véletlen, hogy a második világháborút közvetlenül megelőző időszakban a Gyöngyösbokrétán kívül elsősorban olyanok foglalkoztak néptáncal, akik egyben a népfront-eszme terjesztői, szószólói is voltak.

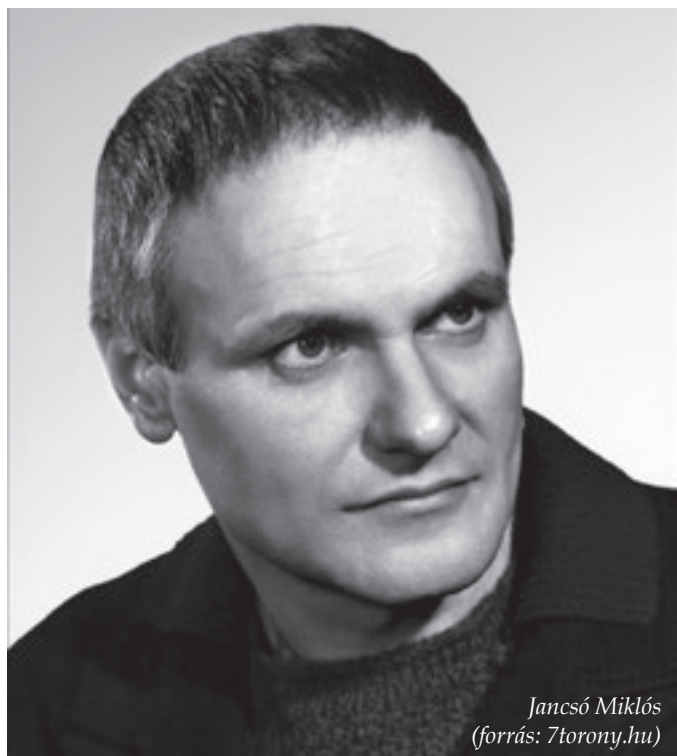
*

A MUHARAY EGYÜTTES ÉS IDEOLÓGIÁJA

Magyarországon a '30-as évek végén és a '40-es évek elején kezdtek a korábban viszonylag kötetlenül működő, csak alkalmilag fellépő regös csapatok állandó kórusokká és táncegyüttesekké összeállni. A legnagyobb ilyen együttes keretét furcsa módon éppen a fiatalok katonai nevelését szolgáló, államilag irányított levente-mozgalom adta. A Levente Együttes tagjai nagyrészt egykori regöscserkészek voltak, egyben olyan vallásos ifjúsági szervezetek tagjai, mint a KIE (Keresztyén Ifjak Egyesülete), a Soli Deo Gloria és az ennek a keretében szerveződő Kabay Márton Kör és a Csipkés Kör.¹³ De már nemcsak gimnáziumi, főiskolás és egyetemista diákok kerültek be az együttesbe, hanem munkás ifik is, elsősorban a Magyar Optikai Művek (MOM) dolgozói közül.¹⁴ A tagok tehát több helyről és társadalmi rétegből verbuválódtak.

Az együttes vezetője 1940-ben Muharay Elemér lett, aki kalandos ifjúsága után Magyarországra visszatérve a '30-as években színészként és színházi rendezőként kereste a kenyerét. Paulinihoz hasonlóan megpróbálkozott a falusi amatőr színjátszás szervezésével (a Fóti Faluszínpad vezetője volt). A Levente Együttesből olyan csapatot akart csinálni, amely egyszerre ének-, tánc- és játékegyüttes, amely komplexitásával megújíthatja a magyar színház formanyelvét. Muharay ugyanis a paraszti tánc továbbéltetésére azt látta a legjobb lehetőségnek, ha a néptánc mint mozgásművészeti forma a színházművészet eszközévé is válik.¹⁵ A koncepció megvalósításának teljes lendülettel azonban csak a háború után vághatott neki. 1945-ben az együttes (amelynek számos tagja az antifasiszta ellenállási mozgalom tagjaként tevékenykedett) újjáalakult, de most már Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttes néven, a köznyelv azonban csak Muharay Együttesnek hívta. Elkövetkezendő két éves működése alatt rendkívül sokoldalú és intenzív munkát végzett, és elmondható, hogy nagy hatást tett az akkori ifjúságra, valóban motorja és úttörője volt az akkor fellendülő néptáncmozgalomnak.

Műsoraiban érdekes elegyét adta a hagyományörzésnek és az avantgárd művészeteknek. Egyaránt voltak tisztán néptáncos és tisztán énekes számaik (ez utóbbiakban népballadákat és Bartók-kórusműveket is előadtak), illetve olyan műsoraik, amelyekben egyaránt szerepet kapott a színjátszás, a tánc és az egyéb mozgás-

Jancsó Miklós
(forrás: 7torony.hu)

művészeti formák.¹⁶ (Ez utóbbi zenés színdarabok szinte kizárólag mesejátékok voltak. Az együttes feloszlásához 1947-ben valószínűleg az is hozzájárult, hogy a legtöbb tagnak elege lett a faluszínpadokat idéző „gyerekdarabokból”, komolyabb műfajok felé akartak továbblépni.) Emellett fontos volt, hogy az együttes a háború után már rendezett saját körben olyan összejöveteleket is, ahol a maguk öröme, kötetlen formában táncolták azokat a táncokat, amelyeket a színpadi előadásokhoz elsajátítottak.¹⁷ Ilyen szempontból tehát ők is mai értelemben vett „táncházakat” szerveztek. (Amennyire a visszaemlékezésből ki lehet venni, az ilyen alkalmakon nemcsak a Muharay Együttes, hanem bizonyos népi kollégista együttesek táncosai is jelen voltak.)¹⁸

Muharay egyébként elsősorban a színjátszó munkát vezette, a táncot Molnár István és a később inkább szobrászként híressé váló Szabó Iván oktatták, a zenei vezető az ismert népzenekutató, Balla Péter volt. A tagságról is elmondható, hogy olyan elkötelezett fiatalok gyűltek itt össze, akiket a Muharay Együttes későbbi tevékenységükben is nagyban inspirált. Néhány példa: Benedek Árpádból híres színházi rendező, a kórust vezető Vass Lajosból hivatásos karvezető és zeneszerző lett, László-Bencsik Sándor (civilben szociológus) később is szervezett amatőr táncegyütteseket, Körtvélyes Géza tánc-esztétaként az együttes furulyása volt, Béres Ferenc pedig énekesként lett ismert. Néprajzkutatóként folytatta pályafutását Kaposi Edit és Pálfi Csaba, a fent idézett Gyöngyösbokrétatanulmány szerzője. Szintén az együttes tagja volt Jancsó Miklós, aki később filmjeiben próbálta megvalósítani azt a dinamikus táncos-mozgásművészeti koncepciót, amit Muharay a színházban elképzelt.¹⁹ Az együttes legfőbb krónikása és ideológusa azonban a már többször emlegetett Vitézy Iván lett. Ő tulajdonképpen már akkor, húsz-huszonkét évesen egész filozófiát épített fel az együttes működésére és a közösség szervezése köré. (Pontosan ezt a filozófiát foglalta össze említett, *Öt meg öt az tizenhárom* című memoárjában.) Röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy szerinte az embernek kettős felszabadulásra van szüksége: egyrészt társadalmi felszabadulásra (az elnyomás és kizsákmányolás alól), amelynek eszköze a (nem feltétlenül véres) forradalom, másrészt egyéni felszabadulásra (saját személyes gátjai alól), amelynek eszköze az önművelés, adott esetben valamilyen művészeti tevékenység. Az egyéni felszabadulás

JEGYZETEK

1. M. KISS Sándor – VITÁNYI Iván: A Magyar Diákok Szabadságfrontja. Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű Szervezőbizottsága, Budapest, 1983. 21. o.
2. U. o. 22. o.
3. PETHŐ Villő: Az életreform és a zenei mozgalmak. In: Iskolakultúra 2009/1-2. 3-19. o. (4. o.)
4. MORVAY Péter: Regös kalendárium. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 1943.
5. Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok. Szerk.: Sándor László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest – Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1978.; A Sarló hatósugarában. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok. Szerk.: Sándor László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
6. Balogh Edgár csehszlovákiai éveiről szóló emlékiratai: BALOGH Edgár: Hét próba. Egy nemzedék története 1924-1934. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981.
7. Erről emlékiratai második (erdélyi éveiről szóló) részében emlékezik meg. BALOGH Edgár: Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981.
8. BALOGH Edgár: Kolozsvári Bokréta. In: Uő: Duna-völgyi párbeszéd. Cikkek, tanulmányok, dokumentumok 1929-1972. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 245-248. (245. o.)
9. BALOGH: Szolgálatban 48-49. o.
10. U. o. 48. o. A vád az eseményen jelen nem lévő Szentimrei Jenő írótól származott. Szentimrei valószínűleg nem olvasta Balogh fent idézett tudósítását, amelyben leszögezte: nincs köze a Paulini-féle Gyöngyösbokréta-koncepcióhoz.
11. U. o. 49. o.
12. A már idézett Vitányi Iván később, már a '70-es évek táncházmozgalma kapcsán írta: „El kell oszlatnunk azt a tévedést is, amely úgy véli, hogy [a népművészet] mindenestül hozzá van kötve a parasztsághoz. Ezeket a formákat közvetlenül a parasztság őrizte meg ugyan számkra, de ősbibek nála, így a kifejezetten paraszti vonások lehántásával túl is élhetik.” VITÁNYI Iván: A népművészet szerepe ma. In: Nomád Nemzedék. Szerk.: Bodor Ferenc. Népművelési Intézet, 1981. 45-49. o.
13. VITÁNYI Iván: Öt meg öt az tizenhárom. Az Áprilisi Front története. Gondolat Kiadó – VITA Kiadó, Budapest, 1993. 39-41. o. A felsorolt egyesületek mind református ifjúsági szervezetek voltak. Általában is megfigyelhető, hogy a regöscserkészlet Magyarországon sokkal elterjedtebb volt a protestáns, mint a katolikus diákok között.
14. U. o. 41. o.
15. Ilyen szempontból tehát némileg folytatni akarta azt a koncepciót, amit Paulini Béla Csupajátéka képviselt (lásd 25. lábjegyzet), de a hagyományőrzésről gyökeresen más elveket vallott, mint Paulini.
16. VITÁNYI: Öt meg öt az tizenhárom 140. o; 152. o. Az együttes egyébként 1946. március 4-én tartotta nagyszabású bemutatkozó előadását a Nemzeti Színházban, amiről a legtöbb akkori napilap nagy lelkesedéssel számolt be.
17. U. o. 272. o.
18. Ez sem volt azért teljesen előzmény nélküli. Mint Maác László írja a regöscserkész együttesekről: „A táncok választékát figyelve pedig a negyvenes évek elején és végén egyaránt feltűnt a hitelességigényű autentikus formák ápolása (...), valamint az improvizáció is, vagyis az innen-onnan megismert tánclépések rögtönző, egyéni egybefűzése az önkifejezés, egyszersmind a látvány szolgálatában.” MAÁCZ László: Néptánc a színpadon. In: A színpadi tánc története Magyarországon. Szerk.: Dienes Gedeon és Fuchs Lívia. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989. 263-309. (270. o.) Az improvizáció igényéből pedig úgy látszik egyenesen fakadt annak az igénye, hogy ezeket a táncokat ne csak színpadon használhassák.
19. Gondolok itt elsősorban a Fényes szelek című 1969-es és a Még kér a nép című 1972-es filmjeire. Mindkettőben fontos szerepet kap a néptánc, és mindkettőben valamiféle szabadság-érzéssel, felszabadultsággal van összefüggésben. (Ráadásul az utóbbiban a táncházmozgalom „alapító atyáinak” tekintett Sebő Ferenc, Halmos Béla és Éri Péter is szerepeltek.)
20. VITÁNYI: Öt meg öt az tizenhárom 18.; 310-311.
21. U. o. 28. o.
22. MUHARAY: Hagományunk, műveltségünk, életünk, 16. o.
23. Vitányi beszél egyfajta érezhető gondolkodásbeli különbségről az együttesen belül a „jelző nélküli népiek” (a Parasztszövetség és a Kisgazdapárt hívei), a „radikális népiek” (a Nemzeti Parasztpárt és a Népi Ifjúsági Szövetség hívei) és a „szocialista népiek” (a Kommunista Párt hívei, azon belül is a „népfrontos” irányvonal képviselői) között, de ennek hatása az együttes mindennapi életére szerinte csak mérsékelten volt. VITÁNYI: Öt meg öt az tizenhárom 125. o.

akadályozza meg, hogy az ember a társadalmi, kollektív felszabadulás során megszerzett egyéni hatalmával visszaéljen, azaz, hogy a hatalmat ki akarja sajátítani. Az egyéni felszabaduláshoz pedig jó segítséget nyújthat valamilyen közös, másokkal együtt, kis közösségekben végzett alkotótevékenység. A néptánc, de a színjátszás is éppen azért lehet jó eszköze az egyéni felszabadulásnak, mert egyensúlyba hozza az ember esetében az individuális és a kollektív, csapatban végzett alkotómunkát, egyéni felszabadultság érzetet, egyben kis közösségeket hoz létre. Vitányi gondolatrendszerét páncsarchizmusnak nevezte el, amely (szemben a hatalomnélküliséget jelentő anarchizmussal) a hatalom szétesztését, mindenki-ben-jelenvalóságát jelenti.²⁰

Vitányinak ez a fajta gondolatisága szerencsésen jutott érvényre Muharay Elemér együttesében, és szerencsésen találkozott Muharay gondolatiságával. Muharaynak is megvolt a maga filozófiája, amit a paraszti hagyományörzés, illetve a hagyományok továbbfejlesztetősége és továbbfejlesztése köré épített, csak ő (szervező-készsége ellenére) kevésbé tudta ezt olyan logikus gondolatmenetben megfogalmazni, mint Vitányi. „A paraszti népi kultúra felújítása számára modell volt és nem cél. Ideálja az általános demokratikus 'cselekvő kultúra' volt, amelynek az egész társadalom a hordozója. A kultúrának olyan társadalmi szerkezete, amelyben mindenki aktív résztvevővé válik, persze más- és másképpen, más és más mértékben. A legszélesebb körben, voltaképpen az egész társadalomban így alakul ki egy új népi kultúra, amely azonban már nem paraszti jellegű (...) és mindenki formálhatja.”²¹ – írta Vitányi Muharayról.

Muharay ugyanezt így fogalmazta meg: „Az eddigiek összefoglalásával megállapíthatjuk a minőségi ember ismertető jegyeit: a termelés módjához alkalmazkodó, lehető legmagasabb gazdasági és szellemi műveltség, a más osztályokétól semmiben el nem utó társadalmi és politikai helyzet. És csak munkaviszonyaihoz igazodó magas színvonalú szellemi és testi lét.”²²

Ez az egész gondolatrendszer tulajdonképpen nem áll messze Németh László „minőségyszocializmusától”, illetve az önművelést középpontba helyező „osztályok nélküli értelmiségi társadalomtól”, amiről Szárszón beszélt. Igaz, Németh az egyéni felszabadulást, a szuverén gondolkodóvá válást nem kötötte össze a társadalmi forradalommal. Mintha inkább úgy gondolta volna, hogy ha az a bizonyos önművelés nagy tömegben zajlik, akkor az önmagában is valamiféle társadalmi fordulatot eredményezhet. Ez utóbbi (bár kimondatlan) gondolat a Vitányi- és Muharay-típusú lendületes forradalmár-ideológusoknak legalábbis naivnak tűnhetett.

Persze nem biztos, hogy mindezt az együttes minden tagja ilyen mélységig végiggondolta, bár a Muharay Együttesről elmondható, hogy rendkívül intellektuális, gondolkodó csapat volt. Összefoglalva mindenesetre megállapíthatjuk, hogy ezek az elképzelések beleillettek az általános demokratizálásnak és a tömegek aktivizálásának abba a hangulatába, ami az 1945 és 1948 közötti időszak ifjúsági mozgalmaira olyannyira jellemző volt. Muharayék a néptáncot is ennek a demokratizálásnak a szolgálatába kívánták állítani. Úgy gondolták, hogy ami az előző rendszerekben, a paraszti elnyomottság korában lehetett a szabadságvágynak valamiféle kétségbeesett kifejezése, az az új rendszerben ugyanúgy kifejezője lehet a felszabadultság érzésének.

Érdekes módon az együttes válsága, majd felbomlása is éppen egybeesett az ország újjáépítését célul megjelölő négy párti koalíció válságával, a kommunisták és kiscsapat közötti ellentétek kiéleződésével, bár a visszaemlékezések szerint a felbomlásnak nem közvetlen politikai, sokkal inkább művészeti-koncepcionális okai voltak.²³

Barta L. Tamás
(folytatása következik)

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 A special exhibition at the **Hungarian Museum of Ethnography** in Budapest presents **collection work of Szinte Gábor (1855–1914)**. The exhibit is to run from April 17, 2015 to February 28, 2016. Szinte was a drawing teacher and was one of those active doing fieldwork and collection in the developing field of ethnography at the end of the 19th and beginning of the 20th century. The exhibit features his research on carved wooden Székely gates and wooden churches and his photographs and drawings. By curators Bata Tímea and Tasnádi Zsuzsanna.

Page 7 Report on Bodza Klára's record release concerts held Budapest in February and December of 2015 at the Hungarian Heritage House and Jesuit Cultural Center respectively. The recording, entitled "**Ó, áldott Szűzanya!**" [Oh, Blessed Virgin Mary!], is a collection of religious folk music. **Folk singer Bodza Klára** has been active as a performer and singing teacher since the 1960s. Her new recording is a collaboration with many friends, musicians and artists from both folk and old music circles. By Szarvas István – first published January 5th, 2016 at www.hetedhet.hu.

Page 8 A prayer unheard – the Catholic Church's role in causing the Moldavian Csángó Hungarians to loose their mother tongue. This examines the **history of the Roman Catholic Church's presence in the Csángó communities in Moldavia** from the 16th century to the present. Religion is and has always been very important in the life of the Csángó people. A main issue is whether or not (mostly not) this ethnic group has been able to hear mass in their mother tongue. By Sándor Klára.

Page 14 Interview with **Sebő Ferenc – on Hungarian Folk music**. This interview well demonstrates Sebő's deep understanding, perspective and vast knowledge of Hungarian traditional music; he was one of the initiators of the dance house movement. Here he identifies and describes Hungarian folk music within the context of the world, Europe, Central/Eastern Europe and in its local (Hungarian) environment. Includes summary of Hungarian folk music research and its status today; and description and status of the dance house movement. By Rácz Judit first published in *Magyar Narancs* 2015/51.

Page 17 **Csallóköz Hungarian Folk Dance Ensemble – 60th Anniversary Performance**. *Csallóköz / Velký Žitný ostrov* is the name of the island and region in the southwestern corner of Slovakia. The dance group, named for this region, was formed in 1954 in the town of

Pozsonypüspüki (now part of Bratislava) and is now based in Dunaszerdahely / *Dunajská Streda*, where the anniversary performance was held. The group performed 5 choreographies from the ensemble's repertoire. Directors of the group are Oláh Attila and Kovács Anita. Report by Takács András.

Page 18 Interview with **Brauer-Benke József on Hungarian folk instruments**, other folk instruments, their research and what qualifies as an 'ancient' instrument. Includes information on the *tárogató*, *cymbalom*, *tilinkó*, *zither* and more. By Zubreczki Dávid from Stenk – index. hu 2015. 11. 17.

Page 20 New Publication on the **history and types of folk instruments found amongst peoples of the Carpathian Basin**. The book grew out of ethnographer and folk instrument researcher **Brauer-Benke József's** PhD dissertation of similar title. It was published in 2014 by MTA BTK Institute of Musicology. Book release was on November 19th, 2015. Recommendation by Pávai István.

Page 22 The **Páva Children's Folk Talent Contest, held in 2015**, was sponsored by Hungarian Television, Hungarian Heritage House and Heritage Children's Folk Arts Association. Contestants arrived from all over Hungary and Hungarian communities outside of Hungary's borders. The first round of selection chose 319 productions (of young Hungarian folk dancers and musicians between the ages of 6 and 14) from the 560 submitted entries. After a series of regional pre-selections, finalists were selected by the jury of folk experts. The finalists competed on 6 shows broadcast on Hungarian television in the fall of 2015, culminating with selection of final winners in mid December. Report by Sándor Ildikó – program professional advising officer.

Page 30 **The estate of the late Béla Halmos (1946-2013) musician, key personality of the dance house movement and ethnomusicologist is now accessible via the Hungarian Heritage House website**. Béla's estate consisting of materials for his dance house archive project, ethnographic research, manuscripts, photographs, a portion of his library and his violin were purchased from his heirs by the Hungarian Heritage House in 2014. It has taken a year and half to do the initial work of inventory, organizing, cataloging and digitalizing the materials; analysis of the materials is yet to be done. Ethnomusicologist Árendás Péter led the project at the Folklore Document Library and Archive at the Hungarian Heritage House. Printed here is an

interview with Árendás about the project and nature of the materials. By Adonyi Adrienn.

Page 32 New Publication: "*Maácz*". Editors: Fügedi, János – Szélpál-Bajtai, Éva. L'Harmattan Kiadó/ MTA BTK Institute of Musicology. Budapest. 2015. ISBN 978 963 968 917 4. Maácz László (1929-1998) was an ethnographer, museologist, dance critic and dance writer, enduring editor of the *Táncművészet* (Dance Culture) magazine. This book is a collection of selected writings by and about Maácz. A tribute to him and his work. Announcement by Szőnyi Vivien.

Page 37 Wet towel, wet sheet. In the old days in the **Transylvanian village of Szék / Sic the way to bring down a fever** was to wrap a child in a wet sheet or a wet towel. Then pray, repeat the process if necessary and pray some more – and hope the child doesn't get pneumonia. A child that lives through 4 rounds of pneumonia, will live to a ripe old age and won't be sickly – or, as the saying goes – will live as long as the rocks'. Selected from **Kocsis Rózsai's memoires (born in Szék 1932 / died 1999)**, published by Juhos Kiss Sándor, Juhos-Kiss János.

Sue Foy

folkMAGazin

2016/1, XXIII. évfolyam, 1. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felélős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Juhos Kiss Sándor, Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Lévélcím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Folyóirat-kiadás Kollégiuma

Belső borító: A „Gyermek-páva” résztvevői: lányok a Kisbartinából, Szekszárdról – fotó: Farkas József

Hátsó borító: Maácz László portréja – ismeretlen fotós felvétele

FOLKMAĞAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap